

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

Alapította Heimler Károly.

Kiadja:
a Soproni Szemle Alapítvány

Főszerkesztő:

Szerkesztőbizottság:

DOMONKOS OTTÓ, GIMESI SZABOLCS, GÖMÖRI JÁNOS, HÁRS JÓZSEF titkár, olvasó- és
technikai szerkesztő, JANKÓ FERENC, KUBINSZKY MIHÁLY, MOLNÁR LÁSZLÓ, PÁPAI
LÁSZLÓ, SARKADY SÁNDOR

Soproni Szemle. A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata. Alapította Heimler Károly.

Megjelenteti a Soproni Szemle Alapítvány, Sopron Megyei Jogú Város támogatásával.

Felelős kiadó Dr. Bartha Dénes. Megjelenik évente 4 alkalommal, összesen 24 ív terjedelemben

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON

3 ISKOLÁINK EGYKORON

**2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Németh Ildikó – Patyi Gábor:
Sopron iskolaváros? Gondolatok a Sopron Monográfia számára készítendő iskolatörténeti
áttekintés kapcsán**

Németh Ildikó – Patyi Gábor: Sopron iskolaváros? Gondolatok a Sopron Monográfia számára készítendő iskolatörténeti áttekintés kapcsán

A Soproni Szemle 1996/2-3. összevont iskolatörténeti számában a Soproni Múzeum akkori igazgatója, Környei Attila közölte több évtizedes kutatómunkájának summázatát Adatok és gondolatok a soproni iskolai oktatás XIX. és XX. századi állapotáról címmel.⁽¹⁾ A tanulmány számba veszi a soproni iskoláztatás történetének legfontosabb mozzanatait, levonja a legfontosabb következtetéseket, egyben további kutatásra, az iskola- és kultúrtörténetről való gondolkodásra ösztönöz. Mindenekelőtt annak a kérdésnek a megválaszolására, vajon igaz-e a régóta hangoztatott toposz: „Sopron iskolaváros.” A Soproni Tudós Társaság Társadalomtudományi Tagozatán belül létrejött munkacsoport, a

Művelődéstörténeti Szakbizottság Dr. Szála Erzsébet vezetésével a készülő Sopron Monográfia előkészítő munkálatainak keretein belül a város oktatástörténetének áttekintésére, a „fehér foltok” feltérképezésére tesz kísérletet a jelen írással.

Nem feledkeztünk meg arról a szerkesztéstechnikai kérdéstről, hogy az oktatástörténeti fejezetek csupán néhány oldalt kaphatnak az egy-egy történeti korszakot átfogó monográfia kötetekben. Önálló iskolatörténeti kötet megjelentetésére sajnos egyelőre nincs mód. Ahhoz azonban, hogy minél teljesebb szintéziseket alkothassunk az egyes korszakokról, szükséges a meglévő feldolgozások²⁽²⁾ teljes áttekintése és a hiányzó alap kutatások elvégzése.

A soproni iskoláztatás történetének kutatásakor számos feldolgozásra támaszkodhat a kutató. A nagy múltú iskolák (bencés gimnázium, evangélikus líceum) történetéről önálló kiadványok is születtek, számos iskolatörténeti tanulmány látott napvilágot a Soproni Szemle hasábjain. Ugyanakkor tekintélyes mennyiségű az a levéltári iratanyag, amely még feldolgozásra vár, ezt munkáját kívánja megkönnyíteni a Soproni Levéltár közelmúltban megjelent iskolatörténeti repertórium.³⁽³⁾

4Az alábbiakban eddigi ismereteinket kísérreljük meg rendszerezni, és meghatározni a további kutatási irányokat ahhoz, hogy a készülő Sopron Monográfia számára minél teljesebb képet rajzolhassunk a város oktatástörténetéről. A korszakhatárokat a kutatásokat korlátozó, általánosságban 60 évnyi adatvédelmi idő miatt a kezdetektől (a plébániai iskola létrehozásától) az iskolák államosításáig jelöltük ki.

Úgy véltük, hogy az egyes tanintézetek történetének feldolgozásakor nem a történettudományban elfogadott, klasszikus történeti korszakhatárokat kell elsősorban figyelembe vennünk, hanem az iskola történetét végigkövetni a kezdetektől az államosításig, illetve a megszűnésig, lehetőség szerint kitekintve a mai korra is. A részletes iskolatörténeti, és a kapcsolódó helytörténeti, tudomány- és technikatörténeti tanulmányok, életrajzok feldolgozásával azután már kialakíthatóak a monografikus igényű, egy-egy történelmi kort a vonatkozó neveléstörténeti háttér felvázolásával együtt átfogóan bemutató iskolatörténeti fejezetek.

Az alábbiakban a neveléstörténeti vázlatot követően a felsőfokú, középfokú és alacsony fokú iskoláztatás intézménytörténeti feldolgozottságáról szeretnénk képet adni.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Németh Ildikó – Patyi Gábor: Sopron iskolaváros? Gondolatok a Sopron Monográfia számára készítendő iskolatörténeti áttekintés kapcsán / Neveléstörténeti háttér⁴

Neveléstörténeti háttér⁴⁽⁴⁾

A középkori közoktatás letéteményesei az egyházak voltak: ők végeztek tudományos tevékenységet, ők voltak a hivatali írásbeliség megteremtői, ők működtették az iskolákat. Az első koraközépkori iskolák kolostori és káptalani iskolák voltak, ahol főként a latin nyelvvel és alapvető matematikai, zeneelméleti ismeretekkel foglalkoztak alap- és középszinten. Elsősorban az egyházi értelmiség utánpótlását képezték, akik világi értelmiségi feladatokat is elláttak (ld. hiteleshelyek működtetése, királyi kancellária írásbelisége). A 14. századtól gyorsult fel az állami hivatalnokréteg kialakulása és indult meg a világi értelmiség képzése. Ekkor jöttek létre nagyobb számban a városi plébániai iskolák is, az egyik legjelentősebb épp Sopronban. A magyarországi városi német és magyar írásbeliség kifejezetten korai emlékeivel büszkélkedő Sopron már a középkorban kiemelkedett az iskoláztatás terén: az 1354-től adatolható városi plébániai iskola egyben a templomi színjátékok legelső hazai emlékének (1412) forrása is. Első magyar nyelvemlékeink közé tartozik a 14. század végéről származó soproni

latin-magyar szójegyzék, amelynek lejegyzője a nyelvtanulást segítő a latin szavakat fogalomkörönként csoportosítva föléljük írta a megfelelő magyar kifejezést. Tudjuk azt is, hogy a középkor végén Sopron egyike volt annak a kilenc magyarországi városnak – Buda, Pest, Pozsony, Kassa, Szeged, Körmöcbánya, Brassó és Nagyszében mellett –, amely 1440 és 1514 között száznál több tanuló külföldi egyetemekre.

5A 15-16. század folyamán a plébániai iskolák fokozatosan fejlődtek tovább: kialakultak a humanista iskolák. Sopronban a plébániai iskolából kialakuló humanista gimnázium már a későbbi nagyírú evangélikus líceum első kezdeményének tekinthető. A 16. század végére felfejlődő evangélikus teológiai oktatás az akadémiai osztályokkal immár felsőfokú képzést nyújtott.

Ebben a városban élt a 16. század végén, 17. század elején a szintén külföldi egyetemeket járt polgármester, Lackner Kristóf is, akinek nevéhez többek között a tudományos akadémia gondolatát már magában hordozó első magyar Tudós Társaság megalapítása fűződik. Meghatározó volt az egymással sokszor szemben álló, de egymás hatását újra meg újra kiegyensúlyozó evangélikus és katolikus felekezetek iskolateremtő szerepe. Mind az evangélikus, mind a katolikus egyház olyan iskolákat hozott létre a városban, melyek vonzáskörzete a város határain túl messzire kiterjedt és jelentősen növelte Sopron társadalmi-kulturális presztízsét.

A felvilágosult abszolutizmus korától, tehát a 18. század közepétől, második harmadától egészen a kiegyezést követő 1868. évi népiskolai törvény megalkotásáig a központi hatóságok az oktatásügy irányítását egyértelműen királyi felségjogként kezelték és uralkodói rendeletekkel szabályozták. Az országgyűlés csak a 19. század második felétől terjeszthette ki törvényalkotó munkáját a közoktatás területére is. A 18. század végének, ill. a 19. század elejének meghatározó, évtizedekig érvényben lévő uralkodói tanügyi rendeletei voltak az ún. *Ratio Educationis*ok (1777, 1806), amelyek először kísérelték meg rendszerbe foglalni a magyarországi közoktatás szervezetét az alsófoktól a felsőfokú tanintézetekig.⁵⁽⁵⁾ Az általuk meghatározott iskolaszervezet, tanrend, tanítási mód egészen a 19. század közepéig érvényesült. Csupán az alsófokú iskolarendszerben hozott nagyobb szervezeti változást az 1845-ben kiadott „Magyarország elemi tanodáinak szabályai” című rendelet. A polgári kor tanügyigazgatásának szervezetét a Bach-korszakban a bécsi kultuszminisztérium által kiadott ún. *Organisationsentwurf* (1849)⁶⁽⁶⁾ határozta meg, amely a polgárisuló világhoz alkalmazkodó, új szemléletű iskolarendszer alapjait vetette meg. Az egységes követelmények kialakítása, az egyes iskolatípusok közötti átjárhatóság, a modern iskolarendszer gyökerei erre a rendeletre nyúlnak vissza. Ekkor alakult ki a reáliskola mint iskolatípus, Sopronban is e rendelet nyomán szervezték meg az 1850-es évek elején a felekezeti alreáliskolákat, amelyekből később a főreáliskola kialakult.

A kiegyezés után két alapvető törvény befolyásolta az iskolaszervezetet: az 1868. évi XXXVIII. tc. a népiskolák (valamint velük összefüggésben a tanítóképzők és a polgári iskolák) és az 1883. évi XXX. tc. a középiskolák tekintetében. A népoktatási törvény, s vele az általános tankötelezettség bevezetése, a tanítóképzés szabályozása, a polgári iskola mint iskolatípus létrehozása báró Eötvös József, a dualizmus korának első kultuszminisztere nevéhez fűződik. 1872-től Trefort Ágoston a kultuszminiszter, aki haláláig egyben Sopron város országgyűlési képviselője is volt. Támogatta az új típusú ipari és kereskedelmi oktatás kialakítását, és ezzel elébe ment a korszakban megfogalmazódó reálirányú képzési igényeknek. Az ipari szakoktatásban az 1872. évi és 1884. évi ipartörvények, a kereskedelmi oktatásban az 1872., 1884. és 1885. évi vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendeletek hoztak újat. E rendeletek nyomán jött létre Sopronban a felsőkereskedelmi iskola. Trefort munkásságához kapcsolódik a már említett 1883. évi középiskolai törvény megalkotása, amely egységesítette a középfokú közoktatást és a középiskolai tanárképzést. 1879-ben elrendelte a magyar nyelv kötelező tanítását minden népiskolában, és a tanítóktól is fokozatosan megkövetelte a magyar nyelv ismeretét. Trefort halála után gróf Csáky Albin vette át a kultusztárca vezetését 1888-ban. Az ő

működése alatt született meg 1891-ben a kisdédóvásról szóló törvény, amelynek nyomán az Isteni Megváltó Leányai Rend megnyitotta soproni óvónőképzőjét. Az 1895-ben a kultusztárca élére került Wlassics Gyula 1903-ig tartó minisztersége alatt több mint ezer új állami népiskolát létesített, kereskedelmi főiskolát hozott létre és engedélyezte a nők egyetemi tanulmányait, megnyitva ezzel a leánygimnáziumok előtt a fejlődés útját. 1906-ban Apponyi Albert gróf (1921-től Sopron díszpolgára) lett a kultuszminiszter. 1907-ben és 1908-ban több törvényt is (a történelemkönyvekben Lex-Apponyinak nevezett törvénycsomagot) elfogadtatott az országgyűléssel, amelyek az erőteljesen magyarosító iskolapolitika jegyében születtek, ugyanakkor ingyenessé tette a népoktatást. A világháborút követő zűrzavaros évek sem szolgálták a kultúra és az iskolák fejlődését. Vass József nevéhez fűződik a trianoni határon kívülre került kolozsvári és pozsonyi tudományegyetemek áthelyezése Szegedre és Pécsre, és az egyetemek névadásának kezdeményezése. Ebben az időszakban települt át Sopronba Selmecbányáról a Bányászati és Erdészeti Főiskola. Ekkor kezdődött meg a középiskolai reform megtervezése, amely azután 1924-ben, már Klebelsberg Kunó minisztersége idején öltött törvényi kereteket.

A tanügyigazgatás következő nagy átalakítása – amely a korábbi szervezeti átalakításokat törvénnyel is szentesítette, illetve egységesítette – a Hóman Bálint minisztersége alatt kiadott 1935. évi VI., a közoktatásügyi igazgatásról szóló törvénycikk volt. Az új tanügyigazgatási rendszerben már nem volt olyan iskolatípus, amely felekezeti hovatartozás vagy egyéb ok miatt kimaradt volna az állami irányítás és ellenőrzés fennhatósága alól, illetve más elbírálásban részesült volna. Alapfoktól a felsőfokig valamennyi tanintézet a közoktatásügyi igazgatás részeként működött.

Az oktatási rendszer 1950 előtti utolsó nagy átalakítása az 1948. évi államosítás keretei között zajlott le. A soproni egyházi iskolák államosítása erős ellenállás és diáktüntetés közepette folyt.⁷⁽⁷⁾ Beszüntették a cserkészetet és a vallásos egyesületek működését, az egyházi adó hatósági beszedését, a város beszüntette a kegyúri funkcióját. 1950 nyarától zajlott a szerzetesek internálása. Ebben az időszakban – a háború befejezésétől a tanácsrendszer bevezetéséig – nagyon sok szervezeti átalakulás ment végbe az iskolai életben: egyrészt a háború előtti iskolák újraindulása, másrészt az új, állami rendszer kialakítása, „átmeneti” iskolatípusok létrehozása a kortársak számára is megnehezítette az iskolaügyi szerkezeti változásainak nyomon követését.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Németh Ildikó – Patyi Gábor: Sopron iskolaváros? Gondolatok a Sopron Monográfia számára készítendő iskolatörténeti áttekintés kapcsán / Felsőfok

7Felsőfok

A soproni felsőoktatás múltját vázlatosan bemutató fejezetünkben vissza kell tekintenünk a 16. századi oktatástörténeti fejleményekig, hiszen városunkban ebben az évszázadban vetették meg a későbbi felsőfokú képzés alapjait.⁸⁽⁸⁾ A 16. és a 17. században a reneszánsz eszméinek további terjedése és a török hódításból fakadó negatív következmények mellett a reformáció, illetve a nyomában kibontakozó katolikus megújulási mozgalom volt a legnagyobb hatással a hazai iskolaügy fejlődésére.⁹⁽⁹⁾ A 16. század végére a magyarországi városi és mezővárosi lakosság döntő többsége valamely protestáns felekezet tagjává vált. Protestáns többségűvé váltak a magisztrátusok, és reformált szellemben folyt az oktatás a vagy már a középkorban is működő, vagy pedig újjól alapított városi iskolákban. Nemcsak az oktatás szellemisége változott azonban meg, hanem a protestáns vezetés alá került iskolák egy részében már a 16. században fontos szervezeti változtatásokat is végrehajtottak: megteremtették a kollégium típusú iskolává válás feltételeit.

A neveléstörténeti szakmunkákban kollégium típusú iskolának nevezett intézménytípus a 16–19. századokban a hazai protestáns iskolaügyben kiemelkedő jelentőségre tett szert. A középkori káptalani iskolák hagyományait folytatva a kollégium típusú iskolák (amelyeket a reformátusok kollégiumnak, az evangélikusok pedig a 18. század közepétől líceumnak neveztek) egyetlen intézmény keretében nyújtottak alsó-, közép- és esetenként felsőfokú képzést.¹⁰⁽¹⁰⁾ A felsőfokú képzés felvállalása ezen iskolák részéről a magyarországi protestáns iskolaügy évszázadokon keresztül akadályoztatott, megrekedt voltából fakadt. Míg a királyi hatalom támogatását élvező magyarországi katolikus egyház a 17. század elejétől kezdve már rendelkezett felsőoktatási intézményekkel, addig a 17. századi hazai protestáns főiskolaalapítási kísérleteknek nem sikerült tartósan fennmaradó intézményeket létrehozni.¹¹⁽¹¹⁾ A hazai protestánsok tehát, évszázadokon keresztül felsőfokú képzésben csak a külföldi egyetemeken, és a nagyobb hazai iskolakollégiumok felsőbb osztályaiban részesülhettek.

A 16. századtól a 19. századig folyamatosan vagy megszakításokkal működő protestáns iskolakollégiumok közül nem mind, és amelyik igen, az sem feltétlenül mindig folytatott felsőfokú képzést. Annak eldöntése, hogy egy iskola egy adott időszakban nyújtott-e a középfokú ismereteknél többet, csak az intézmény személyi viszonyainak és tantervének alapos vizsgálata alapján lehetséges. A vonatkozó szakirodalom szerint¹²⁽¹²⁾ egy protestáns iskolakollégiumban folyó képzés csak akkor minősíthető felsőfokúnak, ha a felsőbb osztályokban a teológia mellett filozófiát is megfelelő terjedelemben tanítottak, és ha legalább két felnőtt tanár oktatott az akadémiai tanfolyamon.

A hazai protestáns iskolaügyre általában vonatkozó tényeket azért kellett röviden összefoglalnom, mert – mint fentebb már említettük – a soproni felsőoktatás alapjainak megvetése a városunkban működő evangélikus iskolához kötődik.¹³⁽¹³⁾ A város plébániai iskolája a 16. század első felében humanista gimnáziummá átalakulva működött tovább. A század közepétől már evangélikus szellemiségű tanárok oktattak, és az 1557-ben végrehajtott szervezeti reformokat követően a négyosztályos iskola (osztályonként két-két évfolyammal) felső klasszisában a humanista gimnáziumi tananyagon felül némi filozófiát és teológiát is tanítottak. Az új szervezet már megelőlegezte az iskola későbbi alsó-, közép- és felső szintekre tagolódását. A tanintézet működését 1584-ben beszüntették, és csak 1606-ban indulhatott meg újra a tanítás. A kényszerű bezárás, és a 17. század folyamán váltakozó intenzitással fellépő ellenreformációs törekvések visszavetették a tanintézet fejlődését. A 17. században az evangélikus gimnáziumban illetve gimnáziumokban (1657-től 1674-ig a „német” gimnázium mellett működött egy „magyar” gimnázium is, amelyben magyar nyelven vezették be a tanulókat a latin nyelv elemeibe)¹⁴⁽¹⁴⁾ nyújtott ismeretek nem haladtak meg a korabeli középkor iskolák szokásos, a klasszikus nyelvek és irodalmak köré rendeződött tananyagát.

A 18. század elején kezdődött az a többlépcsős átalakulási folyamat, amelynek során tantervi és szervezeti reformokat követően a század végére a soproni evangélikus gimnázium líceummá, tehát felsőfokú (akadémiai) tagozattal is rendelkező tanintézetté vált. Az első lépésnek ezen az úton a Deccard János rektor által a helyi egyházi hatóság megbízására 1718-ban készített új tantervet tekinthetjük. Továbbra is a klasszikus nyelvek tanítására fektettek elsősorban hangsúlyt, a régi leckerendhez képest lényeges különbség csak a legfelsőbb osztály tananyagában volt. A tanterv bevezetését követően itt filozófiai és teológiai tárgyakat is előadtak, olyan műveltségelemeket tehát, amelyek ekkoriban a felsőfokú tanintézetek (egyetem, akadémiák, akadémiai tagozatok) tananyagát képezték. Ez a gyakorlat ki is váltotta 1721-ben a pesti vallásügyi bizottmány rosszallását. Elmarasztalták a soproni evangélikus gyülekezetet, mert iskolájában felsőbb tudományokat is tanítanak.¹⁵⁽¹⁵⁾

Annak ellenére, hogy a 18. század első felében a magyarországi teljes gimnáziumok (nagygimnáziumok) közül csak a pozsonyi kapott az államtól engedélyt akadémiai tárgyak tanítására,¹⁶⁽¹⁶⁾ a Hajnóczy Dániel rektor által 1741-ben készített újabb tanterv még a Deccard-féle

tervezetnél is nagyobb hangsúlyt fektetett a felsőbb tárgyak oktatására. A legfelső osztály (a prima) három évfolyamúvá vált, és a rektor ezután a filozófiai és teológiai tárgyak mellett jogi ismereteket is előadott. A döntő lépés megtételét a felsőfokú tanintézeté válás útján II. József türelmi rendelete tette lehetővé. 1785-ben az addig hatosztályos gimnázium két felső osztályából, az iskola alsóbb 9 szintjétől elkülönült háromosztályos „líceumot”, tehát akadémiai tagozatot szerveztek. A Wietoris Jonathan rektor által készített tervezet szerint a felső tagozat osztályaiban előbb filozófiai, majd jogi, végül teológiai tárgyakat kellett tanítani és mindegyik osztály élére külön tanárt kívántak állítani (ténylegesen csak 1803-tól tanított az akadémiai tagozaton három, 1841-től pedig már négy tanár). A tanulmányi időt a tervezet öt évben határozta meg.

A felsőfokú tagozat létesítését követő két évtizedben a tanfolyam tanterve, a tanított tárgyak száma és a tanulmányok ideje gyakran változott. Annak ellenére, hogy a 1806-ban kiadtak egy állami tantervet (II. Ratio Educationis) és a magyarországi evangélikus egyház egyetemes gyűlése is kidolgoztattott, és 1809-ben kötelezővé tett egy, az evangélikus líceumok közép és felső tagozataira vonatkozó tantervet (Schedius féle tanterv),¹⁷⁽¹⁷⁾ a soproni tanintézmény fenntartója (a soproni evangélikus konvent) azokat nem tekintette iskolájára nézve kötelezőnek. 1843-ban azonban Sopronban is bevezetik a minden magyarországi evangélikus iskola számára kötelezőnek nyilvánított úgynevezett zayugróczi tantervet.¹⁸⁽¹⁸⁾ Ezen tervezet a hazai evangélikus gimnáziumokat egységesen hatosztályossá szervezte. A líceumi tagozatok számára pedig két-két éves bölcséleti, jogi és teológiai tanfolyamok működtetését írta elő.

A szabadságharc leverését követően új korszak kezdődött a soproni evangélikus líceum életében. 1849 őszén adta ki Gróf Leo Thun Hohenstein birodalmi oktatásügyi miniszter azt a rendeletét, amely radikálisan átalakította a Habsburg Birodalom és azon belül a különállásától megfosztott Magyarország közoktatásügyét (Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich).¹⁹⁽¹⁹⁾ A rendelet értelmében az addig hatosztályos gimnáziumokat át kellett alakítani nyolcosztályossá. A gimnáziumoknak át kellett venni a felsőfokú tanulmányokra való előkészítés feladatkörét, amelyet eddig az egyetem bölcsészakara, és a különböző akadémiák, akadémiai tagozatok filozófiai tanfolyamai láttak el. A soproni líceum a kényszernek engedve megtette a kívánt szervezeti változtatásokat. A gimnáziumi osztályok számát a korábbi középiskolai osztályok és a kétéves filozófiai tanfolyam egyesítésével emelte fel nyolcra. A bölcsélet felsőfokú oktatása ezzel befejeződött.

Hamarosan megszűnt a jogi tanfolyam is. Egy 1850. október 4-én megjelent miniszteri rendelet az egyházi fenntartású jogi tanfolyamok nyilvánossági jogának megadását, illetve az itt folytatott tanulmányok más intézetben történő beszámítását csak akkor helyezte kilátásba, ha ezeket az intézeteket a cs. kir. jogakadémiák mintájára, az állam által szabott feltételek szerint szervezik meg.²⁰⁽²⁰⁾ Ugyanazokat a tantárgyakat és hasonló terjedelemben kellett volna tanítani, mint az állami jogakadémiákon, legalább négy tanár által. Ezeket a szigorú feltételeket a soproni iskola nem tudta teljesíteni akkor, amikor nagy áldozatok árán sikerült csak a nyolcosztályos gimnázium működésének a feltételeit megteremteni. A jogi tanfolyamot 1852 őszén beszüntették. 1861-ben rövid időre újraindult ugyan, az 1863/64. tanév végén azonban végleg megszüntették.

10Az abszolutizmus időszakában az állami beavatkozás nem terjedt ki az egyházi tanintézetek keretében működő teológiai tanfolyamokra. Azok tovább működtek úgy, ahogyan a püspökök, illetőleg az egyházkerületek meghatározták.²¹⁽²¹⁾ A soproni egyike volt azon három hazai evangélikus tanintézetnek,²²⁽²²⁾ ahol a teológiai tanfolyamot 1849 után is fenntartották. Kezdetben mindazonáltal csak szerény keretek között, két évfolyammal, két tanárral, és kisszámú hallgatósággal működött tovább. A tanárok számát 1858-ban, az évfolyamokét pedig 1861-ben emelték fel háromra, és ugyanekkor tették kötelezővé a valamely külföldi egyetemen eltöltött negyedik tanévet is. A magyarországi evangélikus egyház az 1869. évi acsai értekezletén a pozsonyi teológiai tanárok

javaslatát elfogadva úgy döntött, hogy a működő hittani intézetek helyett önálló, jól felszerelt teológiai akadémiát, vagy akadémiákat kell felállítani.²³⁽²³⁾ 1882-ben a pozsonyi teológiai akadémia meg is kezdte működését. Sopronban szervezetileg és igazgatását tekintve 1892-ben vált el a teológia a főgimnáziumtól, 1895 után már négy tanárral, 1904 után pedig négy évfolyamon folyt a képzés.²⁴⁽²⁴⁾ A magyarországi evangélikus egy-ház az 1907/08. tanévtől mindhárom teológiai akadémiaján azonos szervezetet, elnevezést, tanulmányi és vizsgaszabályzatot vezetett be.

Régi terve vált valóra a magyarországi evangélikus egyháznak 1923-ban, amikor a megcsönkített országban egyedüliként megmaradt soproni Teológiai Akadémia működését beszüntették és felállították az akkor már Pécsre helyezett m. kir. Erzsébet Tudományegyetem helyileg Sopronban szervezett Evangélikus Teológiai Fakultását.²⁵⁽²⁵⁾ Egy állami egyetem teológiai karán a korábbi egyházi fenntartású akadémiákhoz képest magasabb szintű tudományos és oktatási tevékenység bontakozhatott ki. A kar alapító levele nyolc tanszék szervezését irányozta elő, amely szám a világháború éveiben egyel még bővült is. Az induláskor alkalmas személyek híján csak hat tanszékot sikerült betölteni, 1929-ben azonban már teljes volt a tanári kar létszáma. Az első hat kinevezett rendes, illetve rendkívüli egyetemi tanárból négy korábban a soproni akadémia tanára volt, tehát a székhely azonossága mellett a tanárok személye is biztosította a két intézmény közötti folyamatosságot. Az oktatómunka a líceum épületében indult meg, annak helyiségei azonban nem voltak alkalmasak a megnövekedett hallgatói létszám fogadására. Megfelelő épületről kellett tehát gondoskodni. A Deák tér délkeleti végén létesített kari épületet ünnepélyes keretek között 1930. október 19-én avatták fel, ezzel elhárult a kar fejlődését gátló utolsó akadály is.

Mindössze húsz évig működhetett a fakultás az új otthonában.²⁶⁽²⁶⁾ A Magyar Dolgozók Pártjának vezetősége 1950 nyarán úgy határozott, hogy a hittudományi karokat le kell választani az állami egyetemekről. A kormány és a Magyarországi Evangélikus ¹¹Egyházegyetem képviselői 1950. augusztus 30-án írták alá a soproni kar felszámolásáról, és helyette egy egyházi fenntartású Teológiai Akadémia létesítéséről szóló egyezményt. Az új akadémia 1951-ben nyílt meg a fővárosban.

A soproni evangélikus felsőoktatás története csak részben feldolgozott, a Soproni Levéltárban és az Evangélikus Országos Levéltárban további feltáratlan iratanyag várja a kutatókat.

Végül, de nem utolsósorban, a soproni felsőoktatás múltját a 20. század közepéig áttekintő rövid vázlatunkban szólnunk kell a bányász, kohász és erdészképzésről is.²⁷⁽²⁷⁾ Terjedelmi okokból csak a selmecbányai m. kir. Bányászati és Erdészeti Főiskola Sopronba kerülésére, és az általunk vizsgált időszak végéig bevezetett legfontosabb szervezeti reformok ismertetésére térhetünk ki. A főiskola tanári kara már a 20. század elejétől kezdve szorgalmazta, hogy a tanintézetet egy alkalmasabb városba (Budapest, Kassa) helyezték át. A kezdeményezés végül a háborút követő kényszerhelyzetben realizálódott, az átmenekített tanintézet, főképp Thurner Mihály polgármester határozott fellépésének köszönhetően Sopronban lelt új otthonra. Az előadások 1919. április 28-án kezdődtek meg a Károly laktanyában. 1922-ben költözött át a tanintézet a volt honvéd főreáliskola számára 1897-ben emelt épületekbe.

Az intézmény neve az 1923/24. tanévtől: Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola. A 31 tanszékéből álló szervezete 1925-re szilárdult meg, 1931-ben pedig elnyerte a magántanári habilitáció és a doktorrá avatás jogát is. Az 1934/X. tc. a tanári kar szándékai ellenére megfosztotta az intézményt az addigi önállóságától. Ezután egyszerűsített szervezettel (a tanszékek számát 22-re csökkentették) mint a m. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kara folytatta a működését. 1935-ben a tanulmányi időt kilenc félévre emelték, 1937-ben szerveztek először nyári egyetemi kurzusokat is. A II. világháború eseményei előbb nehezítették, majd lehetetlenné tették a zavartalan tudományos és oktató munkát. Az 1944/45. tanévet röviddel a kezdete után (október 25-én)

a nyilas kormány rendelete félbeszakította, és csak 1945. április 26-án kezdődhetett meg újra az oktatás.

Az 1949. év újabb nagy horderejű szervezeti változásokat hozott a tanintézet életében. Az 1949. évi 22. törvény értelmében a soproni kar bányá- és kohómérnöki osztályát fokozatosan fel kellett számolni. Az ugyanazon évi 23. törvény szerint a Miskolcon újonnan létesítendő Nehézipari Műszaki Egyetemen viszont bányá- és kohómérnöki kart kellett szervezni. Már 1949 őszén elkezdődött az a tíz évig húzódó folyamat, melynek során a bányász és kohász képzést fokozatosan Miskolcra telepítették át. A Sopronban maradó erdészeti részleg mellé még 1949-ben egy földmérőmérnöki osztályt szerveztek. Az így létesült Erdőmérnöki és Földmérőmérnöki Kar további sorsának bemutatása azonban már nem feladata tanulmányunknak.

Örvendetes tény, hogy az erdészeti felsőoktatás történetének kutatása már évtizedek óta folyik, a rendelkezésre álló szakirodalom impozáns terjedelmű. A további kutatások [12a](#) Nyugat-Magyarországi Egyetem Központi Könyvtára és Központi Levéltára koordinálásával folynak.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Németh Ildikó – Patyi Gábor: Sopron iskolaváros? Gondolatok a Sopron Monográfia számára készített iskolatörténeti áttekintés kapcsán / Középfok28

Középfok[28\(28\)](#)

A középfokú iskolahálózat tárgyalásakor a két legrégebbi tanintézet, az evangélikus és a katolikus gimnázium története jelenti számunkra a kiindulópontot. A középkori plébániai iskola nyomán kialakuló magasabb szintű közoktatás a protestáns iskolázatáshoz köthető: az evangélikus líceum alapítása a 16. századra nyúlik vissza. A protestánsok 1790-ben elnyert vallási autonómiája értelmében saját tantervvel dolgozhattak, rájuk nem vonatkozott az állami szabályozás. 1829-ben a líceum keretein belül kezdte meg működését a Mesterképző Intézet, az evangélikus tanítóképző elődje. A líceum felsőfokú képzést nyújtó bölcséleti és teológiai osztályairól a fentiekben már esett szó. 1850-ben a kultuszminisztérium külön rendeletben utasította a soproni líceumot az Entwurfban foglalt bevezetésére, egy évre rá megvonták az iskolától a nyilvánossági jogot. 1853-ban a soproni Evangélikus Konvent átadta a fenntartási jogot a Dunántúli Egyházkerületnek, de továbbra is az iskola tulajdonosa maradt. Az 1883. évi középiskolai törvény után az intézet igényben vette az államsegélyt, ettől kezdve a tankerületi főigazgató is gyakorolta felette a tanulmányi felügyeletet. 1892-ben különvált a gimnázium és a teológiai főiskola, de gazdasági ügyeiket még 1908-ig közösen intézték, ekkortól a főgimnázium viselte a líceum nevet. A gimnázium az 1924. évi középiskolai törvény értelmében reálgimnáziummá alakult át, 1935-től egységes középiskola lett. Az államosításkor vette fel a Berzsenyi Dániel Gimnázium nevet, ekkortól kezdve négy osztályos fiúgimnáziumként működött.[29\(29\)](#) Az evangélikus líceum története talán a legjobban feldolgozott a soproni iskolák közül. Saját iskolatörténeti gyűjteményük, nagyhírű könyvtáruk ugyanakkor még rengeteg történelmi részlet feltárásához nyújthat segítséget. Áttekintő iskolatörténet megírásához a jelenleg rendelkezésre álló szakirodalom már elegendő.

A katolikus gimnáziumot 1640-ben a jezsuiták alapították. A rend feloszlata (1773) után rövid ideig domonkos szerzetesek és világi tanárok vezették. 1777-től a Ratio Educationis értelmében ötosztályossá vált az iskola. A bencések 1802-ben vették át az iskola vezetését, amely 1806-tól a második Ratio rendelkezéseinek megfelelően újra hatosztályossá vált. 1850-re az Entwurf rendelkezéseinek megfelelően nyolc osztályos gimnáziummá szervezték, az első érettségi vizsgálatot is ekkor tartották, a tannyelv a német lett. 1861-től a német mellé a magyart is bevezették tanítási nyelvként, két évre rá már

csak magyarul oktattak. 1883-ban a középiskolai törvénynek megfelelően alakították át a tanítás rendjét. Az első világháborúban az iskola teljes épületét igénybe vette a katonaság, a tanítás különböző bérelt helyiségekben folyt. ¹³1919-ben államosították az iskolát a tanácsrendszer alatt, augusztustól újra a bencéseké lett. A gimnázium 1922-ben vette fel a Szt. Asztrik nevet. Az 1924-es középiskolai törvény után is gimnázium maradt az iskola, 1945-ben négy osztályos gimnáziumot alakítottak ki. Az iskolát 1948-ban államosították, Fényi Gyula Gimnázium néven működött tovább. 1950-ben megszűnt. ³⁰⁽³⁰⁾ A katolikus gimnázium történetének korrekt feldolgozását adják az értesítőkből évfordulókra megjelent iskolatörténeti összefoglalók, valamint a Mészáros István által megírt, a bencés időről szóló iskolatörténet. A gimnázium korai időszakának történetére vonatkozóan mind Házi Jenő középkori egyháztörténete, Bán János koraújkori egyháztörténete, mind Póda Endre városplébános katolikus gyülekezettörténete jó szakirodalmi forrás. ³¹⁽³¹⁾

A 19. században bekövetkező tudományos és technikai haladás szükségessé tette olyan iskolák felállítását, amelyek a tanítás súlypontját a klasszikus tárgyakról mindinkább gyakorlati, technikai tudományokra helyezik át. Ez a mind erősebben jelentkező igény hozta létre a városban az 1850-es évek elején a katolikus (1850), majd az evangélikus (1853) alreáliskolákat. 1868-ban nyitotta meg a város felekezeti jelleg nélküli községi főreáliskoláját három évfolyammal, amelyet néhány éven belül hatosztályossá bővítettek. Az alreál inkább az iparos és kereskedő rétegek igényeit szolgálta ki, amennyiben gyakorlati jellegű polgári pályákra készített fel, az erre épülő hatosztályos főreáliskola célja a magasabb műszaki képzésre való előkészítés volt. A főreáliskolai tanulmányok záróvizsgával fejeződtek be, amely ellentétben az érettségivel csak a műszaki felsőoktatásban való továbbtanulást tette lehetővé. 1876-ban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államosította az intézményt, és a nyolcosztályossá fejlesztett főreáliskolában előírta az érettségi vizsgát, mely a műszaki felsőoktatási intézményekben való továbbtanulásra jogosított, latin nyelvből tett különbözeti vizsgával pedig bármely egyetemre belépést biztosított. Az első világháború kitörése megakasztotta az iskola fejlődését, az épületben tartalékkórházat rendeztek be, csak a második emelet maradt meg oktatási célokra. 1921-ben az intézmény nagyobb értékű felszereléseit Győrbe szállították, de a tanítás ősszel Sopronban kezdődött meg. Az iskola megnevezése az 1923/24-es tanévtől kezdve Soproni Állami Széchenyi István Reáliskola. 1935-től egységes gimnáziummá alakult az iskola, 1936/37-ben érettségizett az utolsó reáliskolai osztály, 1941/42-ben az utolsó reálgimnáziumi osztály. 1948-tól négy osztályos gimnázium lett. ³²⁽³²⁾ A főreáliskola történetéről is rendelkezésre állnak megfelelő színvonalú iskolatörténetek (lásd az értesítőket), azonban a rendelkezésre álló iratanyag még további részletek feltárására ösztönöz, ¹⁴elsősorban a Kárpáti Károly által 1896-ig feldolgozott időszakot ³³⁽³³⁾ követő iratanyag igényelne részletesebb kutatást.

A dualizmus éveiben megélénkülő gazdasági élet igényelte a képzettebb munkaerőt, így hatalmas ütemben fejlődött a szakmai képzés is. A különféle szakmákat az inas kezdetben a mestere műhelyében tanulta meg, a korábbi időszakban még nem beszélhetünk intézményes szakmai oktatásról. A céhekben folyó alapvető iparoktatás kiegészítői voltak az úgynevezett rajziskolák, ahol az iparos-, majd később a kereskedőtanoncokat oktatták. A soproni rajziskola az első magyarországi rajziskolák között kezdte meg működését 1778-ban. A tanoncok számára kötelező volt az iskola látogatása, hiszen a rajziskolai bizonyítványt a felszabadítás feltételeként kérték számon. Kezdetben a kőműves, az ács, az asztalos, az esztergályos mesterség kapcsolódott a képzéshez, később azonban bővült a szakmák sora. A tanoncképzést később az alreáliskolai képzéssel, illetve a vasárnapi iskolákkal próbálták összekapcsolni, míg az 1872-es iparoktatási törvény a kor igényeinek megfelelően rendezte a kérdést. Ennek eredményeképp az Iparoktatást Terjesztő Egyesület iskolájaként 1874-ben létrejött a városi Ipariskola. Amikor 1884-ben törvényben szabályozták a tanoncképzést, a város saját kezelésébe vette az iskolát, mely Alsófokú Ipariskola, majd miután 1912-ben megindították a női tanoncképzést is, 1915-től Szakirányú Fiú és Leány Iparos Tanonciskola néven működött. A képzési idő három évében a

tanoncok elsősorban elméleti jellegű képzésben részesültek, a gyakorlati képzés továbbra is az iparmesterek műhelyeiben folyt. Fiúknak asztalos, bádogos, bognár, órás és néhány más, lányoknak a varrónő, virágkötő, női fodrász és hasonló szakmákat oktatták. Évente körülbelül 600 tanoncot képeztek ki 50 szakmában. Az iskolát 1948-ban államosították, utódja 1949-től az Iparitanuló Iskola lett.³⁴⁽³⁴⁾ Az iparostanonciskola iratanyaga részleteiben feltáratlan, a soproni iparoktatással foglalkozó néhány tanulmány mellett (Verbényi-Veszélka László írásai, illetve a Lakatos István által összeállított kötet³⁵⁽³⁵⁾), gyakorlatilag feldolgozatlan. Különösen a két világháború közötti és az államosítás körüli történések várnak még feltárássra.

Kissé más jellegű volt, de hasonló célokat követett a kereskedelmi szakoktatás. Kezdetben elsősorban a kereskedelmi pályához szükséges ismeretanyagot adták át, később közgazdasági, vendéglátóipari szakmákkal bővült a kör. Az első kereskedelmi iskola 1836-ban nyílt meg Sopronban az evangélikus konvent kezelésében, az elemi iskolához kapcsolódva. Az ipari és kereskedői pályákra lépőknek kívánt előismereteket nyújtani, amennyiben olyan tárgyakat oktatott, mint számolás, szépírás, mérés, beszédgyakorlat. 1846-ban alakult meg a Soproni Kereskedő Testület Kereskedő Tanonciskolája, amelyben három évfolyamon a közismereti tárgyak mellett könyvvitelt, levelezést, áruismeretet és egyéb kereskedelmi tárgyakat tanítottak. A tanulólétszám kezdetben 20 fő, a század nyolcvanas éveiben már 100 fő körül mozgott. 1877-ben a ¹⁵Testület úgy határozott, hogy az újjászervezés kapcsán az iskolát a főreáliskolához kapcsolja. A tanonciskolát 1890-ben az állami kereskedelmi iskolához csatolták. A kereskedelmi tanoncképzés története még megírásra vár.

1884-ben egy, a tanonciskolánál magasabb szintű intézmény, az Állami Közép Kereskedelmi Iskola nyitotta meg kapuit. 1898-tól Állami Felső Kereskedelmi Iskola, ahová a reáliskola vagy a gimnázium alsó négy osztályát, illetve polgárit végzetek kérhették felvételüket. A képzési idő három éve alatt a vegytantól kezdve a kereskedelmi számtanon keresztül a váltó- és kereskedelmi jogig magas színvonalon tanulták a szakmai tárgyakat a diákok. A záróvizsgával rendelkezők postafőtisztként, adóhivatali tisztviselőként, könyvelőként sokféle lehetőséget találhattak az elhelyezkedésre. 1902-től női kereskedelmi tanfolyamot is indított az intézmény. Az iskola 1925-ben vette fel a Fáy András Négyévfolyamú Fiú Felső Kereskedelmi Iskola nevet. 1934-től felnőttoktatást is folytattak. 1941-től a tanintézetet fokozatosan szervezték át kereskedelmi középiskolává, 1945-ben az iskola felügyeletét a Kereskedelmi és Közlekedésügyi Minisztérium vette át. 1949-ben Közgazdasági Gimnáziummá alakult az iskola.³⁶⁽³⁶⁾ A Fáy András nevet viselő intézmény történetével többen is foglalkoztak, szakirodalmi feldolgozottsága közepes, további kutatásokra érdemes.

A polgári iskola olyan középszintű iskolatípus, amelynek nem célja, hogy felsőfokú tanulmányokra készítse fel. Az 1868. évi népiskolai törvény rendelkezett ezen iskolatípus létrehozásáról, célként jelölve meg, hogy az iskola az elemi népiskola négy osztályát elvégzők számára további, elsősorban gyakorlati műveltséget nyújtson. Fiúk számára hatosztályosnak, lányok számára négyosztályosnak tervezték. Sopron első polgári iskolája az orsolyiták polgári leányiskolája 1882-ben, ezt követte az irgalmasok polgári leányiskolája 1896-ban, 1904-ben az állami fiú polgári iskola, majd legvégül 1918-ban az állami polgári leányiskola. A polgárik az általános iskolák létesítésével 1940 után folyamatosan beolvadtak az általános iskolák felső tagozataiba. Az orsolyiták polgári és elemi iskolájából lett a Belvárosi Általános Iskola, az Isteni Megváltó Leányai polgári és elemi iskolája a Ferenczi J. utcai (ma Gárdonyi Géza) Ált. Iskola keretei közt folytatta működését. Az állami polgári fiúiskola (Halász utca) a Széchenyi Gimnázium alsó tagozatával összevonva alkotott egy állami általános fiúiskolát, az állami polgári leányiskola (Mátyás király utca) az állami leánygimnázium alsó tagozatával alakult át állami általános leányiskolává. A polgári iskolák történetének feldolgozottsága minimális, a Halász utcai fiú polgáriról található szakirodalom, de a leánypolgári története teljes egészében feldolgozatlan. A fennmaradt iratanyag hiányos, ezért ezen iskolák történetének kutatásakor

mindenképpen át kell tekinteni a városi iratanyagot, illetve a tanfelügyelet vonatkozó dokumentumait.

Az 1870-es években indult meg szervezett keretek között a középfokú leánynevelés, a felsőbb leányiskolák felállításával. Általánosságban elmondható, hogy szinte valamennyi iskolatípus bevezetését hamarosan követte annak nőoktatással foglalkozó párja: a Sopronban tevékenykedő két tanító apácarend – az orsolyiták és az Isteni Megváltó Leányai – szinte valamennyi, a korszakban létező iskolatípust meghonosították [16a](#) városban. Valóságos iskolakomplexumokat létesítettek, amelyek nemcsak Sopronból, de a város tágabb vonzáskörzetéből is nagyszámú növendéket fogadtak.

Az orsolyiták az elemi és ismétlő iskolájuk mellett 1863-ban tanítóképzőt hoztak létre, 1882-ben a már említett polgári leányiskolát, 1893-ban felső népiskolai és polgári iskolai tanítónőképzőt, 1907-ben leánygimnáziumot, 1923-ban nőipariskolát. A tanítónőképzőt 1948-ban államosították, majd rövidesen összevonták az Isteni Megváltó Leányai ugyancsak államosított tanítónőképzőjével. A teljes, nyolc osztályos leánygimnázium 1925-ben kapta meg a nyilvánossági jogot. 1935-től egységes leánygimnázium, 1939-től Szent Orsolya Rendi Római Katolikus Immaculata Leánygimnáziumként működött az intézmény. 1948-ban államosították, ezt követően még egy évet működött Liszt Ferenc Állami Leánygimnáziumként, majd 1949-ben végleg megszűnt az iskola. A nőipariskolát 1948-ban államosították, egy évig Állami Nőipariskolaként működött tovább. 1949-ben az ország összes nőipariskolája, így a soproni is megszűnt. Szt. Orsolya Rend mezőgazdasági iskolája 1939-től működött. 1948-ban államosították, Állami Mezőgazdasági Leányközépiskolaként, majd e formájában rövidesen megszűnt. A Szent Orsolya Rend iskoláinak történetére vonatkozóan néhány rövid (értesítőkből, évkönyvekben közölt) összefoglaláson kívül gyakorlatilag semmi nem jelent meg nyomtatásban. A Szemle jelen számában Sági Éva tanulmánya ad vázlatos áttekintést az orsolyita iskolák történetéről, Fényes Gabriella pedig a zárdaépületről. A meglévő iratanyag a további kutatások szempontjából is szép reményekre jogosít. Mind az egyes iskolák iratanyaga, mind a rend iratanyaga rendelkezésre áll (kutatásához a rend írásbeli engedélye szükséges), amely jól kiegészíthető az értesítők áttekintésével.

Az Isteni Megváltó Leányai rend – vagy ahogy a városban nevezték őket: a szürkék – elemi iskolájuk mellett 1896-tól polgári leányiskolát, 1899-től tanítónőképzőt, 1900-tól óvónőképzőt, 1922-től leány felsőkereskedelmit, 1927-től nőipariskolát állítottak fel. A rend tanítónőképzőjét az államosítást követően összevonták az orsolyiták tanítónőképzőjével.³⁷⁽³⁷⁾ Az óvónőképzőt is államosították, ebből az intézményből fejlődött ki a felsőfokú óvónőképző főiskola. Az Isteni Megváltó Leányainak háromévfolyamos nőipariskolája 1944/45-ig működött, a jogutód Ipari Leányközépiskola már 4 évfolyamú volt. A tanintézetet 1948-ban államosították, még egy tanévet működött Soproni Állami Ipari Leányközépiskola néven. Az Isteni Megváltó Leányai Rend történetének feldolgozását Ribai M. Elma tartományfőnöknő elvégezte, több tanulmányt is közölt a Magyar egyháztörténeti vázlatok hasábjain.³⁸⁽³⁸⁾ A rend visszakérte saját kezelésébe a korábban a Soproni Levéltárban őrzött iratait (ugyanígy a Magyar Országos Levéltárban őrzött tartományfőnökségi iratokat is). További értékes adatok kerülhetnek elő az államosításra vonatkozóan a jogutód intézmények (pedagógiai gimnázium, óvónőképző) történetének kutatásakor.

[17](#)A város 1871-ben hozta létre felekezeti jelleg nélküli Felsőbb Leányiskoláját. A hatosztályos felsőbb leányiskolába – melynek célja általános műveltség adása és a családi életre nevelés – a négy elemi végzett lányok jelentkeztek. 1881-ben a város állami kezelésbe adta az iskolát, ahol ugyanebben az évben a negyedik évfolyam is megnyílt. 1886 szeptemberében már a Deák téren épült új, internátussal egybekötött épületben kezdődött meg a tanítás. Az 1918/19-es tanévtől már leánygimnáziumként működött az iskola, az első érettségit 1922-ben tartották. 1927/28-tól az állami leánygimnázium a kultuszminisztérium rendelete értelmében leánylíceumként működött tovább, majd 1932/33-tól ismét leánygimnáziummá alakult, 1935-től egységes gimnázium. 1948 szeptemberétől négy osztályos

gimnáziumi keretek között működött.³⁹⁽³⁹⁾ Az iskola története viszonylag jól feldolgozott, jubileumi évkönyvekben és a Soproni Szemle cikkeiben sok részlet jelent meg.⁴⁰⁽⁴⁰⁾ A fennmaradt iratanyag további részletes feldolgozása ajánlott.

A kiterjedt, újfajta iskolahálózat nagyszámú tanítót igényelt az újonnan felállított iskolákban. A tanítóképzésről meglehetősen későn, 1868-ban rendelkezett a népoktatási törvény. A soproni evangélikus líceum keretein belül már 1829-től működött egy hároméves, a négy algimnáziumi osztályra épülő tanítóképző tanfolyam, amelyből 1858-ra kialakult az evangélikus tanítóképző. Felépült az intézet önálló épülete, az első két tanévben a két évfolyamos preparandista és a szintén két évfolyamos seminarista osztályokat hozták létre, a harmadik évben a gyakorlóosztályt is elindították. 1862/63-tól kezdve megszűnt az előkészítő tanfolyam, azaz a preparandista osztály, a tanítóképzőbe csak a négy gimnáziumot végzetteket vették fel. 1883-ig három éves volt a képzés, azután négy évfolyamosra bővült. Ebben az évben állították fel az intézet gyakorlóiskoláját is. 1919-ben a Tanácsköztársaság kivonta az intézetet az egyházi főhatóság alól, ezt az intézkedést a Tanácsköztársaság bukása után visszavonták. 1921 augusztusában az intézet értékesebb felszerelését Győrbe költöztették, az intézet működésének helyéül Bonyhádöt jelölték ki. Az iskola végül nem költözött el a városból, a tanítást az 1921/22-es tanévben is Sopronban kezdték meg. Az 1923/24-es tanévtől öt évfolyamosra vált a képzés, 1938/39-től fokozatosan megszűntek az ötödik évfolyamok. A növendékek négy év után érettségit tettek, és ezt követően egy évi gyakorlótanítás után tehettek képesítővizsgát. Az utolsó évfolyam 1948/49-ben tett képesítővizsgát. Az iskola jogutódja az Állami Líceum és Tanítóképző Intézet, amely 1957-ig működött. Az evangélikus tanítóképző intézet történetéből sok részletet ismerünk (líceumi iskolatörténet, Rozsondai Károly írása a Szemleben⁴¹⁽⁴¹⁾), az újabb kori történetéről, illetve az államosítás körülményeiről a Szemle jelen számában Varsányi Péter István közöl cikket.

A katolikus konvent 1854-től harminc éven keresztül tartott fenn tanítóképzőt, az orsolyiták és a szürkék párhuzamos intézményeiről már esett szó. A soproni katolikus ¹⁸tanítóképző 1856-ban kezdte meg működését, két évfolyammal. 1870-ben a város kiköltöztette a katolikus főelemivel közösen birtokolt Templom utcai iskolaépületből, ekkor Zalka János püspök jóvoltából a püspök saját soproni házában kapott termeket. 1868-tól, a népiskolai törvény megjelenését követően három, 1881-től négy évfolyamosra bővítették a képzést. 1894-ben Zalka püspök összevonta a győri tanítóképzővel, ettől kezdve a két intézményből létrehozott új iskola Győrben működött tovább. A katolikus tanítóképző történetével Póda Endrén⁴²⁽⁴²⁾ kívül gyakorlatilag senki nem foglalkozott, a Soproni Levéltárban meglévő anyag teljes feldolgozást nem tesz lehetővé, további kutatások szükségesek a tanítóképzővel kapcsolatban álló iratképzők anyagában (Konventi irattár, Győri Egyházmegyei Levéltár).

1922-ben jött létre a M. Kir. Szőlészeti és Borászati Szakiskola, amely alapfokú szakképzést biztosított. Az iskola 1949-ig működött. A szőlészeti és borászati szakiskola működéséről néhány utaláson kívül alig rendelkezünk információval. A Soproni Levéltárban őrzött néhány kötetnyi iratanyag elhanyagolható az iskolatörténetírás szempontjából, további részletes kutatások szükségesek, a város, a fenntartó és a tanfelügyelet iratanyagában.

A város iskolahálózatáról festett képet tovább színesítik a speciális nevelőintézetek. Tóth Antal földbirtokos alapítványa tette lehetővé, hogy 1904-ben – a város és a vármegye anyagi támogatásával – Sopronban is létrejöjjön a Siketnéma Intézet. Az iskola Fejér, Győr, Moson, Pozsony, Sopron, Vas és Veszprém megyéből fogadott tanulókat. 1910-re önálló épületbe költözött, ahol a mai napig is működik. A siketnéma intézet a közelmúltban ünnepelte fennállásának százéves jubileumát, tanárai több visszaemlékezést, iskolatörténeti adatokat is közzétettek.⁴³⁽⁴³⁾ További kutatása szükséges, elsősorban a vonatkozó városi iratanyag áttekintésével.

1850-ben alakult az egyesület, amely tiszti leánynevelő intézet létrehozását tűzte ki célul. Az első növendékek még a Szent Orsolya Rend zárdájában kaptak szállást, ellátást és oktatást, külön szerződés alapján 1855-től. 1870 szeptemberében az egyesület által megvásárolt Hosszú sori házban megkezdődött az intézet önálló működése. A 8–12 éves növendékek az alsó két osztályban az elemi, a középső két osztályban a polgári, a felső két osztályban pedig a tanítónőképzők anyagát vették át. 1877-ben az egyesület a Hadügyminisztérium kezelésébe adta az iskolát. 1911/12-ben újabb átszervezés nyomán a közös hadsereg tisztjeinek leányárvai a hirtenbergi intézet elemi iskolájának elvégzése után kerültek Sopronba, ahol négy év alatt elvégezték a polgári iskola tananyagát, majd tanulmányaikat a hernalsi tanítónőképzőben folytathatták. Az intézet 1922-ben vette fel Zrínyi Ilona nevét, egykori épületének falán emléktábla hirdeti, hogy 1944-ig fogadott növendékeket. Az iskola történetét 1930-ban, a fennállás 80. éves évfordulóján Gangel Erzsébet tanárnő külön füzetben összefoglalta.⁴⁴⁽⁴⁴⁾ A Magyar Királyi Rákóczi Ferenc – Zrínyi Ilona Honvéd Iskolák Bajtársi Köre az iskola 19. évfordulóján további ismertetőket is kiadott, 1992-ben és 2003-ban. Kasza Lajos egy-kori növendékek visszaemlékezéseit tette közzé 2000-ben megjelent könyvében.⁴⁵⁽⁴⁵⁾

A honvéd főreáliskolát az 1897. évi XXIII. tc. nyomán a magyar honvédség katonai főreáliskolájaként alapították. Három évfolyamra összesen 150 tanulót vettek fel. 1904/05-ös tanévtől a Ludovika Akadémián már használt tantárgycsoportos rendszert alkalmazták, az 1911/12-es tanévben az évfolyamokat párhuzamos osztályokat szerveztek, 1912/13-tól a századbeosztás lépett életbe. 1919-elején a főreáliskola négy évfolyamossá bővült. 1921 augusztusában az iskolát átmenetileg Jutasra költöztették, ahonnan 1922 elején térhetett vissza Sopronba. 1922-ben felvette Rákóczi Ferenc nevét. Az iskolát, 1922-től katonai alreáliskolát az évtized végén fokozatosan ismét főreáliskolává fejlesztették, 1932-től már főreálként működött, ekkor tartották az első érettségi vizsgálatot is. 1941 és 1944 között honvéd gyalogsági hadapródiskolává szervezték át, 1944 decemberében mint katonai iskolát Németországba telepítették ki.⁴⁶⁽⁴⁶⁾ A katonai nevelés története jól feldolgozott, a Hadtörténelmi Levéltár gyámkodásával több kiadvány, kiállítás is született ezen iskolák történetéről, köztük a soproni hadapródiskoláról.

A magánkézben lévő nevelőintézetek egy része a nőnevelés terén tevékenykedett, de a 6–18 éves fiúk képzésére is szerveződtek bennlakásos intézetek. Kezdetben elemi iskolaként indultak: a Laehne-féle intézet 1853-ban, Csöndes Ferenc intézete 1866-ban. A felekezeti, illetve állami elemi iskolák szintjénél színvonalasabb oktatást ígértek, az intézeti neveléssel a vidékről bekerülő gyermekek felügyeletét is biztosítani tudták. Mivel volt rá igény, idővel ezek az intézetek tovább bővültek a középfokú oktatás irányába, a módosabb polgárok, sőt nemesi családok pedig szívesen megfizették a jó nevű intézeteket, ahol biztosítottak látták gyermekeik megfelelő felügyeletét, szellemi, testi és erkölcsi nevelését.⁴⁷⁽⁴⁷⁾

Szólnunk kell még egy olyan iskoláról, amelyet az oktatás- és neveléstörténetben hajlamosak vagyunk egy fél mondattal elintézni, mert nem tagolódik be szorosán a klasszikus közoktatási rendszerbe. Holott méltán lehetünk büszkéek rá, hogy az ország egyik legrégebbi, folyamatosan működő zeneiskolája, amely neves személyiségeket adott a zenei életnek Sopronban nyitotta meg kapuit. Az 1829-től működő Zeneegyesület zeneiskolájának történetéről fennállásának 175. évfordulója alkalmából nemrég írt könyvet Nagy Alpár.⁴⁸⁽⁴⁸⁾

**2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Németh Ildikó – Patyi Gábor:
Sopron iskolaváros? Gondolatok a Sopron Monográfia számára készített iskolatörténeti
áttekintés kapcsán / Alapfok**

Alapfok

Sopron város alsó fokú iskoláinak méltán híres elődje a középkorban a plébániai iskola, amelynek történetéről és a világi oktatásban betöltött szerepéről már számos tanulmány született.⁴⁹⁽⁴⁹⁾ Az 1757-es *canonica visitatio* három katolikus népiskolát sorolt 20fel: a külvárosi és a belvárosi népiskolát, valamint a szegények iskoláját. Mivel Sopron szabad királyi városként a városi plébániák és templomok mellett a katolikus elemi kegyura is volt, ezek fenntartása és a tanítók fizetése is a várost terhelte. A szegények iskoláját a Katolikus Konvent tartotta fenn. A Mária Terézia-féle *Ratio Educationis* nyomán a belvárosi népiskolából 1778-ban szervezték meg a normaiskolát. Az átszervezett, immár háromosztályos fiúiskolát a volt fegyvertár-házban rendezték be, és a győri mintaiskolában kiképzett két tanítót alkalmaztak, hogy a rendeletben megkívánt új módszer szerint tanítsanak. 1787-ben mind a külvárosi, mind a belvárosi iskolában megnyitották a negyedik osztályt is. 1806-tól a katolikus népiskolák újra csak három osztályosak voltak. A 19. század első felében a népiskolák helyzete szinte változatlan maradt, nagyobb szervezeti változásokra csak az 1845-ös *Magyarország elemi tanodáinak szabályai* című rendelet megjelenése után került sor. Az „elemi iskola” kifejezést meghonosító rendelet kétosztályos alsó tagozattal és további kétosztályos felső tagozattal rendelkező elemi iskolák megszervezéséről intézkedett. A felső tagozat második osztálya kétévfolyamos volt. Ilyen teljes, összesen ötosztályos főelemiket csak a nagyobb településeken szerveztek, többek között Sopronban is. Az 1876-ban újjáalakult Katolikus Konvent Póda Endre tanítóképző intézeti tanár, városplébános és a konvent alelnöke hathatós közbenjárására kivonta a városi katolikus iskolákat a városi Tanügyi Bizottság hatásköre alól, majd új iskolaépületbe költöztette előbb a külvárosi, később a belvárosi elemi is. A külvárosi háromosztályos elemi 1887-ben kapott új, öt tantermes, tanítószobával és szolgálakással ellátott épületet a városplébánia feletti telken, a Jégverem u. 1. szám alatt. A hatosztályos belvárosi elemi (az 1877-ben a Katolikus Konvent által létrehozott ismétlőiskolával együtt) 1891-ben költözhetett a mai Petőfi téren álló Szent Imre iskolába. 1945-ben a három római katolikus fiúiskola a Szent Imre iskolában, összevontan, váltakozó tanítási rendben kezdte meg működését.⁵⁰⁽⁵⁰⁾ 1946-tól a római katolikus fiú népiskola a bencés gimnázium alsó négy osztályával alkotott egy római katolikus általános iskolát (Petőfi tér). A katolikus iskolákról Póda Endre írt hitelesen, a kortárs szemével 1892-ben, illetve a konventtörténetben is sok adatot találhatunk.⁵¹⁽⁵¹⁾

E városi katolikus iskolákkal párhuzamosan működött 1747-től a Szent Orsolya Rend belső elemi iskolája a bentlakó leányok és a külső elemi a városból bejárók számára. A külső elemi két osztállyal indult, 1864-ben négyosztályúvá, 1875-ben hatosztályúvá fejlesztették. A tanítás nyelve kezdetben a német volt, 1848–1849-ben a magyar lett, majd az önkényuralom korszakában ismét a német tannyelvet használták, de emellett magyarul is tanultak a növendékek. 1881-től fokozatosan vezették be a magyar tannyelvet úgy, hogy 1886-tól minden tárgyat magyarul tanítottak. Az orsolyita belső elemiben a zárda alapításától kezdve külön oktatták az apácák a bentlakó növendékeket. 1813-tól vettek fel ide jobb módú bejárókat is. A belső elemi kétosztályosnak indult, 1870-re már hatosztályossá fejlődött. 1882-ben a két felső osztályból a leány polgári első és második osztályát szervezték meg, így a belső elemi négyosztályossá vált. A Szent Orsolya Rend 1864-ben állította fel tanítóképzőjéhez 21kapcsolódva gyakorló elemi iskoláját. A két elemi iskola 1945-ben összevontan kezdte meg újra működését a zárdaépületben.⁵²⁽⁵²⁾ 1946-tól az 1948-as államosításig Szent Orsolya Rend az addigi népiskola, polgári leányiskola és a leánygimnázium alsó négy osztálya helyett egy római katolikus gyakorló általános iskolát tarthatott meg. A Szent Orsolya rend elemi iskoláiról alig jelent meg nyomtatásban információ.

Az Isteni Megváltó Leányai Rend is fenntartott elemi iskolát, amelyet 1866-ban alapítottak. Az iskolát magyar tannyelvüként jelentették be, a tanítás 1884-ig magyar és német nyelven, 1884-től kizárólag magyar nyelven folyt, a német nyelvet ettől kezdve rendes tárgyként oktatták. A második világháború utáni években az Isteni Megváltó Leányai Rend egy római katolikus általános iskolát vihetett tovább,

az addigi gyakorlóiskolája és polgári leányiskolája helyett. Az Isteni Megváltó Leányai Rend elemi iskoláinak története feldolgozatlan.

Az evangélikus népiskola a városban már a 16. század óta működő evangélikus iskolából fejlődött ki.⁵³⁽⁵³⁾ A Soproni Evangélikus Egyházközség által fenntartott elemi 1740 körül német tannyelvű volt, az 1860-as években két tannyelvűvé vált. 1891-ben az Evangélikus Konvent 227/1891. sz. határozatával kimondta, hogy népiskolájában a tanítás nyelve magyar. 1883-ban nyílt meg az evangélikus tanítóképző gyakorló elemi iskolája a Színház utcában.⁵⁴⁽⁵⁴⁾ Az evangélikus egyházközség 1932-ben avatta új, korszerű iskolaépületét a Deák téren. Az 1941/42-es tanévben már teljes nyolcosztályos népiskolaként működött; 1948-ban államosították.⁵⁵⁽⁵⁵⁾ 1945-ben az evangélikusoknál a Deák téri és a Színház utcai elemi összevontan kezdte meg a tanítást.⁵⁶⁽⁵⁶⁾ Az evangélikus népiskola a régi elemi és az evangélikus gimnázium alsó tagozatával alkotott egy evangélikus általános iskolát. Az Evangélikus Tanítóképző gyakorlóiskoláját önálló koedukált általános iskolává fejlesztették. Az evangélikus egyházközség iskoláiról szólva elsősorban a líceum története kap nagyobb figyelmet. Számos szakdolgozat, tanulmány íródott az elmúlt időszakban az evangélikus szociális-népjóléti intézményekről, tanulmányi alapokról, de az evangélikus elemi iskolák történetének összefoglaló feltárása még várat magára. Holott a Soproni Levéltár és a Soproni Evangélikus Egyházközség Levéltára remek forrásbázist kínál egy elemi iskolákról szóló tanulmány, esetleg könyv megírásához. Számos adalékkal szolgál a gyülekezet egykori lelkésze, Hanzmann Károly visszaemlékezése az egyházközség történetének 1900 és 1950 közötti korszakára.⁵⁷⁽⁵⁷⁾

A soproni izraelita népiskolát 1852-ben alapította az akkori Israelitische Religions- Gesellschaft (a Papréten, ugyanitt bóher, azaz rabbiképző működött a fiúk számára). Az iskola tannyelve az alapítástól 1890-ig német volt, ekkor határozott úgy a hitközség, hogy magyar tannyelvűvé teszi az intézetet. Az ortodox irányzattól 1867-ben különvált neológok 1884-re építették fel iskolájukat a Templom utca – Fegyvertár utca sarkon. 1895-től **22** valamennyi osztályban bevezették a magyar tannyelvet.⁵⁸⁽⁵⁸⁾ Az izraelita iskola 1945-ben már nem nyílt meg. Az izraelita iskola történetének feldolgozottsága minimális.⁵⁹⁽⁵⁹⁾

Wagner Klementin 1874-ben alapította magán elemi iskoláját, amely hat osztállyal, német tannyelvű intézetként működött. 1882-ben az iskola nyilvánossági jogot kapott és vegyes tannyelvűvé vált egészen 1886-ig, amikor teljesen magyar lett a tanítás nyelve. 1890-től már csak négy elemi működött. 1908-ban Prückler Szerafina vette át és vezette tovább a nyilvánossági jog megtartásával az iskolát. Az iskola 1922-ben szűnt meg. Az intézetről – bár néhány osztálykönyvet őriz a levéltár – szinte kizárólag a korabeli újságokból, valamint a városi iratanyag áttekintésével lehet némi információt szerezni.

1918-ban nyitotta meg kapuit a város nagyhírű szülötte, Manninger Vilmos sebészprofesszor, a rákkutatás hazai úttörője jóvoltából a tüdőgümőkóros gyerekek gyógyítását szolgáló erdei iskola. Manninger 1917-ben adományozta a városnak a brennbergi erdőben fekvő telkét a rajta álló nyaralóval és gazdasági épületekkel együtt, hogy ott elsősorban Sopron városi és vármegyei beteg gyerekeket gyógyítsanak. Az internátusban 6–14 éves korú gyermekeket: 18 fiút és 18 leányt fogadtak, akik állandó orvosi felügyelet mellett végezték elemi iskolai tanulmányaikat. Az iskola 1948-tól Állami Erdei Gyógyiskola néven folytatta munkáját. A tanintézet korai története további kutatásokra érdemes, az államosítás utáni korszakról Taschner Frigyes közölt cikket a Soproni Szemlében.⁶⁰⁽⁶⁰⁾ Ma a Doborjáni Ferenc Speciális Nevelési és Oktatási Központ működik az iskola falai közt, ápolva az elődök emlékét.

Az államosítás részletes története a közeljövőben válik szabadon kutathatóvá, az iskolák iratanyagának feldolgozása mellett a tanfelügyelőség és a városi iratanyag részletekbe menő feltárása is kívánatos lenne. Kiindulási alapként jól használhatóak a Soproni Szemlében megjelent, az államosításokkal, a

háború utáni újjáépítéssel kapcsolatos cikkek. Az elemi iskolák történetének kutatását megnehezíti, hogy csak kis számban állnak rendelkezésre olyan típusú, évente nyomtatásban kiadott értesítők, mint a középiskolák esetében.

Az államosítástól napjainkig eltelt lassan ötven év iskolatörténetéről is születtek egykorú összefoglalók, visszatekintések, javarészt a Soproni Szemle hasábjain. A korszak értékelése azonban az utánunk következő generációk feladata. Környei Attila szavaival élve: „Hogy azután mindaz, amit 1948 óta az állam és a város Sopron város oktatási intézményeiben és rendszerében létrehozott, fejlesztett és működtetett elégséges-e és mihez képest elégséges, annak megítélésére nem vállalkozhatunk. Hogy a mai soproni iskolák összessége tökéletesen ki tudja-e elégíteni a város társadalmának művelődési és képzési igényeit, nem tudhatjuk. Annak meglátására és megfogalmazására nem elégséges a leíró történelmi módszer.”⁶¹⁽⁶¹⁾

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Sági Éva: A soproni Szent Orsolya Iskola története⁶²

23 Sági Éva: A soproni Szent Orsolya Iskola története⁶²⁽⁶²⁾

A soproni orsolyita iskola alapítása, története, elvei szervesen összefüggenek az orsolyita renddel. Szent Orsolya Társaságát Merici Szent Angéla alapította 1535-ben azzal a céllal, hogy a fiatal lányokat Isten szolgálatára segítsék a humanista világban, és keresztény emberszeretetre, katolikus lelkiiségre neveljenek. Gyakran nevezték őket női jezsuitáknak, mivel Franciaországban a jezsuitákkal működtek együtt.⁶³⁽⁶³⁾ A katolikus iskolaügy tridenti zsinat utáni fellendülésének köszönhetően az Orsolya-rendi nővérek egyre több helyen telepedtek meg. Az első rendtársaik 1675-ben érkeztek Magyarországra Szelepcsényi György hercegprímás hívására, és egy évvel később megalapították a pozsonyi zárdát.⁶⁴⁽⁶⁴⁾

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Sági Éva: A soproni Szent Orsolya Iskola története⁶² / A soproni zárda megalapítása, elemi iskolák

A soproni zárda megalapítása, elemi iskolák

A soproni rendházat 72 évvel a rend hazai megtelepedése után hozták létre Bécsből és Győrből érkező apácák. A zárda létrejöttét özv. Niggelné Gangl Mária kitarásának köszönhetjük. Az ő érdeme, hogy hosszú huzavona – és többszöri püspökváltás – után Zichy Ferenc győri püspök közbenjárása következtében a város vezetősége megadta az engedélyt.⁶⁵⁽⁶⁵⁾ 1746-ban Mária Terézia Sopron város kedvező véleménye alapján jóváhagyta az alapítólevelet. Mivel Niggelné ekkorra már megvette a Schramm-házat (ma Orsolya tér 2.) zárdának, egy évre rá megérkeztek a szerzetesnők.⁶⁶⁽⁶⁶⁾ A rendház első főnöknője Mater Stadler Mária Anna Ignatia volt.⁶⁷⁽⁶⁷⁾

Ahogy az alapítólevélben kikötötték, 1747-től megindult mind a nemesi, mind a polgári osztályok tanítása: ez kétosztályú külső iskolát és internátust jelentett, amelyet 1843-ban három osztályra bővítettek.⁶⁸⁽⁶⁸⁾ A külső, ingyenes iskola mellett a rend egy belső elemi iskolát is nyitott 1813-ban, a gazdagabb szülők kérésére: az ide járó gyerekek az internátusi növendékekkel együtt tanultak. Az újonnan megalakult belső elemi a zárda önállóan tartotta fenn, állami és községi hozzájárulás nélkül.⁶⁹⁽⁶⁹⁾ Ekkor Sopron város és a helyi katolikus közösség a győri püspökség fennhatósága alá esett, a katolikus **24**iskolák esetében a tanfelügyelet a városi plébános jogköre volt.⁷⁰⁽⁷⁰⁾ A belső elemi

az 1870-es években már 6 osztállyal működött.⁷¹⁽⁷¹⁾

Az tanított tárgyak a kor elvárásainak megfelelően arra irányultak, hogy az itt nevelt lányok kikerülve az életbe jó gazdaasszonyok, családanyák legyenek: az oktatás hangsúlya a gyakorlati alkalmazhatóságon volt, nem a lexikális ismereteken. A külső elemiben a kezdetekben hittant, írást-olvasást, helyesírást és számtant tanítottak, valamint önálló tárgyként beszéd- és értelemgyakorlatokat.⁷²⁽⁷²⁾ A használt nyelv kezdetben természetesen a német volt, a magyart csak a belső elemiben oktatták, mint idegen nyelvet. Emellett a belső iskolába járó szerencsések francia- és énekórákon is részt vettek, továbbá rendkívüli tárgyak keretében történelmi, földrajzi, természettani és természetrajzi ismereteket is szerezhettek.⁷³⁽⁷³⁾

A német nyelven való tanítás azonban nemcsak a történelemből jól ismert okok miatt volt szükséges: 1864-ben az elemi iskolába beíratottak közül 419 gyermek volt német anyanyelvű, mellettük mindössze 39 magyar ajkú növendék tanult.⁷⁴⁽⁷⁴⁾ A helyzet csak a 20. században fordult meg: egy 1928-as kimutatás szerint nagyjából ötször több magyar anyanyelvű diák szerepelt a nyilvántartásban.⁷⁵⁽⁷⁵⁾

Az 1860-as években a külső elemi iskola már négy évfolyamos volt: aki ezt elvégezte, lehetősége volt ismereteit továbbfejleszteni az ismétlő és a továbbképző tanodában.⁷⁶⁽⁷⁶⁾ Nagy fordulatot jelentett a hazai oktatásban az első népoktatási törvény (1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában), amely büntetés terhe mellett előírta a gyermekek tankötelességét.⁷⁷⁽⁷⁷⁾ Eszerint „minden szülő vagy gyám köteles gyermekeit vagy gyámoltjait (ha nevelésökre a háznál vagy magánintézetben nem gondoskodnak) nyilvános iskolába járatni, életidejük 6-ik évének betöltésétől egész a 12-ik, illetőleg a 15-ik év betöltéséig”.⁷⁸⁽⁷⁸⁾ Ez a törvény hozta létre a hatosztályos elemi népiskolát.⁷⁹⁽⁷⁹⁾ Ennek megfelelően az orsolyiták külső elemi iskolája is hat osztállyal működött, a belső elemi pedig egy ideig hat, majd négy osztállyal.⁸⁰⁽⁸⁰⁾ Az évfolyamcsökkenés oka az volt, hogy a belső elemi iskolába járók ekkor már továbbtanultak a szintén négyosztályos **25** polgári iskolában (amelyet szintén a népiskolai törvény hívott életre⁸¹⁽⁸¹⁾), a külső elemibe járók többségének általános tudását azonban csak az a hat év alapozta meg. Az elemisták a törvény szerint ismétlő iskolákban folytatták tanulmányaikat, amelyben azonban már nem mindennapos oktatás folyt.⁸²⁽⁸²⁾ Árvák oktatását is elkezdték, 1870-ben külön intézetet tartottak fenn számukra.⁸³⁽⁸³⁾

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Sági Éva: A soproni Szent Orsolya Iskola története⁶² / Felső leányiskola, polgári leányiskola

Felső leányiskola, polgári leányiskola

Az előző fejezetben már említettem a polgári leányiskola típusát, mellette röviden szólni kell a felső leányiskoláról.⁸⁴⁽⁸⁴⁾ Ez az iskola az orsolyitáknál belső elemi korábbi, hat osztályos változata után biztosította a továbbképzést három évfolyammal.

A felső leányiskola volt az alapja a polgári leányiskolának, amely az 1882/1883. tanévben indította el a mind a négy osztályt, Sopronban elsőként.⁸⁵⁽⁸⁵⁾ A polgári leányiskola kezdetektől⁸⁶⁽⁸⁶⁾ nyilvánossági joggal⁸⁷⁽⁸⁷⁾ működött, az 1879. évi, polgári leányiskolák számára kiadott tanterv alapján.⁸⁸⁽⁸⁸⁾ A két világháború közötti időszakban évente több mint 200 növendék járt ide.⁸⁹⁽⁸⁹⁾ Tanterveik az alaptárgyak óraszámainak tekintetében hasonlóak voltak a mai általános iskolák felső tagozatán tanítottakhoz, azonban a szokásos tárgyakon felül az oktatás fontos részét képezte a kézimunka, a háztartástan és az egészségtan is.⁹⁰⁽⁹⁰⁾ Az innen kikerülő lányok megkapták a továbbtanuláshoz szükséges alapokat, de ha nem iratkoztak be felsőbb iskolába, elég felkészítésben részesültek ahhoz, hogy jó háziasszonyok,

anyák legyenek.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Sági Éva: A soproni Szent Orsolya Iskola története⁶² / Továbbképzők, nőipariskola

Továbbképzők, nőipariskola

A külső elemi, illetve a felsőbb iskolák után a növendékek járhattak ismétlő iskolába,⁹¹⁽⁹¹⁾ vagy különféle továbbképző iskolákban sajátíthattak el további ismereteket. A nővérek ezekkel az oktatási formákkal készítették fel neveltjeiket az élet akkori kihívásaira. A nővérek letelepedésüktől működtettek női kézimunkaiskolát.⁹²⁽⁹²⁾ Az első, ²⁶tényleges ipariskolát 1850-ben alapították meg, ahol kézimunkát, szabás-varrást, mű-hímzést, rajzolást és festészetet tanítottak. Később, 1886-ban létrehozták a műhímzési, más néven műipari iskolát.⁹³⁽⁹³⁾ Az ipariskolák ekkor még nem adtak szakmát, csak hasznos tudást: az ipariskola alapján a növendékek nem vállalhattak szakképesítést követelő állást. Ebben a korban az ilyen jellegű iskolák még sokkal inkább a női szerepkörre, az otthon melegének biztosítására készítették fel a lányokat, a végzettséget bizonyító, munkavállalást lehetővé tévő papírra még nem volt szükségük.

1. kép: Nőiipariskolás növendékek saját készítésű nyári egyenruhában - 1920-as évek

A 19. század végére összesen négy tanfolyamot tartottak fenn. Ipar- és háztartásiskolába a polgári iskola után lehetett jelentkezni, az oktatás tartalmi része nagyjából megegyezett a fentebb említett

ipariskoláival. A műipariskolában a finomkézimunka különböző ágazataival, építészeti stílusokkal és egy ma már kevesek által ismert díszítőművészettel, a tűfestéssel ismerkedtek a tanulók. Indult még egy – mai szemmel nézve – „hobbitanfolyam” is: a „rajz- és festészet magasabb művészete”. A sorban utolsó tanfolyam nyelvi továbbképzést jelentett, mégpedig német, francia vagy angol nyelvből.⁹⁴⁽⁹⁴⁾

27A nőipariskolát 1923-ban szervezték újjá, a polgári iskolát követő továbbképző tanfolyamok alapján. Az ide járó lányok különféle kézimunkaágakkal ismerkedhettek meg. A oktatás összesen három évfolyamban történt, melynek során a tanulók külön-féle kulturális rendezvényeken (pl. színházlátogatás), illetve a szakmához kapcsolódó üzemi látogatásokon (pl. soproni selyem- és keményítőgyár) is részt vettek.⁹⁵⁽⁹⁵⁾ Az iskola elvégzéséről szakképzettséget tanúsító bizonyítványt kaptak, így munkát vállalhattak megszerzett tudásukkal. A világháború utáni helyzetben a lányok, asszonyok megélhetését biztosíthatta a szakképzettség, melyre a változó világban egyre nagyobb szükség volt. A nők ekkor már nemcsak elsősorban családfenntartók voltak, hanem sok esetben (akárcsak részleges) családfenntartók is.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Sági Éva: A soproni Szent Orsolya Iskola története⁶² / Elemi és polgári tanítónőképző

Elemi és polgári tanítónőképző

A következő fontos lépcsőt az elemi tanítónőképző létrehozása jelentette 1864-ben, amely a második ilyen intézmény volt hazánkban. Ekkor két évfolyammal, majd 1877-től három osztállyal folyt a képzés. Mivel a rend elsődleges feladata, célkitűzése az oktatás, így szinte természetes, hogy az elemi tanítónőképző mellett, annak továbbfejlesztésével – polgári iskolai nevelde néven – 1892-ben saját, négy évfolyamos polgári tanítóképzőt szerveztek. Itt polgári iskolai tanítónők képzésével foglalkoztak, akiknek tanképesítő vizsgát kellett tenniük ahhoz, hogy képesített oktatónak számítsanak: az első képesítő vizsgálat 1866-ban volt.⁹⁶⁽⁹⁶⁾ A polgári tanítónőképzőbe elemi iskolai tanítónői oklevéllel rendelkezők jelentkezhettek, tehát ez a képzés a mai főiskolai szintnek felelt meg.⁹⁷⁽⁹⁷⁾ Az iskolát rendtagok részére hozták létre, de világiakat is felvettek. Három szakcsoporton képeztek: nyelv- és történettudomány, mennyiség- és természettudomány, valamint művészet.⁹⁸⁽⁹⁸⁾ A képző 1923-ban érte el története során a legmagasabb szintet: ekkortól öt évfolyamot oktattak.⁹⁹⁽⁹⁹⁾ Az intézmény 1926-ban, a polgári tanítónőképzés vidéki intézeteit felszámoló reformjaival szűnt meg.¹⁰⁰⁽¹⁰⁰⁾

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Sági Éva: A soproni Szent Orsolya Iskola története⁶² / Az iskola fénykora

Az iskola fénykora

A 19. század vége, 20. század eleje a soproni orsolyita rendház és iskolái kiteljesedésének időszaka volt. A város fejlődése is ekkor vett nagyobb lendületet: teljes városrészek alakultak ki, fejlődtek tovább urbánus formában. Lassan kiépül a Deák tér, letelepszik a Honvéd Főreáliskola, fejlődik a vasút, gyárak telephelyei nőnek ki a beépített terület határán.

28Az iskola a győri püspökség fennhatósága alatt működött, de viszonylagosan önállóan. Sopron város kegyúri jogot¹⁰¹⁽¹⁰¹⁾ gyakorolt a városi katolikus elemi iskolák felett,¹⁰²⁽¹⁰²⁾ azonban az orsolyiták önállóan tartották fenn iskoláikat, saját bevételi forrásaikból. Ennek tükrében külön érdekesség a következő megjegyzés az 1908-as tan- és nevelőintézeti értesítőben: „Ez idő szerint Sopron városi

iskoláinak valamennyi római katolikus leánytanulója nálunk nyert oktatást”.¹⁰³⁽¹⁰³⁾

Az orsolyita rendházak többnyire még egymástól is függetlenül működtek, nem alkottak hierarchikus rendszert. Az egyes kolostorok egyedül az illetékes (esetünkben a győri) püspöknek voltak alárendelve. A választott főnöknő nagy hatáskörrel rendelkezett, de nem „uralkodónő” volt, hanem valódi Mater.¹⁰⁴⁽¹⁰⁴⁾ A rendház története során talán a legnagyobb jelentőséggel Mater Desits Ladislau bírta, aki 1873-tól vette át a ház kormányzását. Rendfőnök-asszonyként minden iskola sorsába beleszólása volt, így az ő nevéhez fűződik a magyar nyelvű oktatás bevezetése a zárda összes elemi iskolájában. Emellett az oktatás színvonalát és sokféleségét is jelentősen növelte: 1882-ben ő hozta létre a polgári iskolát és a hozzá tartozó továbbképzőt. Az imént említett felső nép- és polgáriskolai tanítóképző, majd az 1912-ben nyitott leánygimnázium elindítását is ő küzdötte ki. Egy 1922-es kiadású évkönyv szerint: „A kor igényeit mindig szem előtt tartva, bölcsen tudta azokat saját magasztos elveivel a legszebb összhangzásba hozni”.¹⁰⁵⁽¹⁰⁵⁾

A „szellemi javak” bővítéséhez azonban tárgyi feltételek is kellettek: így vásárolta meg az iskolák számára a szomszédos épületeket, közöttük a mai Széchenyi téri épületet is, amelyben ekkortól az internátus működött. Szintén neki köszönhetik még a mai diákok is az iskola függőkertjének létrehozását: az egykori többszintes kertrendszernek napjainkra azonban csak egy része maradt meg.

Ezekben az években kiemelkedő szerepe volt még Mater Bailer Katalinnak, a polgári iskola igazgatójának, aki „okszeru” tankönyveket készített az oktatás minden ágára (Fleissig Katalin néven), továbbá „törtszámgépet” is szerkesztett. Az ő érdeme az is, hogy a külső és belső elemi iskola a 19. század végére hat osztályos lett, és a felső leányiskola nyomán az 1882/83-as tanévben elindult a négy évfolyamos polgári iskola.¹⁰⁶⁽¹⁰⁶⁾ Az erkölcsi és tudományos jártasságra való nevelés mellett az apácák nagy hangsúlyt fektettek „a női léleknek és hivatásnak megfelelő tantárgyak” oktatására is. Ezzel a céllal került tanrendbe a kézimunka, háztartás- és nevelésismeret, ének és rajzóra.

Az 1800-as évek végén mondta Szabó Károly királyi tanácsos és tanfelügyelő, hogy az iskola megmagyarosodása – azaz hogy a magyart tannyelvként tanították – sokat jelentett. Kedvező tényként említette azt is, hogy az idegen anyanyelvű növendékek is ²⁹meglepő előmenetelt tettek a tanköteles magyar nyelv elsajátításában.¹⁰⁷⁽¹⁰⁷⁾ Érdemként tünteti fel továbbá, hogy a tanítóképző intézetekre kötelező tanterv és vizsgálati szabályzat szerint zajlik a tanítás és a képesítő vizsgálatok tartása. Ugyanakkor pedagógiai tekintetben a tantestület „helyes elveket követ”, „vallásos és hazafiasan nemzeti szellemre” nevel.¹⁰⁸⁽¹⁰⁸⁾ A „helyes elvek” az orsolyita rendnél évszázados hagyományokon alapultak. Alapelvük volt a példamutatás fontossága. Erre Szent Angéla maga inti követőit: „Éljetek úgy, viselkedjétek oly módon, hogy leányaitok a ti és erényeitek tükrébe nézhessenek, és amit akartok, hogy ők cselekedjenek, azt igyekezzetek először magatok megtenni”.¹⁰⁹⁽¹⁰⁹⁾

2. kép: Részlet az egykori függőkertekből – 1920-as évek

30A rendház és iskolái igazi családként működtek, az orsolyiták életük egyetlen feladatául tűzték ki a rájuk bízott gyermekek nevelését. Gondosan odafigyeltek neveltjeik személyiségének alakulására. Egyik elvük szerint „az egyes személyiség kialakítása ... természetes feltételek között jön létre, aminek következménye, hogy ... a személyi sajátosság nem lesz elnyomva”.¹¹⁰⁽¹¹⁰⁾ Ezt bizonyítják az egykori tanulóknak a Soproni Levéltárban őrzött személyi lapjai, amelyeken nemcsak a családi körülményeket, az előremenetelt, a fegyelmi eseteket, hanem a „személyiségi adatokat” is rögzítették.¹¹¹⁽¹¹¹⁾

A másik fontos nevelési elvükkel tanítványaik belső motiváltságának megteremtését célozták meg: ne pusztán azért tanuljanak a lányok, mert muszáj.¹¹²⁽¹¹²⁾ Azonban az iskolákban nemcsak a tanár nevel, hanem az egykorúak társasága is – erre a nővérek is figyelmet fordítottak. Pótolhatatlan hatás az együttérzésnek, a segítőkészségnek, mások megértésének, az empátiának a kialakulása: „életteljes kapcsolatba kerülnek különböző életszokások, különböző társadalmi osztályok és foglalkozások felfogásai”.¹¹³⁽¹¹³⁾ Itt fontos megemlíteni, hogy – habár a rend katolikus – más vallásokhoz tartozó neveltek sem voltak ritkák az orsolyiták iskolájában, akik felekezetüknek megfelelő hitoktatásban is részesültek.¹¹⁴⁽¹¹⁴⁾

A Szent Orsolyarendiek egyik legfőbb szellemi vezérfonala az életre való felkészítés, a korral való folyamatos haladás volt. Ezt tükrözi a széles képzési spektrum, mely már a 19. század végén jellemezte a rendházat. 1897-ben az intézet szám szerint tíz különböző oktatási létesítményt tartott fenn: külső hat és belső négy osztályból álló elemi iskolát; négy osztályos polgári iskolát továbbképző tanfolyammal; négy osztályos elemi tanítóképzőt; három osztályos polgári tanítóképzőt; varró-, ipar- és műhímezési

iskolát; rajziskolát; zeneiskolát; kétosztályos ismétlőiskolát; és végül cselédiskolát.

Mindehhez a szükséges oktatási kellékek sem hiányoztak: a könyvtár minden oktatott tárgyhoz bőséges információt tudott rendelkezésre bocsátani, és egyéb felszerelésnek sem voltak híján: állattani, növénytani, ásvány- és kőzettani, természettani gyűjtemény, vegytani labor, rajzeszközök, kották, hangszerek, háztartás- és kézimunkaoktatáshoz szükséges eszközök voltak az iskola birtokában.¹¹⁵⁽¹¹⁵⁾

A tanító nővérek elszigeteltségük ellenére lépést tartottak a tudományos élet haladásával: ismereteiket folyamatosan bővítették. Ennek segítésére a vezetőség rendszeresen járatott ismeretterjesztő folyóiratokat is, mint például a Magyar Paedagogia-t, a Magyar Kultúrát, a Magyar Statisztikai Szemlét és a Természettudományi Közlönyt.¹¹⁶⁽¹¹⁶⁾

A külső iskolával párhuzamosan működő internátusban szigorú szabályok voltak érvényesek. Külön oktatás folyt, az itt tanuló lányok a bejáró növendékekkel nem érintkezhetek, levelezni az előjáróság felügyelete alatt lehetett. A szülők és rokonok látogatása engedélyezett volt, de ez „a lányok érdekében minél ritkábban” történt.¹¹⁷⁽¹¹⁷⁾ **31** Ugyancsak az internátus jellemzésénél írják le nevelési elvüket: „a gondjainkra bízott leánykák testi és szellemi tehetségeit arányosan fejlesszük, és jellemüket kellőképpen képezzük”. Mindennek elérésére jó módszerük volt: „Hogy a növendékek kifogástalan magaviseletre és minél nagyobb szorgalomra serkentessenek, több rangfokozatra soroztatnak.”¹¹⁸⁽¹¹⁸⁾ A legkiválóbbak bekerülhettek a „Stella Matutina”¹¹⁹⁽¹¹⁹⁾ társulatba, amelynek egyik látványos – és kislányok számára valószínűleg hön vágyott – jelképe az ünnepélyeken viselhető arannyal hímzett szalag volt. Ami ebben a „versenyben” még ma is helytálló: a gyerekeket nem különös tehetséggel elért eredményük alapján, hanem önmagukhoz viszonyított teljesítmény szerint kerülhettek be a „kiváltságosok” közé. Az iskolában tanulók a nap nagy részét tanulással töltötték, de maradt idő testedző játékokra is, mindemellett télen rendszeres táncoktatás folyt. A társalgási nyelv a magyar, a német és a francia volt.¹²⁰⁽¹²⁰⁾

3. kép: A hajdani zeneterem – 1920-as évek

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Sági Éva: A soproni Szent Orsolya Iskola története⁶² / A leánygimnázium

32A leánygimnázium

Az orsolyiták soproni leánygimnáziuma országos viszonylatban is igen korán alakult meg.¹²¹⁽¹²¹⁾ A nők egyenjogúvá válása ebben az időben, a 19. század végén kezdődött meg: leánygimnáziumban letett érettségi után nők is felvételizhettek egyetemekre. Leánygimnáziumot az orsolyiták először az 1907/1908. tanévben indítottak, mindössze 7 tanulóval. Az ekkor még magánjellegű intézmény a növendékek és családjuk elköltözésével megszűnt. Az 1910/1911. iskolai évben hasonlóan üzemelt, a növendékek a vizsgákat a Soproni Szent Benedek-rendi katolikus gimnázium tanári kara előtt teheték le.¹²²⁽¹²²⁾

1911-ben tették meg az első kísérleteket az intézmény állandósítására. Az akkori főnöknő a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez írt levelében azzal indokolta ezen intézmény állandó fenntartásának szükségességét, hogy ebben a korban a legkívánatosabb a lányokat, fiatal hölgyeket a legjobb nevelésben részesíteni. A hazai nőnevelés „erkölcsi alapokon nyugvó, hazafias szellemben induló és a tudományok haladásával lépést tartó továbbfejlesztését” tűzi ki célul. A rendnél tanuló lányok ezért jobb, ha nem kerülnek idegen befolyás alá ebben a korban. A növendékek tanulmányaik befejezése után gimnáziumi érettségi bizonyítványt kapnának, következő lépésben középiskolai tanárképző tanfolyamon

vehetnének részt,¹²³⁽¹²³⁾ amely tulajdonképpen felső-fokú képzésnek felelt meg.

A leánygimnázium tényleges megszervezése szomorú körülmények között, az első világháború kitörését közvetlenül megelőzően történhetett meg. Az 1913/1914. tanévben végre nyilvánossági jogot kapott az intézmény,¹²⁴⁽¹²⁴⁾ amely ezzel a Dunántúl legrégebbi leánygimnáziuma lett. Elindulhatott az első osztály tanítása, a fiúgimnáziumok tanterve alapján. Az 1916. évi július 14-i 86.100 számú miniszteri rendelet életbe léptette a „Leányközépiskolai Rendtartást és Tantervet”, amelyet az orsolyiták azonnal alkalmaztak is.¹²⁵⁽¹²⁵⁾ Ez az intézeti forma azonban a kezdetekben nem állt teljes mértékben a nővérek hatása alatt: a leánygimnázium első igazgatója Benedek-rendi tanár, dr. Török Veremund volt. A tanári kart az első időkben kizárólag szerzetesek és egy-két világi tanár tette ki. A többi iskolatípushoz képest visszás helyzetet az okozta, hogy az Orsolya-rendnek ekkoriban még nem voltak középiskolai tanári képesítéssel rendelkező tagjai, mivel alig egy évtizeddel korábban nyílt lehetőség nők számára arra, hogy felsőfokú végzettséget szerezzenek. A Szent Benedek-rendi tanárokat a helyi fiúgimnáziumból „kölcsonózték”, a Pannonhalmi Főapát engedélyével.

Az apácák gyorsan pótolták a hiányosságokat: az 1922/23-as tanévben már szinte kizárólag rendtagok tanítottak, két világi tanárnő és egy tanár segítségével. Ez akkoriban nagy szó volt: mindössze 25 évvel azután, hogy nők is beiratkozhattak egyetemekre,³³ az orsolyitáknak teljes gimnáziumi tanári karuk volt. 1932-re 12 középiskolai tanári oklevéllel rendelkező nővért tartottak számon. Ebben az évben a Szentszék megbízásából Magyarország bíboros hercegprímása a Szent Orsolya Rend budapesti, addig különálló rendházát a sopronihoz csatolta. Az egyesítés hatására a soproni gimnázium igazgatónőjét, dr. Felkl Ursulát és több szerzetes-tanárnőt a fővárosba helyeztek át. Ennek folytán újra szükség lett világi tanároknak nagyobb arányú alkalmazására. A változtatás után az iskolatípus felszámolásáig nem sikerült teljesen rendi tanári kart létrehozni.¹²⁶⁽¹²⁶⁾

Az 1934. évi XI. törvénycikk alapján Magyarországon egységesítették a középfokú oktatást: a különböző középiskolák helyébe „gimnáziumok”, ill. „leánygimnáziumok” léptek.¹²⁷⁽¹²⁷⁾ A megváltoztatott tanterv az 1935/36-os tanévtől lépett érvénybe: ekkor már 45 perces órákban tanítottak az orsolyitáknál is.¹²⁸⁽¹²⁸⁾ A gimnázium a Katolikus Középiskolai Főhatóság igazgatása és felügyelete alatt állt, emellett az állami főfelügyeleti jogot a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter a szombathelyi tankerületi királyi főigazgató által gyakorolta.¹²⁹⁽¹²⁹⁾

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Sági Éva: A soproni Szent Orsolya Iskola története⁶² / Továbbfejlesztési szándék

Továbbfejlesztési szándék

Az alább leírtak egy példát nyújtanak a hajdani nővérek elhivatottságára és céltudatosságára. A folyamatos fejlődés a rendház életének része volt, habár nem mindig minden úgy alakult, ahogy eredetileg tervezték. 1918-ra a rend és az iskola vezetője, Mater Reiter Benedicta elérkezettnek látta az időt arra, hogy a polgári tanárképző a továbbiakban főiskolaként működjön tovább.¹³⁰⁽¹³⁰⁾ Az indokokat – amelyek jól példázzák az akkori magas szintű oktatást – egy négy évvel későbbi levélben nagyon részletesen leírja. Az intézet anyagi biztonsággal rendelkezett a rend tulajdonában lévő ingatlanok bérleti díjai és egyéb bevételek révén. A hét épületből álló komplexumban megfelelő számú helyiség állt a szertárak, gyakorlati, kísérletező és dolgozó termek rendelkezésére, továbbá tágas, fásított kert.

A fizikai, kémiai laborok jól felszereltek, mind előadásra, mind kísérletezésre alkalmasak. Saját gazdag gyűjteményük mellett a növendékek megtekinthették a bánya- és erdőmérnöki főiskola gyűjteményeit,

laboratóriumait és az ott zajló bonyolultabb kísérleteket, továbbá meghallgathatták az ottani előadásokat is. De nem ez volt az egyetlen kapcsolat egyetemünk elődjével. A rendi és civil többszörös okleveles ³⁴tanerőkön kívül a bánya- és erdőmérnöki főiskola tanárai is rendszeresen tartottak előadásokat.¹³¹⁽¹³¹⁾ Az 1922/23-as tanévben dr. Kövessi Ferenc állandósított vezetője lett a földrajz–természettan–kémiai szakcsoportnak, rajta kívül dr. Fehér Dániel¹³²⁽¹³²⁾ és Vági István rendszeresen tartott kémiai és fizikai előadásokat.

4. kép: Kertrészlet – 1920-as évek

A Mater további indokként hozta fel, hogy a rend és az iskola mindig „rendületlen képviselője volt a magyarságnak”, és hazánk nyugati szélén eredményeket ért el a magyarosítás terén. Azzal is érvelt, hogy az ország nyugati vidékein élő lakosság nagy részét az orsolyita tanítóképzőből kikerült tanítónők nevelték. Sopront egészséges környéke miatt is kiemelkedő szerepűnek írta le. Végül a rend szigorú előírásaira hivatkozott: az orsolyita nővérek nem hagyhatják el zárdájukat, ezért is fontos a helyi tanítóképző főiskola megszervezése.¹³³⁽¹³³⁾

Egy évvel később a tanítóképző főiskola javaslatát elutasították. A győri püspök levele közli, hogy a tanítóképző intézet tovább működhet előkészítő tanfolyamként, és a polgári iskolai tanárok képzése is megmaradhat. A rendi tagok részére viszont biztosították, hogy a vizsgáló bizottságot kiküldik a helyszínre, így a ³⁵polgári iskolai oklevelet helyben megkaphatják.¹³⁴⁽¹³⁴⁾ Ez kiváltságnak számított, mivel ebben az időben minden tanárjelöltnek budapesti vizsgálobizottság előtt kellett számot adnia tudásáról.

5. kép: Kémialabor – 1920-as évek

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Sági Éva: A soproni Szent Orsolya Iskola története⁶² / A mezőgazdasági oktatás

A mezőgazdasági oktatás

Gazdasági oktatással 1901 óta kísérleteztek a nővérek, akkor még csak egy gazdasági irányú ismétlő iskolával. Ezt követően 1938–39-ben gazdasági-háztartási tanfolyamot indítottak. Végül 1941-ben kalocsai példára az orsolyita nővérek mezőgazdasági leányközépiskolát alapítottak, amely időrendben a második ilyen jellegű intézmény volt hazánkban. Az igen alapos oktatás négy évfolyamban zajlott, a tanulmányok végeztével érettségi bizonyítványt kaptak a növendékek. [135\(135\)](#)

6. kép: Gyakorló konyha – 1920-as évek

36Az általános tárgyak mellett gyakorlati gazdálkodási oktatás is folyt, az iskola saját tangazdaságában és munkaotthonában, [136\(136\)](#) amely a mai Lehár utca táján volt. A tangazdaság megfelelő keret nyújtott a mezőgazdaság valamennyi ágának gyakorlására: 20 kataszteri holdon mezőgazdasági üzemet létesítettek, szántóval és réttel. Az 1470 négyszögöles kertészeti üzem területén „minden olyan kerti termés” megtalálható volt, amely egy „belterjesen kezelt üzemben szükséges”: ezen belül egy gyümölcsös és egy gombatelep is. Az állatállomány is igen változatos volt: a lovak, baromfik, sertések, nyulak. Külön érdekessége a létesítménynek az úgynevezett „Mintaotthon”: „azon ismeretek elsajátításához, amelyek egy nagyobb család összes szükségletének kielégítésére alkalmasak”. A ház berendezését részben az első években itt tanulók készítették. [137\(137\)](#) Az intézmény az államosítás után állami mezőgazdasági gimnáziumként működött tovább, majd 2-4. osztályos tanulóit 1950-ben a Csornán ekkor induló állattenyésztési technikumba helyezték át. Az iskola soproni épületébe az Erdészeti Technikum került. [138\(138\)](#)

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Sági Éva: A soproni Szent Orsolya Iskola története⁶² / A második világháború

37A második világháború

A második világháború utolsó éveiben a határvárosok felé menekülő családok miatt megnövekedett a tanulók létszáma. 1944 tavaszán az internátusban hajléktalanelhelyezés céljára elkülönítettek egyes

részeket. Ősszel a honvédelmi miniszter rendelete alapján a leánygimnáziumot hadikórház céljára lefoglalták, a bentlakásos intézet kivételével, ám egy hónappal később ezt is birtokba vették, ezúttal a debreceni rendőrkapitányság.¹³⁹⁽¹³⁹⁾ Novemberben országszerte megszűnt a tanítás.

Az első, 1944 decemberi bombázás után 1945. március 28-án jött a legrosszabb. Egyetlen éjszaka alatt a gyönyörű iskolaépület rommá változott. De a rombolás után volt – kellett, hogy legyen – erő az újjáépítéshez: államrendelet alapján 1945 áprilisában megkezdődött az oktatás. A rend elkezdte a munkát dr. Németh Alajos hittanár vezetésével. Az ő fáradtságot nem kímélő erőfeszítéseik által 1947 májusára az iskola és a templom belseje megújult.¹⁴⁰⁽¹⁴⁰⁾

A munkálatok közben egy új tanfolyamot hoztak létre a város dolgozó asszonyainak és leányainak: 1946-ban elindult az Anyák iskolája, mintegy 25-30 résztvevővel. Itt szabás-varrást, erkölcsi előadásokat, nevelési és egészségügyi útmutatásokat hallgathattak az anyák. A részvétel ingyenes volt.¹⁴¹⁽¹⁴¹⁾

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Sági Éva: A soproni Szent Orsolya Iskola története62 / Az államosítás

Az államosítás

Az újjáépítés után egy évvel, 1948. május 30-án Sopron törvényhatósági bizottsága egyhangúlag elfogadta a felekezeti iskolák államosítását, azzal a kissé elhamarkodott gondolattal, hogy az „egyházi körök ez elé nem fognak akadályokat gördíteni”. A válasz azonban a katolikus szülők, tanárok és diákok tüntetése lett 1948. június 7-én, a Szt. Mihály templom és a Bencés templom előtt. A vallási jellegű gyülekezés ekkor már tiltott volt, ezért a rendőrség először szóval próbálta feloszlítani a tömeget, de végül csak tűzoltófecskendővel jutottak eredményre. A vélt szervezők közül kilenc gyanúsítottat vettek őrizetbe, köztük dr. Németh Alajost is, aki ezután 21 hónapot töltött internálásban.¹⁴²⁽¹⁴²⁾ A tüntetés nem járt eredménnyel. Június 9-én jóváhagyták a felekezeti iskolák államosítását, elkezdték vagyonuk leltározását és a nevelők állami státusba vételét.¹⁴³⁽¹⁴³⁾

A soproni orsolyiták sem jártak jobban. A rend birtokában lévő öt épület közül csak a jegyzőkönyvben V. számmal szereplő rendház és templom maradt ideigóráig a rend kezében, az állam az összes iskolát birtokba vette.¹⁴⁴⁽¹⁴⁴⁾ Ekkor lett a leánygimnáziumból Liszt Ferenc Állami Leánygimnázium, amely nem volt hosszú életű: 1949-ben megszűnt,¹⁴⁵⁽¹⁴⁵⁾ mint ahogy a szintén államosított női pariskola is.¹⁴⁶⁽¹⁴⁶⁾ Az elemi 38 tanítónőképzőt összevonták az Isteni Megváltó Leányainak tanítónőképző intézetével: az összevont állami intézmény 1957-ig működött.¹⁴⁷⁽¹⁴⁷⁾

A szerzetes tanárok nem fogadták – nem is fogadhatták – el az állami iskolába szóló kinevezést. Az egyház központi álláspontja minden szerzetes tanárnak megtiltotta az állami iskolákban való működést: óraadó állást sem vállalhattak.¹⁴⁸⁽¹⁴⁸⁾ Nem sokkal később törvényi erővel feloszlatták a vallási egyesületeket, az orsolyita zárdát leválasztották az iskoláról. 1950-ben a szerzeteseket összegyűjtötték, a soproni nővéreket Vácra vitték. Itt érte őket a hír, hogy rendi ruhájukat le kell vetniük. Elhelyezkedési lehetőségeik meglehetősen rosszak voltak, többnyire gyári munkásként, gyermekgondozóként dolgoztak tovább.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Sági Éva: A soproni Szent Orsolya Iskola története62 / A volt Orsolya-rendi iskola a szocialista korszakban

A volt Orsolya-rendi iskola a szocialista korszakban

Az iskola ezután a III. számú Állami Általános Iskola, Orsolya tér lett. Az új nevelőtestület az államosítás ellenére is igyekezett biztosítani a hagyományos szellemiséget, ugyanis a legtöbb tanár még egyházi iskolában szerezte az oklevelet. A központi elvárások azonban mások voltak: a kötelező ideológiai tanfolyamokat az oktatók nem kerülhették ki, az 1950-es évek során a vallásellenes harc közüggé vált, a transzcendentálisba vetett hitet a tudatlanság gyökerének tartották.¹⁴⁹⁽¹⁴⁹⁾ Az oktatás a központilag előírt tantervek szerint folyt, amelyet köztudottan a párt ateista nézeteinek megfelelően állítottak össze.¹⁵⁰⁽¹⁵⁰⁾

Érdekes látni a történelem hatását egy iskola számadatain keresztül. A tanulólétszám az 1956/57-es tanév kezdetén 876 fő, míg a harmadik negyedévben már csak 753. A többi 123 fő szüleivel együtt kivándorolt. A hatvanas évekre a volt orsolyita iskola három belvárosi iskola napközi iskolája lett, majd a 70-es évektől „összetett városi szintű oktatási feladatokat” is ellátott, mint például a gyógytestnevelést.

1982-ben az Orsolya téri általános iskolát összevonták a Petőfi téri általános iskolával. Ennek következtében megnövekedett a tanulólétszám és a tantestületi létszám is. Az 1-2. osztály a Petőfi téri, a 3-8. osztály pedig az Orsolya téri épületben kapott helyet. 1990-ben az első két osztály visszaköltözhetett az Orsolya téri épületbe. Ekkorra már az anyanyelvi nevelés alapossága érdekében évfolyamonként kiemelték egy-egy területet: az első osztályban beszédművelést, a másodikban írást és íráshasználatot, a harmadikban nyelvtant és helyesírást, végül a negyedikben fogalmazást és szövegalkotást.

A fejlesztések már korábban elindultak. Az alsó tagozatban rajz tagozatot indítottak, és többféle szakkör is újtárra indult. 1969-ben szakosított matematikai tantervű osztály létesült, ezáltal lehetővé vált a matematika tartalmi korszerűsítése.¹⁵¹⁽¹⁵¹⁾ Az évek során az iskola kórusa a város szinte minden „kulturális megmozdulásán” részt vett. Rajzi és képzőművészeti versenyeken az iskola tanulói szép eredményeket értek el. 1959-ben gyakorlati technikafoglalkozás indult, a résztvevő diákok városi és megyei ³⁹technika versenyeken szerepeltek. Szintén megyei versenyeken volt többször is dobogós a tornacsapat és a kézilabdacsapat. A napközi otthon „étkezést, tanulási és hasznos szabadidős tevékenységet biztosított”.¹⁵²⁽¹⁵²⁾

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Sági Éva: A soproni Szent Orsolya Iskola története⁶² / Újra az Egyház kötelékében

Újra az Egyház kötelékében

1991. június 30-án a Városi Közgyűlés az Orsolya téri iskolát egyházi kezelésbe adta. A volt Belvárosi iskola teljes diáksága és tantestülete újra a rendhez került, az Orsolya tér 2-3. és a Széchenyi tér 21. szám alá. Innentől az iskolát hivatalosan Szent Orsolya Rend Római Katolikus Általános Iskolának hívják. Augusztusban megalapították a Szent Orsolya Rend Kollégiumát is. Az iskola és a kollégium működtetését a Katolikus Konvent látta el, a rend kérésére.

Ekkor kezdődtek el a változtatások. A szaktantermi rendszert megszüntették, csak a fizika-kémia kabinet maradt meg. Minden lehetséges helyiséget osztályteremként használtak, az Orsolya téri épület egy részét később a visszatérő apácáknak adták át. Az iskola egyházi szertartásait azóta is az Orsolya téren, a Szt. Orsolya templomban és a Szt. György templomban tartják. A nemzeti ünnepek egy részét

osztályszinten, az 1848-49-es szabadságharc és a 1956-os forradalom emlékét pedig iskolai szinten ünneplik.

A gimnázium ötlete már 1991-ben felvetődött, és már novemberben eljuttatták az iskolakoncepciót, tanterveket a Művelődési Minisztériumba. 1992 januárjában az ön-kormányzathoz nyújtották be a „személyi, tárgyi és pénzügyi feltételek meglétét igazoló anyagokat és a szakhatósági engedélyeket”.¹⁵³⁽¹⁵³⁾ A tanterveket a Németh László Gimnázium igazgatója térítésmentesen rendelkezésre bocsátotta, ezeket apróbb változtatásokkal igazította az iskolához a vezetőség: a háztartási ismereteket elhagyták, a latin nyelv órásszámát csökkentették, és már elsősorban elkezdték a földrajzoktatást, ugyanakkor idegen nyelvekből saját tantervet készítettek. Az 1992/93-as tanévvel megindult a nyolcosztályos gimnázium, a következő lépés az 1994/95-ös tanévben induló négyosztályos gimnázium volt.

A hitélet feléléstése érdekében kötelezővé tették a hitoktatást, és – bár csupán egy évig – etikai oktatás is folyt. Mint már fentebb említésre is került, az egyházi ünnepeket újra iskolai szinten ünneplik, továbbá az iskolaév fontos dátuma Szt. Orsolya és Szt. Angéla napja is. 1995-ben az államosítás óta először újra fogadalomtételre került sor. A 14 év fölötti gimnazisták számára lelki napokat, lelkigyakorlatot szerveznek, a tanárok számára külön lelkigyakorlatot tartanak.¹⁵⁴⁽¹⁵⁴⁾

Az általános iskola, a négy- és a nyolcosztályos gimnázium a mai napig működik a soproni óváros szívében. A tantestület tagjai a katolikus szellemiség szerint tanítanak, azonban az Orsolya rendet nem képviseli egyetlen tanító nővér sem.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Varsányi Péter István: Volt egyszer egy tanítóképző Részletek a soproni evangélikus, majd állami intézet utolsó éveinek történetéből

40 Varsányi Péter István: Volt egyszer egy tanítóképző Részletek a soproni evangélikus, majd állami intézet utolsó éveinek történetéből

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Varsányi Péter István: Volt egyszer egy tanítóképző Részletek a soproni evangélikus, majd állami intézet utolsó éveinek történetéből / I. Az evangélikus tanítóképző állami kezelésbe vétele

I. Az evangélikus tanítóképző állami kezelésbe vétele

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Varsányi Péter István: Volt egyszer egy tanítóképző Részletek a soproni evangélikus, majd állami intézet utolsó éveinek történetéből / I. Az evangélikus tanítóképző állami kezelésbe vétele / 1. Eszmei és történelmi előzmények

1. Eszmei és történelmi előzmények

Az iskolák államosításának kérdése érdemlegesen a 19. század folyamán merült fel, ugyanis annak anyagi, társadalmi és politikai feltételeit a modern (kapitalista) fejlődés teremtette meg. Annak ellenére, hogy az egyház és állam szétválasztása, az iskolák állami kezelésbe vétele (szekularizálása) elsősorban a polgári társadalomra várt volna, végig vitelére tulajdonképpen sehol sem került sor. Mindez nem

jelenti azt, hogy a polgári átalakulás idején nem találkozunk becsületes, progresszív törekvésekkel, említésre érdemes kezdeményezésekkel, eredményekkel. (Utalhatunk itt Eötvös József törvényjavaslatára, az első magyar tanügyi kongresszus törekvéseire, Tavasi Lajos javaslatára az 1848-ik, forradalmas évből. [155\(155\)](#)) A dualizmus korában nekilendülő gazdasági-társadalmi fejlődés – igaz, felemás módon és szinten – ismét előtérbe helyezte a polgári átalakulás nélkülözhetetlen alapfeltételeit, köztük a felekezeten kívüli oktatás kérdését is. Dolgozatunkban egy szűkebb körre szeretnénk szorítkozni: a tanítóképzés és fenntartó intézményének kérdésére.

Az iskolák államosításának talán legjelentősebb, leghatásosabb polgári elmélete Imre Sándor (1877–1945) művelődéspolitikus, egyetemi tanár nevéhez fűződik. Ő a polgári értelemben vett nemzeti egység, minden társadalmi jelenség mércéjének megteremtésén fáradozott. „A nevelés egysége azért szükséges – írta 1912-ben –, hogy az egyesekben fejlődő társadalmi tudatosságnak azonos lehessen a tartalma”. [156\(156\)](#) Az egységes nevelői gondolkodásnak, így az egységes nemzetnevelésnek három akadályát látta: a nemzetiségi aspirációkat, a szocialisták osztályszemléletét és a felekezeti különbségeket. Ami az utóbbi tényezőt illeti: „Mindegyik felekezet ragaszkodik saját iskoláihoz és igyekszik az államiakban is ... a maga egyházi érdekeit érvényre juttatni”. [157\(157\)](#) A megoldás egyik eszköze az lenne, ha az állam képezné a tanítókat, akik azután a felekezeti iskolákban az egységes nemzeti szellemet árasztanák szét. „Azt óhajtjuk tehát – írta 1917-ben – hogy az elemi iskolai tanítás szellemének a biztosítása céljából nemcsak a tanítóképzésre, hanem a tanítóképzőintézet tanárok képzésére is terjedjen ki az állam gondoskodó figyelme”. [158\(158\)](#)

41 Az iskolák államosításának követelése a sarjadzó magyar munkásmozgalom programjában is szerepelt. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt alakuló kongresszusa (1890) a népoktatás állami kezelés alá vételét, felekezet nélküli népiskolák létesítésének kérdését vetette fel. A párt kiemelkedő egyénisége, *Kunfi Zsigmond* (1879–1929) azt igyekezett igazolni, hogy „...az állami népoktatás jobb népoktatást, a felekezeti népoktatás rosszabb népoktatást jelent”. Kimutatása szerint korának 61 egyházi tanítóképzőjében egy növendék képzésének évi költsége 193 koronát, a 27 állami intézetben ugyanakkor 513 koronát tett ki. Nem esett ugyanakkor abba a hibába, hogy az általa (és párttársai által) óhajtott változásokat kizárólag iskolai reformoktól, pedagógiai újításoktól várja. „Igazi népműveltség, becsületes közoktatás csak demokratikus és szociálisan fejlett államokban lehet valóságos” – írta 1908-ban. A tanítóképzés jövőjéről formált elképzelését egyik lényegre törő mondatával foglalhatjuk össze: „Tiszta elegendő vízzel kell előbb megtölteni a középponti vízgyűjtőmedencét, csak akkor várhatjuk, hogy elégséges és tiszta víz jő majd a csapokból”.

1918 októberében, a polgári demokratikus forradalom követelései között kitüntetett helyre került az iskolák államosításának kérdése. A szekularizációt követelők táborában voltak, akik valamennyi felekezeti intézet átvételét követelték, mások csak a tanítóképzés államosításáig jutottak el. Néhány idézet a kor sajtójából: „Hassa át az átalakulásnak ez a felforgató szelleme elsősorban a tanítóképzőket, hogy rövidesen már az új szellemben nevelt tanítók ezrei áradjanak szét az iskolákban.” Vagy: „Mi a tanítóképzést az ország egyik legfontosabb ügyének valljuk... Omoljanak le végre a felekezeti és nemzetiségi válaszfalak!”

1919. március 5-én a református Országos Lelkészsövetség küldöttségének adott nyilatkozatában az immár miniszter Kunfi Zsigmond kijelentette, hogy legsürgősebbnek „...a tanító- és tanítónőképző intézetek államosítását ítéli”. „Az elemi iskolákat, a tanítóképzést kivesszük az egyház kezéből és az összes iskolákat államosítjuk” – nyilatkozta Kaposvárott március 18-án. A „Törvényjavaslat a kisdédvőképzés, valamint az elemi és polgári iskolai tanítóképzés állami ellátásáról” 1919 februárjában készült el a minisztériumban. A „tanítóképzés állami feladat” – rögzítették le a tervezet első paragrafusában. A volt felekezeti személyzet tagjai, amennyiben hajlandók állami intézményben

dolgozni, minden további nélkül átvehetők.

Az első magyar proletárdiktatúra 1919. március 29-én minden nem állami nevelési és oktatási intézetet saját kezelésbe vett át (XXIV. számú rendelet). 1919 augusztusában az ellenforradalom – éppen Imre Sándor néhány napos minisztersége idején – az 42elsők között semmisítette meg az ilyen vonatkozású intézkedéseket. Döntését könnyebbé tette az a felismerés, hogy a Tanácsköztársaság rendeleteinek „pártos bélyege” erősen csökkentette azok pedagógiai értékét. Szerinte a megoldás: „Külön kellene választani a nevelésügyi minisztériumot a politikai pártoktól, s biztosítani a teljes pártatlanságot”. Már korábban hangoztatta, hogy az iskolák államosításán kívül sok minden egyéb változásnak is történnie kellene, hogy „... ez az egy változás a tőle várt nagy haszon helyett nagy károk forrása ne legyen”.

A két világháború között alapvetően alakultak át a magyarországi viszonyok. Túl vagyunk az első proletárállam (korabeli, de nem odaillő szóhasználattal: „bolsevizálás”) 131 napján; még túlságosan bénító a Trianon okozta fájdalom. Új nemzeti egységre lett légyen szükség, amelynek központi problémája a visszarendezésre irányuló felkészülés. Ilyen körülmények között az iskolák államosításának ügye is lekerült a napirendről. A harmadik egyetemes tanügyi kongresszuson, 1928-ban a „bolsevizálással” szembeni védekezést a tanítóképzésben is szükséges teendők tartották. Ennek módszerei: „... a valláserkölcsi nevelés megítélése”, a szociális hajlam s a társadalmi felelősségérzés és szolidaritás fejlesztése, a nemzeti érzés erősítése. Ami az első aspektust illeti, az kizárja a felekezeti iskolák (benne a tanítóképzők) államosítását; a harmadikhoz viszont idéznénk az egyik részvevő, *Molnár Oszkár* (1881–1954) tanítóképző intézeti tanár szavait: „A magyar tanítói műveltségnek a nemzeti művelődési anyagból kell sarjadnia, ezért a magyar tanítóképzői intézménynek olyan alsó tagozatra van szüksége, melyet egyedül a nacionalizmus táplál.”

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Varsányi Péter István: Volt egyszer egy tanítóképző Részletek a soproni evangélikus, majd állami intézet utolsó éveinek történetéből / I. Az evangélikus tanítóképző állami kezelésbe vétele / 2. A „szellemi földosztás” törvényi rendezése

2. A „szellemi földosztás” törvényi rendezése

A háború után elsőrendű feladat lett volna az iskolák hovatartozása terén mutatkozó problémák megoldása – állította némi túlzással 1947 májusában *Ortutay Gyula* (1910–1978) vallás- és közoktatásügyi miniszter. 1945-ben azonban „minden erőt halaszthatatlanul lekötő” politikai teendőként jelentkezett a köztársaság megteremtése, a radikális földreform. Tárgyunkban a kezdőhangot *Rákosi Mátyás* (1892–1971) adta meg 1948 januárjában (addigra jutottak el oda, hogy „... a közoktatást megtisztítsuk az oda behúzódó reakciós elemektől”), azt követte 1948 februárjában Ortutay felszólalása az országgyűlés költségvetési vitájában. Az egyesült munkáspárt (Magyar Dolgozók Pártja) a köznevelés, a művelődés és közerkölcs terén követelte „...az egyházi iskolák államosítását: az egyház hitoktatási jogának és a papnevelő iskolák egyházi jellegének csorbítása nélkül”.¹⁷⁴⁽¹⁵⁹⁾

43A két munkáspárt mellett a kormánykoalíció más tekintélyes szervezete, a Független Kisgazdapárt is az államosítást szorgalmazta (a nagyválasztmány 1948. április 18-i határozata). A párt alapszervezetei a maguk módján ragaszkodtak a magyar iskolákban a kötelező hitoktatáshoz, a történelmi értékű református kollégiumi és katolikus szerzetes középiskolák „vallási jellegükben való meghagyásához”. Ez még úgy-ahogy teljesíthetőnek tűnt, de az már kevésbé, hogy az államosításra csak az „egyházakkal történő megállapodások” után kerüljön sor.¹⁷⁵⁽¹⁶⁰⁾

A római katolikus egyház (élén Mindszenty József kardinális, esztergomi érsekkel) a kormány intézkedéseivel párhuzamosan tette meg a szükséges lépéseket.¹⁷⁶⁽¹⁶¹⁾ A hercegrímás figyelme

fokozottan kiterjedt a tanítóképzésre. Egy évvel korábban, 1947. április 10-én kérte levélben a minisztert, hogy „... bárminő lesz is a tanítóképzés-nevelőképzés terén bevezetendő új mód vagy új rendszer”, az egyház a tanítóképzésnek jogát a maga számára kívánja fenntartani.¹⁷⁷⁽¹⁶²⁾ Már pedig – mint a fentiekben láttuk – a tanítóképzés mind a polgári pedagógusoknál, mind a munkásmozgalom teoretikusainál stratégiai kérdésként szerepelt. Engedékenyebbnek bizonyultak az államosítás kérdésében a protestáns egyházak. 1948. június 14-én a Református Országos Zsinat elfogadta az államosítást illető békés megegyezés szövegét. Korábban, 1948. április 27-én az evangélikus Egyetemes Egyházi Iroda – a kormány tudtával, de nem a kívánságára – a lutheránus nevelési intézmények vezetői, értelmiségei közül harmincat „félhivatalos jellegű megbeszélésre” hívott össze. Nem kifejezetten az államosításról volt szó, de a hozzászólók közül arra többen is kitértek (például Kuthy Dezső nyugalmazott püspök).¹⁷⁸⁽¹⁶³⁾ Ordas Lajos püspök (1901–1978) június 4-én rendkívüli közgyűlést hívott egybe az „egyház és állam viszonyának új rendezésére vonatkozó kormányjavaslat” ügyében. Az intézkedésekre hivatott zsinat összehívásának dátuma – június 14. – már meglehetősen elkésettnek bizonyult.¹⁷⁹⁽¹⁶⁴⁾ A várható (vallás)politikai intézkedés nem hagyta érintetlenül a soproni gyülekezetet sem. Az 1948. május 18-án tartott képviseleti ülés egyértelmű véleménye az volt, hogy: „... a végsőig kitarunk evangélikus iskoláink mellett; azokról semmiképp sem mondunk le; csak az erőszak veheti el tőlünk”.¹⁸⁰⁽¹⁶⁵⁾

A törvényjavaslatot Ortutay Gyula vallás- és közoktatási miniszter 1948. június 15-én terjesztette az országgyűlés elé; másnap a képviselők 230:63 arányban fogadták el az 1948:XXXIII. törvénycikket. Az 1. paragrafus 1. pontja kimondja, hogy a nem állami iskolákat, tanulóotthonokat, óvodákat – az egyházi célokat szolgáló tanintézetek kivételével – az állam veszi át. Állami alkalmazottak lesznek az átvett iskolák 44 tanszemélyzete, dolgozói (2. paragrafus 1. pontja).¹⁸¹⁽¹⁶⁶⁾ 1948-ban hazánkban hatvan tanítóképző intézet működött, amelynek 78 százaléka (47) volt felekezeti jellegű. Többségük római katolikus (31), utánuk következtek a reformátusok (8), az evangélikusok (3); míg a görög katolikusok és az izraeliták 1-1 tanítóképző intézet felett diszponáltak. Az államosításkor az állami tanítóképző intézeti tanárok, nevelők száma 294, a nem államiaké 663 fő volt. „Az államosítás a mintegy 100 éves egyházi jellegű tanítóképzést gyökeresen megváltoztatta – írta *Rozsondai Zoltán* (1902–1996) minisztériumi osztályvezető – ... Eötvös eredeti terve, a csak állami tanítóképzés, csak 80 évvel később vált valósággá”.¹⁸²⁽¹⁶⁷⁾ 1952-ben így volt ajánlatos fogalmazni. Ma talán másként is fel lehet tenni a kérdést.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Varsányi Péter István: Volt egyszer egy tanítóképző Részletek a soproni evangélikus, majd állami intézet utolsó éveinek történetéből / I. Az evangélikus tanítóképző állami kezelésbe vétele / 3. Az államosítás lefolyása a soproni evangélikus tanítóképzőben

3. Az államosítás lefolyása a soproni evangélikus tanítóképzőben

A törvény megszavazása után, még a nyár folyamán egymást követték az átvételről, a következő tanév előkészítéséről a minisztériumi, főigazgatósági és tanfelügyelői utasítások, rendelkezések. A VKM 9248/1948. számú rendeletének tárgya az oktatási célokat szolgáló egyházi épületek átvételével, az 50400/1948. III. számúé az 1948/49. iskolai év megnyitásával kapcsolatos intézkedés. Figyelmet érdemlőek voltak a tankerületi főigazgatósági és tanfelügyelői utasítások is. Gyakorlati segítséget nyújtottak az államosított iskolák ingó vagyonának leltárba vételéhez (3164-1948. tfsz.); az államosított középiskolák újjáépítéséhez (3624-1947-48. sz.); a múlt politikai rendszer képzőművészeti szimbólumainak eltávolításához (5168-1948. sz.) és a tanév indításához (4112-2-1947-48. sz.).

Még az államosításról szóló törvény országgyűlési elfogadása előtt kelt a tankerületi főigazgatóság 6/1948. számú rendelkezése az iskolák átvételének lebonyolításáról. A procedúrának „zökkenéstől

mentesen” kell lezajlania; törekedni kell arra, hogy az esetleg felzaklatott kedélyek lecsillapodjanak; a nevelőtestület tagjai megnyugtatódnak, hogy minden felekezeti tanítót és tanárt hajlandók átvenni állami szolgálatba.¹⁸³⁽¹⁶⁸⁾ Az elvégzendők kategóriájába soroltak bizonyos, az államosítást támogató – egy esetleges „tanítói sztrájk” megakadályozását célzó – nagygyűlés előkészítését (június 17-ére, a törvény életbeléptetése napjára). Az újonnan egyesült munkáspárt megyei szervezetei nyújtsanak segítséget a tanfelügyelőknek, „legyenek résen június 17-én”!¹⁸⁴⁽¹⁶⁹⁾

A törvény rendelkezésével a szombathelyi tankerület 17 felekezeti *középiszkolája* került állami kezelésbe: kilenc gimnázium, hét tanító- és egy óvónőképző. Az utóbbiak fele, azaz négy volt soproni székhelyű tanintézet (Szent Orsolya-rendi tanítónőképző, Isteni Megváltó Leányai tanítónő- és óvónőképző, evangélikus tanítóképző). A tankerületi főigazgatóság táviratban értesítette a volt egyházi tanító(nő)képzők igazgatóit állami megbízásukról. Mintaképp álljon itt a soproni evangélikus tanítóképző igazgatójának, *Rozsondai Károlynak* (1901–1967) szóló értesítés: „A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr 163868/1948. V. sz. rendeletével Igazgató Urat bízta meg a Soproni **45**állami tanítóképző volt evangélikus és a vele kapcsolatos tanulóotthon igazgatói teendőinek ellátásával... Az iskola és a vele kapcsolatos tanulóotthon dologi ellátmányának valamint az igazgatói pótdíjának kiutalása iránt a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr egyidejűleg intézkedett”.¹⁸⁵⁽¹⁷⁰⁾ Az átvételt a tankerületi főigazgatóság hatáskörébe tartozó intézetek közül a körmendi községi gimnázium, a községi evangélikus leánygimnázium, a soproni evangélikus gimnázium és az evangélikus tanítóképző intézet vezetői fogadták el. A többiek, a katolikus igazgatók a megbízást, egyházi hatóságaik utasítására hivatkozva, visszautasították.¹⁸⁶⁽¹⁷¹⁾ Sopronban két igazgató mellett 16 tanár, 9 gyakorlóiskolai tanítónő és mintaóvónő tagadta meg az állami átminősítés elfogadását.¹⁸⁷⁽¹⁷²⁾ Nem volt ennyire kiélezett a helyzet a protestáns (benne az evangélikus) oktatószemélyzet esetében. A Magyar Evangélikus Egyház Püspöki Kara tudomásul vette a „megváltoztathatatlan tényt”: az állam az egyházközségek iskolai vagyonát átvette, a tanítókat állami alkalmazottaknak nevezte ki.¹⁸⁸⁽¹⁷³⁾

1948. június 22-én a szombathelyi tankerületi főigazgatóság megbízottja jelent meg a soproni tanítóképző intézetnél, hogy átnyújtsa Rozsondai Károly igazgatói megbízását, majd a VKM 164200/1948. V. 2. számú rendelete értelmében az iskola oktatóit, dolgozóit állami alkalmazottakká minősítette át; az átvétel „... kellő pontossággal rögzítő számbavételi jegyzék alapján (meg)történt”. A csatolt nyilvántartás 569 dologi tételt sorolt fel (szertári, sportköri, irodai szerek és hasonló), valamint 4713 kötet könyvet. Számba vették azokat a tételeket, amelyek az egyház jogos tulajdonát képezték (vallási tárgyú művek, a kántorképzést szolgáló hangszerek stb.), továbbá az intézettel szemben fennálló tartozásokat (építkezés, tüzelőellátás stb.).¹⁸⁹⁽¹⁷⁴⁾ A jegyzőkönyvet a soproni evangélikus tanítóképző intézet iskolai felügyelője, Ruhmann Jenő és Rozsondai Károly írta alá, s azt a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület iskolai kisbizottsága július 15-én hagyta jóvá.¹⁹⁰⁽¹⁷⁵⁾

Mint láttuk, a tankerületi főigazgatóság – az 1948:XXXIII. törvény cikk 2. paragrafusában foglaltak szerint – minden oktatót hajlandó volt állami alkalmazásba venni, feltéve hogy letették a hivatali esküt.¹⁹¹⁽¹⁷⁶⁾ A soproni tanítóképzőben ez az igazgató (Rozsondai Károly) mellett kilenc tanárt (Garai József, Németh Sándor, Friedrich Károly, Kárpáti László, Sass László, Tolcsvai Nagy Géza, Stettner Miklós, Kardeván Jenő és Földiné Boros Judit), egy szaktanítót (Őrszigety Frigyes) és négy gyakorlóiskolai tanítót (Kelényi Ferenc, Somogyi Béla, Mühl Alfréd, Major László) érintett.¹⁹²⁽¹⁷⁷⁾ A tankerületi főigazgatóság még az új, immár „állami” tanév megkezdése előtt megnyugtatta az igazgatót, hogy – a minisztérium illetékes ügyosztályával történt egyeztetést követően – a Sopronban rendelkezésre álló „... államosított **46**gimnáziumok, tanítóképző intézetek és állami általános iskolák tanári személyzetének egyenletes és szakszerű elosztásáról gondoskodik”.¹⁹³⁽¹⁷⁸⁾

1948. június 23-án, tehát az államosítás idején, a gyakorlóiskola összevont I–II. és III–IV. osztályába

53, az V–VIII. osztályokba 101; a líceum négy osztályába 84, a tanítóképző IV. és V. évfolyamába 53 tanuló, illetve tanítójelölt járt.¹⁹⁴⁽¹⁷⁹⁾ Akkor a tanulóifjúság mintegy 44 százaléka volt evangélikus (1944–45-ben ez a mutató elérte a 64 százalékot). Rozsondai igazgató magyarázata szerint „Az evangélikus vallású tanulók százalékos arányának fokozatos csökkenése a háborús években következett be, amikor a súlyosbodó gazdasági helyzet, majd a tanulóotthon teljes hiánya, a kedvezmények csökkenése, illetve megszűnése a távolabbi vidékek tanulóit közelebbi iskolákba kényszerítette”. Az is igaz, hogy a pedagógus pálya nem volt éppen vonzó, kétséges anyagi kilátásai is más irányba tereltek sok tanulni vágyó, egyébként nevelői hivatással megáldott tanuló.¹⁹⁵⁽¹⁸⁰⁾

A bizonytalan helyzetre utal 1948–49-ben az intézet hivatalos elnevezésének változása is. Az államosításig Soproni Ev. Tanítóképzőintézetéről beszélhetünk; 1948 májusában – a minisztérium előzetes elképzelése szerint – Állami líceum- és tanítóképzőintézet, Sopron lenne (Rozsondai Zoltán tájékoztatója¹⁹⁶⁽¹⁸¹⁾); közvetlenül az államosítás után Soproni Áll. Tanítóképzőintézet; július 27-től Állami tanítóképzőintézet, Sopron (közben, 1948 decemberétől, mint helyi tanítástervű gimnázium: Állami Kossuth Lajos Gimnázium); az 1949–50. tanévben Állami I. sz. Pedagógiai Gimnázium, Sopron.

Rozsondai Károly igazgató 1948. június 12-én írt beszámolójából idézünk: „A tanévzáró ünnepélyen és a tanítóképesítővizsgálat záróértekezletén e nagy változásról megemlékeztem, méltatva elődeink áldozatkészségét, az egyházunk lélek- és kultúraépítő múltját. E kérdés részletezése nem tartozik hivatalos felterjesztésem keretébe” – szól a helyettes püspöknek írt levél.¹⁹⁷⁽¹⁸²⁾

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Varsányi Péter István: Volt egyszer egy tanítóképző Részletek a soproni evangélikus, majd állami intézet utolsó éveinek történetéből / I. Az evangélikus tanítóképző állami kezelésbe vétele / 4. Az iskola és az egyház az átalakulás idején

4. Az iskola és az egyház az átalakulás idején

Kilencven év után természetesen nehéz szívvel tudott megválni egymástól iskolafenntartó és tantestület. A soproni evangélikus tanítóképző utolsó képesítővizsgáján – mintegy búcsúzásként – maga a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület népiskolai bizottságának vezetője, *Hanzmann Károly* (1884–1955) lelkész elnökölt. A június 26-án tartott záróértekezleten nyílt mód arra, hogy az államosítás tényével bekövetkezett helyzetet – az egyház szempontjából – értékelje. A rövid történeti visszatekintésében párhuzamot vont a kezdet és a vég között: soproni lelkész állt a képezde bölcsőjénél (Kolbenheyer Mór¹⁹⁸⁽¹⁸³⁾), és most megint „...soproni lelkész az, aki búcsúztatni kénytelen”.⁴⁷ Nagyon sokan vannak – mondta –, akiknek fáj az intézet elvesztése.¹⁹⁹⁽¹⁸⁴⁾ De nem tehet mást, mint azt kívánni, hogy „... az államosítás váltsa valóra azt a reményt, amelyet mindnyájan hozzáfűztünk”. Az egyházkerület püspöke, *Kapi Béla* (1879–1957) valamivel később, október 9-én búcsúzott el a tantestülettől: „Midőn megköszönöm iskoláink szolgálatában elvégzett értékes munkájukat s személyem iránt tanúsított szeretetüket és támogatásukat, mostani pedagógusi munkájukra Isten gazdag áldását kérem”.²⁰⁰⁽¹⁸⁵⁾ A másik fél, a tanítóképző igazgatósága és tanári testülete augusztus 29-én mondott „meleg szívvel” búcsút addigi fenntartójának, a Dunántúli Evangélikus Egyházkerületnek; elköszönve annak püspökétől, gyülekezeteitől, tanügyi szerveitől. Az egyházkerület „hídépítő, missziói munkájára a Szent Lélek Isten áldását” kérték.²⁰¹⁽¹⁸⁶⁾

Az 1947–48-as tanév záróünnepségének igazgatói előadásából félreérthetetlenül kiderült, hogy a fenntartóváltás csak napok kérdése: „Ma, június 15-én az a helyzetünk, hogy soproni evangélikus tanítóképző intézetünk – amely ez év október 3-án ünnepelné felavatásának 90 éves fordulóját – a most záruló iskolai évvel megszűnik, s állami intézetté alakul”. Az igazgató szerint a háború, a bombázások,

a csonka tanévek eseményei iskolájuk vonatkozásában – nem csekély túlzással – eltörpülnek a „hitfelekezeti iskolák államosításának” ténye mellett. A szekularizáció kérdésében Rozsondai először vallása elveihez igazodott. Az egyházi és világi hatalmat nem szabad összezavarni, mondta; az egyházi hatalom ne avatkozzon idegen hatáskörbe, ne érvénytelenítse a hatóságok törvényeit. Krisztusi igéket idézett János evangéliumából és lutherit az Ágostai Hitvallásból: „Az én országom nem e világból való. – Ily módon tesznek különbséget a mieink mind a két hatalom kötelességei között és kötelezik az embereket arra, hogy mind a kettőt tiszteletben tartsák és elismerjék, hogy mind a kettő Isten adománya és jótéteménye”.²⁰²⁽¹⁸⁷⁾ A szociális kérdések iránt érzékeny, a gyakorlati életben otthonos igazgató más oldalról is közelített a problémához.²⁰³⁽¹⁸⁸⁾ Az érem egyik oldalán ott vannak a nagy hírű evangélikus „skólák” (Fasor, soproni líceum), a keresett népiskolák (Győr, Debrecen); a másikon az elmaradott, a nem kellően pénzelt vidéki kisiskolák. „Elszorult a szívem – emlékezett vissza az igazgató –, amikor egy-egy lelkes, tehetséges, hivatásszeretettől égő volt tanítványomat ilyen, se úr, se paraszt sorsban küszködni láttam. Tanított, nevelt, egyháztársadalmi, kántori, levitaszolgálatot²⁰⁴⁽¹⁸⁹⁾ végzett, igét hirdetett, sokszor egymaga egy faluban, s volt olyan, aki a papját hetekig nem látta” (az igazság kedvéért azt is hozzátette, hogy sok helyütt az állami tanító sem volt különbség társadalmi, anyagi helyzetben; rájuk is érvényes Ady minősítése: „...az Élet alágyúrtja, a tanító”). Rozsondai akkor még hitte – nincs okunk ⁴⁸kétkedni, hogy igaz szívvel és őszintén –, hogy az „ország újjáépítésében oly nagy eredményeket felmutató” népi demokrácia a nevelés és oktatás ügyét is képes lesz sikeresen, korszerűen megoldani (kissé szabadon ismét Ady Endrét idézte: „... végre megkapja szegény Magyarország a felszabadító magyar tanítót”).²⁰⁵⁽¹⁹⁰⁾

1948. július 1-jén az evangélikus tanítóképző intézet utolsó tanévzáró értekezlete már a kész tény igazgatói bejelentésével kezdődött, miszerint „... az 1948:XXXIII. tc. alapján az intézetet államosították”, annak felekezeti jellege a tanítóképesítő vizsgálat záróértekezletével „történeti vonalon lezártnak tekinthető”. Az igazgató „Isten iránti hálával, a jövőbe vetett bízó hittel” néz elébe az iskolapolitikában, közelebbről a Soproni tanítóképző életében beállt fordulatnak.²⁰⁶⁽¹⁹¹⁾

A tanítóképző épülete az államosítás idején: Sztálin tér 53. szám (az egykori és mai Deák tér)

Az új, most már „állami” tanév kezdetén a júniusban átvett tanárok közül hiányzott Garai József, akit szeptember 10-én a tanítónőkészítő igazgatásával bíztak meg. A tantestület állandó tagjai mellett a Berzsényi Dániel Gimnázium hét oktatója, s két nyugdíjas, volt képzős pedagógus segítette az órák ellátásában. A hitoktatás két evangélikus, egy-egy római katolikus és református lelkész teendője maradt. A 107 tanuló ⁴⁹elhelyezésére a Vörös Hadsereg-től visszakapott Sztálin (volt Deák) téri épületben öt tanterem állt rendelkezésre, valamint egy-egy fizikai szertár és rajzterem.²⁰⁷⁽¹⁹²⁾ Ami pedig az új állami tanítóképző tanulóinak szociális összetételét illeti: a növendékek 39 százaléka volt mezőgazdasági dolgozó vagy kisbirtokos származású; egyaránt 18,2 százaléka munkás, kisiparos, alkalmazott; 25 holdnál nagyobb birtokot bérlő gyermeke kettő (1,8 százalék), pedagógus származású három fő (2,8 százalék).²⁰⁸⁽¹⁹³⁾ Megítélésünk szerint ez a társadalmi tagozódás is igazolja Rozsondai Zoltán minisztériumi osztályvezető szavait: a tanítóképzők tanulóifjúsága „... mindenkor a szegény, egészséges, érintetlen társadalmi rétegek feltörő tanulóit voltak”.²⁰⁹⁽¹⁹⁴⁾ A soproni fiúképzőben is.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Varsányi Péter István: Volt egyszer egy tanítóképző Részletek a soproni evangélikus, majd állami intézet utolsó éveinek történetéből / I. Az evangélikus tanítóképző állami kezelésbe vétele / 5. Igazgatóként a változás sodrában

5. Igazgatóként a változás sodrában

Feltűnő, hogy az igazgató, Rozsondai Károly a tanítóképző lezárult múltjáról egy évvel az iskola megszűnése után írt tanulmányában („Képek a soproni tanítóképző történetéből”²¹⁰⁽¹⁹⁵⁾) meg sem említi az intézet állami státuszba vételét. Bár lelkész családból származott, elemi iskolai tanulmányait a

Brassó megyei Zajzon (ma: Zizin) állami tanintézetében kezdte és végezte. Már az államosítás után, 1949-ben vallja egyik önéletrajzában: „Tanulmányaimat mindvégig állami iskolákban... folytattam; anyám is állami alkalmazott volt”.²¹¹⁽¹⁹⁶⁾ Gimnáziumi stúdiumokra – tekintettel a nagyon hamar csonkán maradó család anyagi helyzetére – nem gondolhatott; mihamarabb kenyérkereseti lehetőséget kínáló pályát kellett választania. Kolozsvárra került, az állami tanítóképzőbe. Pedagógus pályáját 1919–20-ban kezdte az ugyancsak Brassó megyei Tatrang (ma: Tärhungeni) evangélikus iskolájában. Repatriálásukat követően (1920), a Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola matematika-fizika-vegytan szakának elvégzése után, 1925 szeptemberében – az „anyagi okok és az előbbrejutás bizonytalansága miatt” – vállalta el a soproni evangélikus tanítóképzőben kínálkozó tanári állást.

Az államosítás tényének elfogadása két szempontból is érthető lehet Rozsondai Károly esetében. Egyrészt – miként a fentiekből következik – neveltetése, tanulmányainak intézményi háttere; másrészt politikai elkötelezettsége motiválhatta. A háború után, 1945-ben a Független Kisgazdapárt tagja, a városi szervezet pedagógus tagozatának elnöke volt. Márpedig ez a párt vállalta – a két munkáspárt mellett – a legaktívabb szerepet az iskolák állami átvételében. 1948. június 3-án a soproni kisgazda szervezet pedagógus szakcsoportjának tagjai alakuló ülésükön a felekezeti iskolák szocializálása mellett döntöttek. Azt remélték, hogy „... a demokrácia ezzel nem akadályozza a vallásos életszemlélet fenntartását és gondozását”.²¹²⁽¹⁹⁷⁾ Egyértelmű, hogy e szakcsoport vezetője, Rozsondai Károly sem fogadhatott el, képviselhetett más politikai alternatívát. Különbösen nehéz lenne elképzelnünk, hogy a koalíciós pártok megbízásából az „iskolák államosításával kapcsolatban” falvakba járjon meggyőzni (önéletrajza, 1949. március 17-én).²¹³⁽¹⁹⁸⁾

Az sem lehet közömbös a kérdés megítélésében, hogy milyen lehetett a tanítóképző igazgatója és egyházi fennhatóságának viszonya az államosítás előtt. Némi fényt vet erre az a tanévzáró beszéd, amelyet a XXXIII. törvénycikk parlamenti elfogadása és kihirdetése előtt egy nappal mondott a tanulóifjúság, tanártársai és a szülők előtt. A teljes egészében ránk maradt beszéd érdekessége, hogy vannak benne olyan mondatok vagy mondatrészletek illetve megállapítások, amelyeket – valószínű az erősebb fogalmazás miatt – végül is nem mondott el.

Ketten a tanítóképző tantestületéből: Rozsondai Károly igazgató és dr. Kárpáti László tanár

A „hívó egyház” Isten kezéből veszi a történelmet, a saját történelmét, „ezt a forradalmat, a népi demokráciát” is – utalt korának politikai változásaira. (Amit eredetileg hozzágondolt: ha az egyház úgy érzi és hirdeti, hogy méltatlanság esik rajta, hogy büntetés sújtja, akkor tudnia és vallania kell „keresztyén alázattal”, miszerint „saját bűneiért bűnhődik, azért amit és ahogyan tett és azért, amit nem tett”.) Nem vonja kétségbe, hogy tapasztalható volt egyháza részéről bizonyos igyekvés „szociális elgondolások, demokrácia-féleségek” terén; az azonban nem volt átfogó, eléggé áldozatos magatartás. ⁵¹Ezt részben az egyház szegénységére, meglehetősen maradi társadalomszemléletére vezette vissza. Szerinte az egyház nem tudott, vagy nem mert, esetleg nem is akart – „...a bibliai keresztyénség lelkiségével kellő időben és kellő tempóban” – a szociális fejlődésnek elébe menni (pedig ezt a lehetőséget a „történelmi fejlődés tálalta” az egyház elé). Egy finom gesztus az elkövetkező iskolafenntartó irányába: a tanítóképző intézet 1945-ben megszűnt volna, ha a kultuszkormányzat nem biztosítja a fennmaradását fizetéskiegészítéssel, dologi államsegélyekkel (az elhagyott mondat: „Olyan nagy megértést tapasztaltunk a kormány részéről, amely a legmelegebb hálára kötelez.”). Az

kétségtelen, hogy az evangélikus egyház az iskoláinak államosításával veszít „területe szélességében” (világi hatalom és lehetőségek), viszont így hozzáfoghat – „nagyobb hangsúllyal és fokozott lelkiismeretességgel” – a lelki feladatoknak, a „... keresztyén élet mélységi munkájának”.²¹⁴⁽¹⁹⁹⁾

„Az iskolák államosításának jelentőségét ma már más körülmények között világíthatjuk meg, mint két hónappal ezelőtt” – vonta meg 1948. augusztus 26-i körlevelében ennek az oktatáspolitikai változásnak a mérlegét a tankerületi főigazgatóság. Szerintük az értékelésnél a nemzetgazdasági, a társadalmi és kulturális felemelkedést; a „demokráciánkban követett tervszerűséget” kell felbecsülni.²¹⁵⁽²⁰⁰⁾ Mindazt, ami 1947–1948-ban, a fordulat során történt, vagyis amit jelentékeny politikai változásnak minősíthetünk. Az államosítás elméleti klasszikusai viszont óva intettek attól, hogy az oktatásügyre túlságosan is rátelepedjen a politika. Eötvös József – ezt elkerülendő – a felekezeti és államival szemben a községi iskolákat preferálta. „Külön kellene választani a nevelésügyi minisztériumot (áttételesen: a nevelésügyet) a politikai pártoktól – írta 1919-ben Imre Sándor –, s biztosítani a teljes pártatlanságot”. A társadalmi beilleszkedést állami oktatási intézetekben kezdő Rozsondai Károly a szocializálás kérdésében ezeknek a klasszikusoknak az elveit követhette. Csupán egyetlen, de közel sem elhanyagolható tényezőt hagyott figyelmen kívül. Azt, amire Kunfi Zsigmond 1908-ban így figyelmeztetett: „... becsületes közoktatás csak demokratikus és szociálisan fejlett államokban lehet valóságga”. Az a társadalmi berendezkedés, amely a fordulat éve (1948) után Magyarországon kialakult, mindennek volt mondható, legkevésbé demokratikusnak és szociálisan fejlettnak.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Varsányi Péter István: Volt egyszer egy tanítóképző Részletek a soproni evangélikus, majd állami intézet utolsó éveinek történetéből / II. Az iskolai élet politizálódása

II. Az iskolai élet politizálódása

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Varsányi Péter István: Volt egyszer egy tanítóképző Részletek a soproni evangélikus, majd állami intézet utolsó éveinek történetéből / II. Az iskolai élet politizálódása / 1. A hitoktatás kiszorítása az iskolából

1. A hitoktatás kiszorítása az iskolából

Az iskolák államosítása előtt – a közhangulat megnyugtatása céljából – a sajtóban is igyekeztek hangoztatni, hogy a várható fenntartóváltásnak nincsenek vallásellenes tendenciái. „A kormány ismételtelen kijelenti – írta 1948. május 29-én a Soproni Újság – hogy az államosítás után is feltétlenül fenntartja a kötelező vallásoktatást. Tehát szó sincs a fakultatív vallásoktatás bevezetéséről”.²¹⁶⁽²⁰¹⁾ Az már valamit sejtetett, hogy az 1948:XXXIII. törvénycikk erre a kérdésre külön nem tért ki.

⁵²A hittantanítás az átvett iskolákban egyelőre valóban folytatódott, a hitoktatók személyét – a tankerületi főigazgatóság utasítását követően – egyházi hatóságok jelölték ki; azt viszont tartoztak bejelenteni a vallás- és közoktatási miniszternek. Az 1948-49-es tanévben a tanítóképzőben ezt a teendőt hét oktató látta el: négy evangélikus (*Teleki Béla, Sümeghy József, Várallyay János, Magassy Sándor*), két római katolikus (*Horváth Kis Ambrus, Blazovich Ágoston*) és egy református (*Maller Kálmán*). Az adott tanévben a hitoktatásban részesülők számszerű adatai a következők szerint alakultak:

a gimnázium	V. osztályában	19 tanuló
a líceum	II. osztályában	10 tanuló

	III. osztályában	19 tanuló
	IV. osztályában	17 tanuló
A tanítóképző	V. évfolyamában	7 tanuló
	Összesen:	72 tanuló

Az átmenetileg pedagógiai gimnáziummá lett intézet 108 tanulójából 1949 szeptemberében

katolikus hittanra járt	58 (53,7 %)
evangélikus hittanra járt	27 (25 %)
református hittanra járt	4 (3,7 %) fő.

Tizenkilencen (17,6 %) nem kívántak vallásoktatásban részesülni.²¹⁷⁽²⁰²⁾

Az Elnöki Tanács 1949:5. számú törvényerejű rendelete mondta ki, hogy a vallástan tanulása nem kötelező, bár heti két órában rendkívüli tárgyként szerepelhet a tantervben.²¹⁸⁽²⁰³⁾ Az oktatáspolitikai célja az lehetett, hogy az hitoktatásban résztvevők számát lehetőleg az alsó határértékre szorítsák le. 1950 áprilisában a győri tankerületi főigazgatóság az iránt érdeklődött, hogy az iskolákban az év elején hittanra jelentkező tanulók hány százaléka morzsolódott le. A soproni intézetben a legnagyobb létszámcsökkenés az I. osztályban volt (59 %), következett a IV. osztály (38 %), a III. osztály (23 %) és a II. osztály (12 %).²¹⁹⁽²⁰⁴⁾ Másfél év múlva Rozsondai Károly igazgató azt jelentette – most már az egyesített Győr-Sopron Megyei Tanács Oktatási Osztályának –, hogy „... a tanítóképzőben és a gyakorlóiskolában hittantanítás nincs”. A nevelőmunka területén is bekövetkezett a (világnézeti) fordulat: „A nevelők saját munkaterületük: az oktatás és nevelés terén harcolnak a klerikalizmus ellen, mert a materialista értelmezésű tanítási anyagot és nevelőmunkát végzik” – jelenti az igazgató.²²⁰⁽²⁰⁵⁾ Ez már a dialektikus materializmus, a tudományos szocializmus, illetve az éleződő osztályharc, a fokozódó éberség sztálini elméletének kezdeti időszaka. Az oktatási osztály 1955 szeptemberében közölte az iskolákkal a hittanbeíratások rendszabályait.⁵³ Ezekben a napokban az igazgató tartózkodjon az iskolájában; a beírások végzésére lehetőleg „megbízható nevelőket” osszon be! „A rendes beírásor nézzük ki a párttagokat; kérjük a párttagsági adatokat... Durva adminisztrációs beavatkozás ne legyen!” – szól a „pártszerű” és a képmutató figyelmeztetés. Ami az utóbbi szempontokra vonatkozik: javítóvizsgás csak akkor iratkozhat hittanra, ha a megmérettetésen eredményesen túljutott; vidékről bejárni szándékozót csak úgy vehetnek fel az iskolába, „ha hittanra nem jelentkeznek!”. Azokat a pedagógusokat, akik az egyházvezetést tájékoztatják a beírásokról, „elbocsájtják” (így!). „Pedagógus gyermek nem járhat hittanra. Elbocsájtják.”²²¹⁽²⁰⁶⁾ A megváltozott kor a pedagógusoktól új viszonyulást követelt meg: tetszett, nem tetszett, be kellett állni a sorba – amennyiben egyáltalán tanítani akartak.

A tanítóképző épülete 1951 októberétől 1957-ig (egykori Sztálin, mostani Deák tér)

1950-ben – stílusosan „termelési értekezleten” – fogalmazták meg a tanítóképző tanárai felajánlásait, vállalásaikat a világnézeti nevelés terén is. A földrajz tanárnője például az „egyházi reakció” elleni küzdelem jegyében hospitálni fog a gyakorlóiskola „evangélikus tanulói óráin”, hogy ott biztosíthassa a „megengedett feltételek megtartását”.²²²⁽²⁰⁷⁾ Az igazgató az ugyanazon „reakció” ellen a hitoktatás „szemmeltartásával és a 54tanulók elfoglaltságának irányításával” fog küzdeni.²²³⁽²⁰⁸⁾ Hogy ez mennyire volt igazodás a megváltoztathatatlan tünő ideológiai követelményekhez, ma nehéz eldönteni. Akárcsak azt, hogy ez a „termelési felajánlás” mennyire volt önkéntes, s mennyire annak a kornak ismert és kivédhetetlen kényszere. Mi vihette Rozsondai Károlyt arra, hogy a város egy másik igazgatójával, valamint a szülői munkaközösség vezetőjével igyekezzen rábeszélni Ziermann Lajos evangélikus esperest, hogy „...úgy ő, mint lelkésztársai fenntartás nélkül támogassák a népi demokráciát a szocializmust építő terveinek megvalósításában”. A „származásánál és neveltetésénél fogva is demokrata” lelkipásztor²²⁴⁽²⁰⁹⁾ diplomatikus válasza: „...hivatalos működésében a magyar állam és az evangélikus egyház által a közelmúltban megkötött egyezményben lefektetett szempontokhoz mindenben alkalmazkodik”.²²⁵⁽²¹⁰⁾ Az igazgató kényszerhelyzetére talán bizonyítékként szolgálhat az a főigazgatósági utasítás, miszerint minden hónapban két alkalommal is jelentést kellett küldeni azokról a kérdésekről, amelyek az egyház és iskola viszonyát érintik.²²⁶⁽²¹¹⁾

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Varsányi Péter István: Volt egyszer egy tanítóképző Részletek a soproni evangélikus, majd állami intézet utolsó éveinek történetéből / II. Az iskolai élet politizálódása / 2. Harc a klérus „reakciója” ellen

2. Harc a klérus „reakciója” ellen

Mindszenty József hercegprímást 1948 karácsonya előtt vették őrizetbe A politikai döntést széles körű

társadalmi aktivizálás előzte meg: tiltakozó mozgalom szervezése a „társadalmi támogatottság” bizonyítására és hasonlók.²²⁷⁽²¹²⁾ A kampány hullámai a Soproni tanítóképzőt is elérték. A letartóztatás után, 1949. január 17-én bizalmas leirat érkezett a szombathelyi tankerületi főigazgatóságtól: „Fokozott éberségre hívom fel Igazgató Úr figyelmét! Le kell lepleznünk Mindszentyék azon ügynökeit is, akik ma még az egyes iskolák körül, vagy bent az iskolában illegálisan szervezik a gyermekeket” (Szívőgárda, Mária kongregáció). Az iskolában viszont – lévén korábban protestáns intézet – csak az evangélikus ifjúsági belmissziói egyesület működött, „más vallásos ifjúsági egyesület nem” – válaszolta Rozsondai Károly január 18-án. Az intézet egyéb felekezetű (római katolikus, református) hitoktatói mindig tudatában voltak az iskola protestáns jellegének és „... kizárólag a hittanórák rendes ellátását tartották feladatuknak”.²²⁸⁽²¹³⁾

Az adott kor politikai vezetése készséggel favorizálta az ügyük melletti „spontán” megnyilvánulásokat, de nem bízott semmit a véletlenre. A Mindszentyellenes akciót a minisztérium indította el, azt a tankerületi főigazgatóság transzponálta az iskolákhoz.²²⁹⁽²¹⁴⁾ A tanítóképző tantestületétől elvárt, január 17-én született nyilatkozat pontos és teljes szövege így hangzik: „Mi, a soproni állami líceum és tanítóképzőintézet, továbbá állami Kossuth Lajos gimnázium nevelőtestülete megnyugvással és helyesléssel fogadtuk Mindszenty Józsefnek, a magyar reakció vezérének különböző bűnügyek miatt **55**történt letartóztatását. A törvényes kormányzat ellen, a nagybirtokosokért, gyárak és bányák volt tulajdonosaiért és a Habsburg-ház trónra juttatásáért harcoló főpap nem a vallást védte, hanem a nép érdekei ellen vétkezett. Vétkének méltó büntetését kérjük. Mi készséggel csatlakozunk a magyar dolgozók tömegmozgalmához, mely a reakció vezérének példás megbüntetését és a még meglévő reakciók felkutatását várja és követeli.”

A „megnyugvást” sugárzó, a helyeslő, a csatlakozó, a „példás büntetést” és további letartóztatásokat követelő irományt a teljes tantestület aláírta.²³⁰⁽²¹⁵⁾ Az öt nap múlva tartott szülői értekezleten a munkaközösség alelnöke – természetesen „belső készítésből” – kérte az igazgatót, hogy felettes hatóságai útján „... tolmácsolja a szülők köszönetét a kormánynak, hogy a Mindszenty-féle ügy erélyes megoldásával az iskolákat a szükséges nyugalomhoz segítette”.²³¹⁽²¹⁶⁾ Nem feladatunk a per koncepciók jellegével, az összeállított vádak igazságtartalmával foglalkozni. Csupán egyetlen kérdésre keressük a választ: alá kellett-e mindenkinek írnia ezt a propagandisztikus irományt vagy lehetett volna más alternatíva is?

A soproni állami leánygimnázium igazgatója 1948. december 15-én kénytelen volt jelenteni a tankerületi főigazgatóságnak, hogy a Mindszenty-kérdésben a tanári kar állásfoglalását ketten nem írták alá: a római katolikus hitoktató és az egyik tanárjuk. A „... tanárnő rendkívül vallásos, nem csatlakozhatott elhatározásunkhoz, mert nem tudja a politikus és egyházi személyiség között a kívánt határvonalat megvonni”. Különben „őszintén és becsületesen híve demokratikus köznevelésünknek”, igen jól képzett, művelt és értékes nevelő. Ezzel a pozitív véleménnyel a tankerületi főigazgató is egyetértett, amire Szávai államtitkárnak küldött felterjesztéséből következtetünk. Nem javasolta a pedagógus „végelbánás alá vonását”, elégségesnek tartaná az azonnali áthelyezést – büntetésből – Sopronból Csornára vagy Nagykanizsára.²³²⁽²¹⁷⁾

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Varsányi Péter István: Volt egyszer egy tanítóképző Részletek a soproni evangélikus, majd állami intézet utolsó éveinek történetéből / II. Az iskolai élet politizálódása / 3. Az eszmevilág változása

3. Az eszmevilág változása

A fordulat után – amint az várható volt – szakmailag jól képzett, művelt, harcosszellemű pedagógusok képzése lett a cél, mert „...csak ilyen emberekre bízhatja rá népi demokráciánk a munkásosztály,

szegényparasztság és a haladó értelmiség gyerekeinek nevelését”.²³³⁽²¹⁸⁾ Ennek érdekében átformálásra várt a jövődő tanulók társadalmi bázisa is. 1949. február 18-án kelt a tanfelügyelőség 3137. számú ajánlása, hogy az iskola igazgatósága különös gonddal forduljon az iskola székhelyén vagy környékén lévő munkástelepülések (gyárak, bányák) általános iskolái felé. „Lássák a dolgozók, hogy a népi demokrácia kultúrpolitikája az ő gyermekeik közül akarja toborozni az értelmiség utánpótlását”.²³⁴⁽²¹⁹⁾

56Az 1949. április 1-jén tartott nevelőtestületi ülés alap- (ha úgy tetszik: kötelező) irodalma „A Szovjetunió kommunista (bolsevik) pártjának története” volt. Az egy esztendeje még evangélikus tanintézet értekezlete „örömmel” nyugtázta, hogy a dialektikus és történelmi materializmus – mint tudományos módszer és világnézet – „... a magyar életben és intézetünk tanulói között is egyre népszerűbbé válik”. Némi kétkedéssel fogadhatjuk az igazgató optimizmust sugárzó értékelését, miszerint a testület tagjai a dialektikus és történelmi materializmus „... elméleti felépítését jól ismerik és igyekeznek azt a gyakorlatban is megvalósítani”. A tanárok körében „egyhangú állásfoglalás” született arról, hogy az oktató és nevelő munka egész területéről számúzik azokat a „téves beállításokat”, amelyeket a múlt rendszer használt fel a marxizmus-leninizmus két kategóriája, a dialektikus és a történelmi materializmus ellen.²³⁵⁽²²⁰⁾

A tanári kar hangulatát hitelesen azonban közel sem ezek a jegyzőkönyvek, jelentések tükrözik. Idézet Rozsondai Károly, a tankerületi főigazgatóságnak 1950. április 25-én írt tájékoztatójából: „...a nevelőtestület tanulási, tanítási munkája hajszolt és nyugtalan; ez nem teszi lehetővé a tanulmányi színvonal és lemorzsolódás kérdéseiben való elmélyült munkásságot”.²³⁶⁽²²¹⁾ Ez hihetőbbnek tűnik, mint a marxista-leninista felkészültség deklarálása. Maradjunk stílszerűek és fogadjuk el azt a marxi tételt, miszerint a lét határozza meg a tudatot, jelen esetben a munkaköri hangulatot, légkört. 1949 januárjában a tizennégy fős tantestület átlagkeresete 681 forint volt (a legalacsonyabb 435, a legmagasabb az igazgatóé, a pótlékkal kiegészítve 1007 forint).²³⁷⁽²²²⁾ Az sem lehetett hangulatjavító, hogy 1948 februárjától mindennemű rendezvényt legalább két héttel korábban kellett bejelenteni a szabadművelődési felügyelőnek; 1949 februárjától még a szülői értekezletek idejét (év, hó, nap, óra pontossággal) is tudatni kellett a területileg illetékes rendőrhatalommal.²³⁸⁽²²³⁾ 1953 novemberétől gondosabban kellett vezetni a tanulókról készült feljegyzéseket, az úgynevezett „kádernaplókat”.²³⁹⁽²²⁴⁾ A proletárdiktatúra gépezete működni kezdett...

1948. október 29-én – túl vagyunk az államosítással járó megrázkódtatáson – megalakulhatott a „demokratikus” Magyar Diákok Nemzeti Szövetségének iskolai szervezete. Első és kitüntetett feladatuknak tekintették a Szovjetunió Kommunista Ifjúsági Szövetsége (Komszomol) fennállásának 30. évfordulójáról való megemlékezést.²⁴⁰⁽²²⁵⁾ Egy évvel később a Sopron megyei tankerületi főigazgatóság körlevélben érvelt az újonnan és (kötelezően) bevezetett idegen nyelv tanulásának indokoltsága és előnyei mellett: „A Szovjetunióhoz való viszonyunknak egyik legjobb kifejezője az orosz nyelv tanulásának népszerűsége. Megismertetni a megvalósult szocializmus hazáját, a Szovjetuniót **57**tanulóifjúságunkkal, hűségre és szeretetre nevelni a magyar ifjúságot a felszabadítónk, a Szovjetunió iránt, legszebb feladata a magyar nevelőnek”.²⁴¹⁽²²⁶⁾

Az 1950–51. évi tanévnnyitó értekezleten – *Darvas József* (1912–1973) miniszter tájékoztatásához híven – fogalmazta meg Rozsondai Károly igazgató az intézetre váró politikai teendőt: munkájukat „... a Szovjetunió ideológiai, politikai, nevelési és oktatási vonatkozású példamutatásával, de nem utolsósorban Rákosi Mátyás vezetésével” kezdik és végzik.²⁴²⁽²²⁷⁾ Erre épülhettek a szaktanárok munkatervvei is. A rajztanár megfogadta, hogy „a szovjet művészet elveit beviszi az oktatónevelő tevékenységébe”; a tornatanár a „szovjet testnevelési anyagot tanulmányozza”; a pedagógia oktatója pedig arra tett ígéretet, hogy az újonnan megjelenő szovjet pedagógiai munkákat elolvassa, azokat az értekezleteken ismerteti, tanári munkájában felhasználja; a földrajztanár „a Szovjetunióban elért természetátalakítási

eredmények”-ről fog óráin tájékoztatni.²⁴³⁽²²⁸⁾ 1948 novemberében igazgatói jelentés tudatta a város polgármesterével, hogy a november 7-i szocialista forradalom emlékünnepevényén 14 tanárral és 161 tanulóval vettek részt (akkor ez az „internacionalista” ünnep vasárnapra esett!). Az 1949. évi pedagógusnap kiemelkedő mozzanata pedig a „Szovjethősök” (így!) várkerületi emlékművének megkoszorúzása volt.²⁴⁴⁽²²⁹⁾

Az 1950-es évek politikai korlátoltságának mintapéldánya az egyik, 1952. november 15-én kelt hivatalos megkeresés. A soproni postaigazgatóság személyzeti munkatársa kér információt a gyakorlóiskola tanítónőjéről (a nevek nem, a jelenség a fontos): „Kérem az Igazgató elvtársat, hogy /.../né aki az I. sz. általános isk. tanítóképzőben tanítónő, egy részletes információt küldeni szíveskedjék. Az információ térjen ki nevezett egyéni és politikai magatartásáról, Párt és Szovjetunióhoz való viszonyához, valamint munka és munkatársaihoz való viszonyára. Az információ férje káderanyagának lezárásához szükséges, ezért kérem az elvtárs mielőbb válaszát”.²⁴⁵⁽²³⁰⁾

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Varsányi Péter István: Volt egyszer egy tanítóképző Részletek a soproni evangélikus, majd állami intézet utolsó éveinek történetéből / II. Az iskolai élet politizálódása / 4. Ünnepről ünnepre

4. Ünnepről ünnepre

Az állami státuszba vétel átalakította az ünnepek hagyományos szisztémáját, szokásait is. A vallási karakterű megemlékezéseket igyekeztek a politikaiakkal (nemzetköziekkel és azokból sarjadzó hazaiakkal) felváltani.²⁴⁶⁽²³¹⁾ Jézus születésének keresztény ünnepét, a karácsonyt negligálni még nem lehetett, de átformálni, egyéb tartalommal megtölteni igen. „Az idej karácsonyt valamennyi demokratikus erő összefogásával akarjuk megünnepelni” – szölte a tankerületi főigazgatóság eligazítása 1948-ban. A „demokratikus erők” fogalmán a szülői munkaközösséget és a Magyar Nők Demokratikus Szövetségét (MNDSZ) értették. Természetesen az iskolában „... semmi-féle más karácsonyi ünnepély rendezése nem engedhető meg”.²⁴⁷⁽²³²⁾ A következő év karácsonya viszont már mindenről szólt, csak annak igazi tartalmáról nem. Az igazgatók a tankerület vezetésétől – dolguk megkönnyítésére – részletes beszédvázlatot kaptak. Fel kellett sorolni azokat az eredményeket, amelyek Magyarországon 1949 „nyugodt, bizakodó” karácsonyához vezettek; valamint azt, hogy mit hozott a magyar népnek, a magyar gyermekeknek a népi demokrácia elmúlt négy éve, a kommunista párt vezetése, a 3 éves terv. „Hasonlítsa össze 1949 karácsonyi hangulatát a fasiszta terror éveinek karácsonyával!”²⁴⁸⁽²³³⁾ 1952-ben munkanappá nyilvánították december 26-át (cserében a „dolgozók” megkapták május 2-át). Ide kívánczik a tanítóképző 1954. április 15-i hirdetménye: „Most érkezett távbeszélő közlés értelmében az április 19-i, hétfői mulasztás igazolatlan mulasztásnak tekintendő”.²⁴⁹⁽²³⁴⁾ Abban az évben húsvét április 18-19-re esett...

1948. március 15-ét – a forradalom és szabadságharc centenáriumáról lévén szó – Kapi Béla püspök még az eseményhez illő dolgozat irattatásával kívánta megünnepelni (a téma: „Nemzetiségi béke a Duna medencében a múltban és a jövőben”);²⁵⁰⁽²³⁵⁾ az aradi kivégzések századik évfordulóján azonban Rajk és „bandája” elítéltetése a tanulóifjúság által fontosabb volt a tizenhárom tábornok emléke előtti tisztelgésnél.²⁵¹⁽²³⁶⁾ Ez a nemzeti ünnepsorozat az évek múlásával újabb és újabb tartalommal bővült (nota bene: politizálódott!). 1951. június 3-án minisztertanácsi határozat látott napvilágot a pákozdi csata emlékének megörökítéséről (szeptember 29.): a győzelem a „honvédsereg születése napja” lett, a Néphadsereg pedig a „honvédsereg eszmei örököse”.²⁵²⁽²³⁷⁾ A Győr-Sopron Megyei Tanács Oktatási Osztálya 1955 márciusában utasításba foglalta, hogy a március 15-i ünnepeken az iskolák tiltakozzanak a „német militarizmus feltámasztása ellen”.²⁵³⁽²³⁸⁾

A soproni tanítóképző intézet állami időszakára két „jelentős” születésnap megemlékezés is esett.

1949. december 21-én volt Joszif Visszarionovics Dzsugasvili (Sztálin) (1879–1953) hetvenedik, 1952. március 9-én Rákosi Mátyás hatvanadik születésnapja. A tanítóképzőben már 1949 februárjában megfigyelhetők az ünnepi előkészület jelei. A február 11-én tartott nevelési értekezleten az igazgató a „haladó hagyomány alapvető művei”-ből azokat ismertette, amelyekkel a könyvvállományt „felfrissítették” (kiemelten J. V. Sztálin: „A leninizmus kérdései” címűt).²⁵⁴⁽²³⁹⁾ A falakon megjelentek az új rendszerre jellemző dekorációk: „életünk irányítóinak, politikai vezetőinek” képmásai, Lenin, Sztálin és Rákosi „tanításai”.²⁵⁵⁽²⁴⁰⁾ Novemberben a nevelőtestület „sztálini munkafelajánlása” is megszületett;²⁵⁶⁽²⁴¹⁾ készültek azok a díszítő elemek, amelyek az iskola 59 épületeit tehetik méltóvá a „nagy Sztálin születésnapjának megünneplésére”.²⁵⁷⁽²⁴²⁾ December 20-án, a jeles nap előestéjén, tantestületi értekezleten értékelték a tanulók „sztálini munkafelajánlásait” (dolgozatok, egyesek és osztályok teljesítményei).²⁵⁸⁽²⁴³⁾

Az ünnepi készülődésben minden igazgató megkapta a teljesen ismeretlen szovjet költő, D. Motuszovszkij versét: „Az esküben nemcsak a búcsú sajgott,/ de győzelmünk hite is benne volt,/ benne – amit majd Sztálin valósít meg,/ és benne, miről Lenin álmodott” („Sztálin esküje Lenin halálakor”). Az igazgatóknak szánt beszédvázlat (silabusz) meglehetősen laposra és közhelyszerűre sikeredett: „A világ dolgozói ünnepelnek, ünneplik Sztálinnak a haladó emberiség bölcs tanítójának és vezetőjének hetvenedik születésnapját. A Szovjetunió népei és a hatalmas Szovjetunió által felszabadított, a szocializmus megvalósításának útjára lépett népi demokráciák – köztük hazánk is – szeretettel, hálával és büszkeséggel tekintenek rá, szeretettel és reménykedéssel néznek rá azok a népek is, amelyek nyögnek még a kizsákmányolás, az elnyomás igájában és várják felszabadításukat”.²⁵⁹⁽²⁴⁴⁾

A „nagyszerű” alkalmon, december 21-i ünnepségen a megjelenés „mindenkire (a bejárókra is!) kötelező” volt. Előző délután az intézet ifjúsága „kötelező kivonuláson” vett részt, azon „a nevelők megjelenése is kívánatos”-nak minősült.²⁶⁰⁽²⁴⁵⁾ A tanítás a soha meg nem ismétlődő napon szünetelt. Viszont a karácsony sem maradhatott ki az ünnepségek „méltó” sorából. Az igazgató beszéljen arról a lelkes szeretetről – ajánlotta egy újabb beszédvázlat –, amellyel a magyar dolgozók „...a Béke táborának nagy vezérért, Sztálin elvtársat ünnepelték 70. születésnapján. Ennek a lelkes ünnepnek a hangulata teszi még szebbé, gazdagabbá idei karácsonyunkat”. Az iskola december 23-i karácsonyi ünnepe így nem annyira a Megváltó megszületésének boldogságára, inkább „az ötéves terv perspektívájára épült”.²⁶¹⁽²⁴⁶⁾ Nehéz eldönteni, kire nézve volt ez méltatlanabb: a keresztény egyházak nagy örömnapjára, vagy a politikai rendszerbe beilleszkedni kényszerülő iskolai vezetésre.

Valamelyest szerényebb méretekben és körülmények között emlékeztek meg „Sztálin legjobb magyar tanítványa”, Rákosi Mátyás hatvanadik születésnapjáról (ajánlatos volt ugyanis, hogy a Gazda hetvenedik születésnapján ünnepségeinél mérsékeltebb rendezvényeket tartsanak). Rákosi Mátyás – a Rosenfeld családban – 1892. március 9-én született a Bács-Bodrog vármegyei Adán. Az előkészületek a hatvanadik születésnapra már 1951-ben megkezdődtek: a Révai József vezetésével alakult bizottság kilenc pontos forgatókönyvet állított össze. Ebből számunkra kettő fontos: március 9-én kultúrmműsorral színesített pártnapokat, iskolai ünnepségeket kell tartani (4. pont); illetve Rákosi Mátyás tanulmányi versenyt írnak ki, Rákosi Mátyás-ösztöndíjat alapítanak (5. pont). Az iskolai ünnepségek tartásához húszezer példányban műsoranyag is készül.²⁶²⁽²⁴⁷⁾

60A felkészülési program 5. pontja értelmében a minisztertanács kiírta a Rákosi Mátyás tanulmányi versenyt, amelyre a középiskolák felső két osztályának tanulói nevezhettek. „A versenyben részt vevők legyenek annak tudatában, hogy a Rákosi elvtárs nevét viselő versenyben való részvétel nagy kitüntetés” – szól az 1952. március 29-én kelt kiírás. Az első évben csak magyar irodalomból és matematikából volt vetélkedés, amire a tanítóképzőből négy, illetve két tanuló nevezett.²⁶³⁽²⁴⁸⁾ A tanítóképző „emlékezetes” ünnepségéről nem maradtak fenn feljegyzések.²⁶⁴⁽²⁴⁹⁾

Az 1950-es években (gyakorlatilag 1956-ig) a magyarországi ünnepeket is a szovjet himnusszal kezdték, csak azután következhetett – egy időben – a Köztársasági induló („Elnyomás, szolgálatsors/ Ez volt a rend ezer évig...”), később a Himnusz. Ez egyértelmű kifejeződése volt annak, hogy mindenben az első proletárállam, a nagy Szovjetunió a példakép, az akkori tettekben az etalon. Ez az igény és gyakorlat – nem biztos, hogy természetes vagy éppen önkéntes alapon – leszivárgott a mindennapi élet pórusaiba is. A sztálinizmus szellemisége mindaddig ott lakozott az intézet falai között – mint ahogyan az egész országban is –, amíg a Generalisszimusz élt. Idézet az igazgató munkatervéből: „Az ügykezelés és a tanulmányi vezetés alkalmait éberségem fokozásával kihasználom” (1950. április 7.);²⁶⁵⁽²⁵⁰⁾ beszédrészlet az 1950. évi tanévzáró értekezletről: „A nagy Sztálin tanítása szerint minél reménytelenebb az imperialisták helyzete, annál vesztebben támad az ellenség...”²⁶⁶⁽²⁵¹⁾; a történelemtanár egyik „szaktárgyi” ígérete: „Különös figyelemmel kell lenni Sztálin személyének tárgyalására, úgy hogy mindig más-más oldalról mutassuk be világtörténelmi nagyságát” (1950. december 20.).²⁶⁷⁽²⁵²⁾

Hogy ezek az eszmék, deklarált tanok mennyire váltak a tanárok őszinte hitévé, meggyőződésévé, az erősen kérdéses. A dolgok ellenkező voltára apró, de félreérthetetlen jelek utaltak. Nem lehetett ugyanis nem észrevenni osztályfőnök biológiatanárunk leplezetlen örömét a sztálini dogmatizmus korában „megfellebbezhetetlen” Lisenko-elmélet bukásakor;²⁶⁸⁽²⁵³⁾ vagy pedagógiatanárunk elejtett félmondatát azokról a „felszabadítókról”, akik – „jótéteményük” után – elfelejtettek hazamenni. Ezek azonban csak szubjektív, egyéni emlékeknek minősíthetők. Az SZKP XX. kongresszusa (1956. február) szóba került ugyan nevelőtestületi értekezleten (június 26.), de történelmi jelentősége akkor éppen csak megérinthette az intézet tanárainak tudatát („A 61. nevelőtestület a maga hatáskörében... küzd a személyi kultusz káros hatásai ellen és a szocialista törvényesség érvényre juttatásáért”).²⁶⁹⁽²⁵⁴⁾

Az 1956–57-ik iskolai évben már csak egy osztály maradt a tanítóképzőben. Az októberi történések idején pedig csak a három soproni diák tartózkodott a városban. November 4-e után két tanár (Tolcsvai Nagy Géza és Jandek Gusztáv) hagyta el a családjával az országot. Az anyakönyvben hat tanuló neve után került a bejegyzés: „november 4-én külföldre távozott”. Írhattunk volna nyolcat is, de ketten még a tanítás januári kezdetéig visszatértek. Rájuk is vonatkozott a megyei tanács oktatási osztályának 1957. április 13-án kelt határozata, miszerint azok a tanulók, akik március 1-ig visszatértek az iskolába, tanulmányaikat a többi tanulóval azonos módon folytathatják és fejezhetik be.²⁷⁰⁽²⁵⁵⁾ Soproni tanítóképzős tanár ellen 1957 őszétől kezdődően fegyelmi vizsgálat vagy eljárás nem indult. Kecsegtető lenne ezt Jóború Magda miniszterhelyettes érvelésével magyarázni: „Mindazokban az iskolákban s egyéb oktatási intézményekben, ahol megvolt a tantestületben a szocializmus ügyét meggyőződéssel támogató pedagógusok csoportja, sikerült az iskola rendjét megőrizni, az ifjúságot helyes irányba terelni” (1957. április 18.),²⁷¹⁽²⁵⁶⁾ de a soproni tanítóképző tantestülete, tizenkilenc növendéke, a gyakorlóiskola tanítói és tanulói ezen a körön kívül estek.

Talán nem lesz érdektelen végül az utolsó évfolyam elköszönésének néhány mozzanatát is megemlíteni. Az osztály szalagavatójára – minden ünnepélyességtől mentesen – 1957 egyik hideg januári reggelén, az osztályfőnöki órán került sor (vigalomról vagy hasonló rendezvényről szó sem lehetett, még érvényben volt az éjszakai kijárási tilalom). A ballagás 1957. május 22-én, az érettségi vizsgálatok június 18–19-én zajlottak. A búcsúbankettet az intézet utolsó diákjai az akkori Turistaházban tartották. Idézet egy – azóta megszűnt – helyi lapban megjelent visszaemlékezésből: „A sikeres matúra felett érzett örömről, a megszokottnál némileg jobb kedvre hangolódott osztálytársaink egy részére a reggel a rendőrkapitányságon köszöntött – holott randalírozásról szó sem lehetett. Egyszerűen a bankett idejére már fokozódott a munkás-paraszt állam ébersége”.²⁷²⁽²⁵⁷⁾

62 Patyi Gábor: Soproni hallgatók a bécsi egyetemeken és főiskolákon a századfordulón (1890–1918)

A Közép-Európa keleti felén, Kelet- és Délkelet-Európában élő népek művelődéstörténetének fontos részét képezik a külföldi egyetemjárásukra vonatkozó történeti tények. Európának ezen régióiban a nyugathoz képest több évszázados késéssel (Közép-Európában a 14. században, Kelet- és Délkelet-Európában csak a 18–19. században) alapították az első egyetemeket. Nemcsak megkésve jöttek létre, de a kontinens nyugati feléhez és a lakosság létszámához viszonyítva korlátozott számban és gyakran nem a kellő színvonalon működtek a térség felsőoktatási intézményei, ezért évszázadokon keresztül képtelenek voltak kielégíteni a helyi lakosság felsőfokú képzésre vonatkozó igényeit.²⁷³⁽²⁵⁸⁾ A fent említett régiók tanulni vágyó ifjúságának a középkortól kezdve egészen a 20. századig részben vagy egészben külföldi egyetemeken és főiskolákon kellett megszerezni a magas szintű tudományos ismereteket.

Nem volt ez másképp Magyarország esetében sem.²⁷⁴⁽²⁵⁹⁾ Hazánk első egyetemének alapítása (Pécs, 1367) az első közép-európai egyetemalapítási hullámba (Prága 1349, Krakkó 1364, Bécs 1365) illeszkedett. Míg azonban a prágai, a krakkói és a bécsi egyetemek számos megrázkódtatást túléelve lényegében napjainkig folyamatosan szolgálják a tudomány és a művelődés ügyét, addig a pécsi egyetemalapítás, hasonlóan a többi hazai középkori egyetem létesítéséhez (Óbuda 1395, Pozsony 1469) sajnos csak rövid életű kísérletnek bizonyult. A 17. század elejéig tehát a magyarországi születésű ifjak szinte kizárólag külföldi egyetemeken tanulhattak. 1635 után már folyamatosan működött egyetem Magyarország területén, és a 17–18. században a legjelentősebb református kollégiumok és evangélikus líceumok felső tagozatai és a katolikus akadémiák is nyújtottak felsőfokú képzést. A dualizmus korában a már meglévő egyetemek és akadémiák nagyszabású fejlesztésével és számos új egyetem és szakközépiskola alapításával kísérelték meg a korszerű hazai felsőoktatási hálózat kiépítését. Sőt, még a két világháború közötti időszakban is, (különösen akkor, amikor Gróf Klebelsberg Kuno volt a kultuszminiszter) a nehéz gazdasági és politikai helyzet ellenére minden lehetőséget megteremtettek a megmaradt ország rész felsőoktatásának fejlesztésére.²⁷⁵⁽²⁶⁰⁾ A hazai felsőoktatási hálózat fokozatos kiépülése ellenére számos tényezőnek köszönhetően (felekezeti ellentétek, a hazai tanintézetek csekély száma és esetlegesen alacsony színvonala, politikai és kulturális okok) a Magyarország területéről kiinduló peregrináció egészen a 20. század közepéig jelentős maradt.²⁷⁶⁽²⁶¹⁾ Paradox módon éppen akkor vett újabb lendületet, amikor a dualizmus korában a nyugateurópai színvonal elérése érdekében nagyszabású kísérletet tettek a hazai felsőoktatás modernizálására mind mennyiségi, mind minőségi tekintetben.

Nemcsak az egy ország vagy egy nép múltja iránt érdeklődök, hanem a jelentősebb kulturális hagyományokkal rendelkező települések történetét feltáró helytörténészek számára is sok adalékkal szolgálhatnak a peregrinációs kutatások. A soproni polgárok fiai, illetve az itt működő középiskolák diákjai a középkortól kezdve²⁷⁷⁽²⁶²⁾ a 20. századig kiemelkedő mértékben vettek részt a külföldi egyetemekre irányuló magyarországi peregrinációban. A helytörténészeink tollából a Soproni Szemlében eddig megjelent tanulmányok főképp a németországi protestáns egyetemeket látogató soproni születésű, vagy Sopronban tanult hallgatók tanulmányaival foglalkoznak.²⁷⁸⁽²⁶³⁾ 1996-ban jelentette meg Szögi László az azon Sopron városi és megyei hallgatókra vonatkozó tanulmányát és adatközlését, akik a 19. század első felében a Habsburg Birodalom valamelyik egyetemére vagy főiskolájára iratkoztak be.²⁷⁹⁽²⁶⁴⁾ Saját kutatásaimat Szögi Lászlóval együttműködve, mintegy az ő adatgyűjtését egy későbbi korszakra kiterjesztve folytattam, így az itt olvasható tanulmányom és

adatközlésem is kapcsolódik az övéhez.

Éveken keresztül folytattam kutatásokat annak érdekében, hogy a Bécsbe irányuló dualizmuskori magyarországi peregrinációt feltárjam. A dualizmus korának második felére, és nyolc korabeli császárvárosi tanintézetre vonatkozóan már megjelent egy adattár jellegű kiadványom.²⁸⁰⁽²⁶⁵⁾ A dualizmus korának első felére, illetve az adattárban még nem szereplő felsőoktatási intézményekre vonatkozó kutatások pedig több személy részvételével jelenleg is folynak. Úgy vélem, hogy tekintettel a soproni születésű peregrinusok nagy számára, illetve Sopron város előkelő pozíciójára a Bécsbe irányuló egyetemjárásban, érdeklődésre tarthat számot a soproni születésűek kiemelése, és a rájuk vonatkozó adatok külön elemzése. A korabeli bécsi felsőbb tanintézetekben tanuló soproniakról az információkat az egyes intézmények anyakönyveiből és más hallgatói nyilvántartásokból merítettem. Általában ezekből kivehetőek voltak a hallgatók születési körülményeire, családi-társadalmi viszonyaira, felekezeti és anyanyelvi hovatartozására, előző iskolájára és az éppen folyó tanulmányokra vonatkozó információk. Nemritkán előfordult azonban, hogy a forrásokban csak hiányosan szerepeltek a keresett adatok. Meg kell még jegyezni, hogy az adatok elemzésekor nem ⁶⁴lehetett célunk azok minden lehetséges szempontot számba vevő és kimerítő értékelése. Tanulmányunk szűkre szabott keretei csak néhány, társadalomtörténetileg alapvető tény felvillantását tették lehetővé.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Patyi Gábor: Soproni hallgatók a bécsi egyetemeken és főiskolákon a századfordulón (1890–1918) / Felsőoktatási intézmények Bécsben a századfordulón

Felsőoktatási intézmények Bécsben a századfordulón

Az egész „hosszú 19. század” folyamán Bécs volt a Habsburg Birodalom (1867-től Osztrák-Magyar Monarchia) legkiemelkedőbb felsőoktatási központja. Annak ellenére, hogy a dualizmus korában a Monarchia több más városának, így mindenképp a magyar fővárosnak a felsőoktatási intézményrendszere talán még látványosabban fejlődött, mint a császárvárosé, Bécs nem veszítette el elsőbbségét.²⁸¹⁽²⁶⁶⁾ Karády Viktor szavait idézve: „A századfordulóra Bécs a gyors expanzióban lévő és a tanulmányi lehetőségek regionális kínálatát tekintve egyre jobban kiegyensúlyozott egyetemi piac központjává lesz”.²⁸²⁽²⁶⁷⁾ Kiemelte a bécsi intézmények jelentőségét az is, hogy míg a Monarchia más városaiban (Prága, Krakkó, Lemberg, Budapest, Zágráb) működő egyetemek a helyi elit nyelvét használva csak egy-egy nemzet kulturális igényeit szolgálták ki, addig Bécs nagy múltú tanintézetei (különösen az egyetem) megőrizték internacionális karakterüket.²⁸³⁽²⁶⁸⁾ Az egész Monarchiából, sőt a birodalom határain túlról is vonzottak hallgatóságot. Bécs a századfordulón Európa és a világ (Párizs után) második legnagyobb diákpopulációját tömörítő egyetemi városa volt.²⁸⁴⁽²⁶⁹⁾

A császárváros korabeli felsőoktatási intézményei közül jelentőségét tekintve kiemelkedett az 1365-ben alapított Bécsi Egyetem.²⁸⁵⁽²⁷⁰⁾ Ekkor is még a középkorból örökölt kari struktúrával (bölcész, jogi, orvosi és katolikus teológiai karok) működött. 1822-ben létesítettek ugyan Bécsben egy protestáns teológiai fakultást is, de azt csak az I. világháború után integrálták az egyetem szervezetébe. Az egyetem működését a 19. század közepén a porosz egyetemek mintájára modernizálták, utat nyitva ezzel az intézmény dualizmuskori látványos fejlődésének. 1873 és 1884 között Heinrich Ferstel tervei alapján építették fel az egyetem új főépületét a Ringen, amely az egyetem belső megújulását külsőleg reprezentálta. A századforduló időszaka az egyetem történetének legfényesebb korszakai közé tartozik. A már évtizedek óta világhírű orvosi képzés mellé a kiemelkedő professzorok számos más itt művelt tudományterületnek is nemzetközi rangot biztosítottak.

⁶⁵A tudományegyetem mellett, hallgatói létszámát és tudományos rangját tekintve a Bécsi Műegyetem

volt a kor másik meghatározó tanintézete.²⁸⁶⁽²⁷¹⁾ Az intézmény az 1815. évi alapítást követően több évtizedig Közép-Európa legkitűnőbb műszaki tanintézete volt. A század közepére az elmulasztott reformoknak és a német műegyetemek látványos fejlődésének köszönhetően veszített nemzetközi rangjából. Az 1860–70-es években viszont már végrehajtották a szükséges szervezeti és tantervi változtatásokat, amelyek a műszaki főiskola újabb fellendüléséhez vezettek. A hallgatói létszám a 19. század utolsó évtizedében kezdett látványosan emelkedni, mígnem az 1908/09. tanévben meghaladta a 3000 főt. Az intézmény számára hovatovább ez a nagy „népszerűség” jelentette a legfőbb problémát, hiszen az óriási hallgatói létszám a minőségi oktatókutató munka legfőbb akadályává vált.

A két kiemelkedő jelentőségű és hatalmas hallgatói létszámot vonzó tanintézet mellett a korabeli Bécsben több jelentős, speciális képzési célokat szolgáló, ezért jóval kisebb hallgatósággal bíró intézmény is működött. 1872 őszén indult meg a képzés a Mezőgazdasági Főiskolán.²⁸⁷⁽²⁷²⁾ 1896-ban már a gyönyörű új főépületben (Türkenschanz) folyt az oktatás; 1902-ben avatták fel az intézmény kísérleti gazdaságát. Az ekkor már nagyhírű tanintézet a 20. század első évtizedében minden tekintetben kivívta az egyetemekkel való egyenrangúságot. A 18. század végén alapított Állatorvosi Intézet 1850-ben kivált a Bécsi Egyetem kötelékéből, és mint a hadügyminisztériumnak alárendelt önálló tanintézet folytatta működését.²⁸⁸⁽²⁷³⁾ Számos hátrány adódott abból, hogy nem az oktatási minisztérium alá volt rendelve, ezért felsőfokú tanintézetté, főiskolává csak a 20. század első évtizedében válhatott. A Bécsi Képzőművészeti Akadémiát még 1692-ben alapították, a virágkorát a 19. század első felében élte.²⁸⁹⁽²⁷⁴⁾ A 19. század 70–80-as éveiben az intézmény építész, szobrász és festő tanárai még elismerést arattak műveikkel a bécsi, illetve nemzetközi közönség előtt. A századfordulón azonban az intézmény már nem tudta tartani a lépést a felgyorsult idővel: a fiatal, modern szellemiségű művészek nem kaptak katedrát, a müncheni és párizsi művészeti akadémiáknak jóval nagyobb volt a nemzetközi rangja. Régi hiányt pótolta a felsőfokú kereskedő-közgazdász képzés elindításával az Export Akadémia 1898-as alapítása.²⁹⁰⁽²⁷⁵⁾ Az eredetileg 30 főnek szánt intézmény hallgatói létszáma a világháború előtt már több mint 600 főre emelkedett, a főiskolai rangot azonban csak 1919-ben nyerte el.

Bécsben (illetve környékén) két nagy múltú katonai felsőoktatási intézmény is működött. A Bécsi Hadmérnöki Akadémia (1904-től Mödlingben) és a Bécsújhelyi **66**Theresianum Katonai Akadémia.²⁹¹⁽²⁷⁶⁾ Ebben a két intézményben képezték a legfelsőbb szinten a Monarchia közös hadseregének teljes tisztikarát. A korabeli bécsi felsőoktatási intézmények közül minden tekintetben a legkülönlegesebb intézmény a Bécsi Keleti Akadémia (1898-tól Bécsi Konzuli Akadémia) volt.²⁹²⁽²⁷⁷⁾ A még 1754-ben alapított tanintézet eredetileg a Közel-Kelet felé irányuló kereskedelem és diplomáciai kapcsolatok számára képzett szakembereket, a századfordulóra azonban már a Monarchia „bárhon bevethető” diplomatáinak oktatását kapta feladatul. A képzési célnak megfelelően erősen korlátozott hallgatói létszámmal működött, összbirodalmi jellegű tanintézet volt, vagyis a fenntartás költségeit közösen állta Ausztria és Magyarország, és a hallgatók is felerészben érkeztek az egyik illetve a másik birodalomrészről.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Patyi Gábor: Soproni hallgatók a bécsi egyetemeken és főiskolákon a századfordulón (1890–1918) / A soproniak bécsi egyetemjárásának hagyományai

A soproniak bécsi egyetemjárásának hagyományai

Igaz ugyan, hogy a középkori Magyarországról kiinduló külföldi egyetemjárás teljes feltárása még várat magára, mégis jó okkal feltételezhetjük, hogy a Bécsi Egyetem alapítását követően a soproni ifjak túlnyomórészt ezt a szülővárosukhoz oly közeli és magas színvonalú univerzitást részesítették előnyben

a többi közép-európai, illetve nyugat-európai egyetemekkel szemben. Az egyetem alapításától (1365) 1514-ig eltelt időszakban 111 soproni illetőségű diák iratkozott be oda.²⁹³⁽²⁷⁸⁾

A 16. század második harmadától több tényező együttes hatásának köszönhetően a bécsi egyetem évszázadokra elveszítette meghatározó szerepét a soproniak peregrinációjában. A 16. század középső időszaka a Bécsi Egyetem történetének egyik válságperiódusa volt. Az egyetem belső válságánál is komolyabban esett azonban latba, hogy Bécs és egyeteme a 16. század második felétől a katolikus egyház egyik fellegrárává vált. A 16. században jórészt Luther követőivé vált soproni polgárok fiaikat ezután szívesebben küldték a németországi protestáns egyetemekre (Wittenberg, Jéna, Tübingen) tanulni. Egy közelmúltban megjelent kiadványból megtudhatjuk, hogy 1526 és 1789 között 187 soproni születésű hallgató iratkozott be a Bécsi Egyetemre vagy valamely másik császárvárosi felsőbb tanintézetbe.²⁹⁴⁽²⁷⁹⁾ Sajnos jelenleg még nem rendelkezünk pontos információval arról, hogy ugyanekkor hány soproni fiatal tanult a németországi egyetemeken és főiskolákon. Jelenleg csak a 18. századra (1694–1789) vonatkozóan rendelkezünk pontos ismeretekkel: ekkor 159 soproni iratkozott be németországi egyetemekre.²⁹⁵⁽²⁸⁰⁾ Mindenesetre a két számadat összevetése is alátámasztja azt a fentebb megfogalmazott állítást, hogy a koraujkorban a soproniak jóval nagyobb arányban tanultak németországi akadémiákon, mint a császárváros tanintézeteiben.

67Az ún. „hosszú 19. századra” vonatkozó, a közelmúltban megjelent peregrinációs adattárakból kiderül, hogy ismét megváltozott a tendencia: a bécsi tanintézeteket ekkor jóval több soproni választotta, mint a német főiskolákat. Miközben 1789 és 1919 között, tehát 130 év alatt mindösszesen 198 soproni tanult valamely németországi egyetemen vagy főiskolán, addig 1789 és 1850 között 240; 1849 és 1867 között 87; 1890 és 1918 között pedig 147 soproni születésű hallgató iratkozott be valamely bécsi felsőbb tanintézetbe.²⁹⁶⁽²⁸¹⁾ (A dualista korszak első felében Bécsben tanuló soproniakról jelenleg még nem rendelkezünk pontos adatokkal.)

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Patyi Gábor: Soproni hallgatók a bécsi egyetemeken és főiskolákon a századfordulón (1890–1918) / A századfordulón Bécsben tanuló soproni születésű hallgatók létszáma

A századfordulón Bécsben tanuló soproni születésű hallgatók létszáma

1890-től 1918-ig kilenc bécsi felsőoktatási intézménybe 6395 magyarországi születésű hallgató iratkozott be. Közülük 1223 fő származott a Dunántúlról, 310 fő Sopron megyéből (a Sopron városiakkal együtt) és 147 fő Sopronból. A városunkból származók a Sopron megyeieknek majdnem felét (47,4%), a dunántúli peregrinusok 12%-át, az összes magyarországi születésű hallgatóknak pedig 2,29%-át tették ki. Érdeemes azt is megvizsgálni, hogy a korabeli magyarországi városok rangsorában a peregrinusküldést tekintve Sopron hol foglalt helyet. A századfordulón ebben a tekintetben Sopront csak Budapest, Pozsony, és Nagyszében előzte meg, más hazai településekről kevesebben mentek Bécsbe tanulni. Korábbi időszakokat tekintve Sopron volt már jobb és rosszabb pozícióban is. 1526 és 1789 között csak egyedül Pozsony küldött több ifjút tanulni Bécsbe.²⁹⁷⁽²⁸²⁾ A 19. század közepén (1849 és 1867 között) viszont Sopron csak a hatodik helyet foglalta el a legtöbb bécsi peregrinust küldő városaink sorában. Akkor Pest, Buda és Óbuda (tehát a későbbi Budapest), Pozsony és Nagyszében mellett megelőzte még Brassó és Temesvár is.²⁹⁸⁽²⁸³⁾

Visszatérve a századforduló időszakához, városunk előkelő helyezését a következő főbb tényezők magyarázhatják. Mindenekelőtt a földrajzi közelséget kell említenünk. Sopron földrajzi helyzetéből következik egyrészt az, hogy a soproni ifjak számára jóval egyszerűbb volt valamely bécsi egyetemen tanulmányokat folytatni, mint az ország Bécstől távolabb eső településeiről származóknak (a nyugati

határszél más felvidéki és dunántúli megyéiből illetve településeiből is sokan tanultak az osztrák fővárosban²⁹⁹⁽²⁸⁴⁾). Másrészt a közel lévő császárvárosi tanintézetek látogatása a soproniaknak egyszerűbb és talán költségkímélőbb volt, mint a jóval távolabbi hazai egyetemi városok (Budapest, Kolozsvár) tanintézeteiben tanulmányokat folytatni. Nem elhanyagolható tényező az sem, hogy ismét csak a földrajzi közelségnek köszönhetően sok soproni lakos rendelkezett személyes kapcsolatokkal (üzletfelek, barátok, rokonok) Bécsben. ⁶⁸Egy ott élő rokon vagy ismerős kedvező árú albérlet, étkezés, kapcsolatok és más kedvezmények biztosításával jelentősen csökkenthette a tanulmányok anyagi terheit, és kellemesebbé tehetette a diákéletet. Ezekre a kapcsolatokra utaló tények tekinthetjük, hogy 13 hallgató részben vagy egészben már középiskolai tanulmányait is valamely bécsi gimnáziumban vagy reáliskolában folytatta. Megkönnyítette a soproniak bécsi tanulmányait a német nyelv ismerete is. Igaz ugyan, hogy éppen a századfordulón nagymértékű nyelvi elmagyarosodás következett be városunkban (erre a kérdéskörre tanulmányunk egy későbbi fejezetében még visszatérünk), de a német anyanyelvű városi lakosok aránya még a korszak végén is majdnem elérte az 50%-ot, és a nem német anyanyelvű lakosok is viszonylag jól értették és beszélték a nyelvet.³⁰⁰⁽²⁸⁵⁾

Magyarázó tényező lehet még a korabeli városi iskolaügy fejlettsége, illetve az ebből fakadó magas iskolázottsági szint. Sopronban a századfordulón a számos elemi és polgári iskola, tanító és óvóképző mellett három „civil” középiskola és egy katonai középiskola (Honvéd Főreáltanoda) is működött.³⁰¹⁽²⁸⁶⁾ A jól szervezett és magas színvonalú elemi és középiskolai hálózatnak köszönhetően az írniolvasni tudó lakosság aránya a századforduló Magyarországon Sopronban volt a legmagasabb, a középiskolát és főiskolát végzettek aránya pedig egyedül csak a fővárosban volt nagyobb.³⁰²⁽²⁸⁷⁾ Ekkor kapta Sopron város és megye a „Magyarország kultúrsarka” megtisztelő titulust. Minden bizonnyal szerepet játszott az is, hogy a korábbi évszázadokat jellemző katolikus–protestáns szembenállásnak a felsőoktatás terén korszakunkra már csökkent a jelentősége, így evangélikus soproniak is beiratkoztak a jobbára katolikus hagyományokkal rendelkező bécsi egyetemre. Végezetül meg kell jegyeznünk, hogy a századfordulón a városunkban állomásozó nagyszámú katonaság³⁰³⁽²⁸⁸⁾ is ösztönzőleg hatott a bécsi peregrinációra, hiszen – mint a következő fejezetben látni fogjuk – sok soproni tanult a két katonai akadémia valamelyikén.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Patyi Gábor: Soproni hallgatók a bécsi egyetemeken és főiskolákon a századfordulón (1890–1918) / A Bécsben tanuló soproniak intézmény és szakválasztása

A Bécsben tanuló soproniak intézmény és szakválasztása

Az alábbi első táblázatban a századfordulón Bécsben tanuló soproniak intézményválasztására, a második táblázatban pedig a szakmaválasztására vonatkozó adatokat tüntettük fel. Mindkét táblázatban szerepelnek az összes, korabeli Magyarországon született bécsi peregrinusra vonatkozó adatok is. A magyarországi születésű hallgatók a táblázatokban kontrollcsoportként szerepelnek, a soproniakra és a magyarországiakra általában vonatkozó adatok ütköztetése megkönnyítheti a helyi sajátosságok feltárását.

69 Tanintézetek	Soproniak		Magyarországiak	
	fő	%	fő	%
Bécsi Egyetem	54	36,7%	2905	45,4%

69Tanintézetek	Soproniak		Magyarországiak	
	fő	%	fő	%
Katonai Akadémia (Bécsújhely)	36	24,4%	1186	18,5%
Bécsi Műegyetem	29	19,7%	801	12,5%
Exportakadémia	11	7,4%	557	8,9%
Mezőgazdasági Főiskola	7	4,7%	215	3,3%
Hadmérnöki Akadémia	6	4%	414	6,4%
Képzőművészeti Akadémia	2	1,3%	103	1,6%
Konzuli Akadémia	2	1,3%	66	1%
Állatorvosi Főiskola	-	-	148	2,3%

1. táblázat. A hallgatók intézményválasztása.

Szakmacsoportok	Soproniak		Magyarországiak	
	fő	%	fő	%
Katonatiszt	42	28,1%	1600	24%
Mérnök, építész, vegyész	29	19,4%	910	13,6%
Jogász	22	14,7%	927	13,9%
Orvos, Gyógyszerész	16	10,7%	1072	16,1%
Bölcész	13	8,7%	486	7,3%
Kereskedő	11	7,3%	557	8,3%
Mezőgazdász, erdész	7	4,6%	215	3,2%
Teológus	5	3,5%	584	8,7%
Művész	2	1,3%	86	1,2%
Diplomata	2	1,3%	66	0,9%
Állatorvos	-	-	148	2,2%

2. táblázat. A hallgatók szakmacsoportonkénti tagolódása.

A Sopronban született hallgatók a legnagyobb számban a bécsi egyetemre iratkoztak be. Az intézmény nemzetközi rangja, tudományos színvonala, és a számos ott oktatott szak miatt ezt természetesnek vehetjük. Nem a tudományegyetem első helye tekinthető tehát jellegzetesnek, hanem inkább az, hogy az összes magyarországi peregrinusra jellemző arányokhoz képest a Sopronban születettek viszonylag csekély mértékben választották az egyetemet, ellenben nagyobb arányban a műegyetemet és a bécsújhelyi katonai akadémiát. Abban a tényben, hogy sok soproni fiatal iratkozott be a bécsi műegyetemre, a korabeli városi polgárság (elsősorban az izraelita felekezethez tartozó tagjainak) új iránti fogékonyságát, a modern, műszaki pályák felé törekvését 70fedezhetjük fel. A katonai akadémiák

népszerűségét az itt állomásozó nagyszámú katonaság magyarázza.

A bécsi egyetemen elsajátítható szakmák közül a soproniak körében a jogi volt a legnépszerűbb, azt követte az orvosi-gyógyszerészi szakirány, majd a bölcsészet. Némileg meglepő, hogy a 19. század közepe óta világhírnévnek örvendő orvosi karra viszonylag kevés soproni fiatal iratkozott be (amint a 2. táblázat adataiból látható, az országos aránynál is kevesebben). Magyaráztaképpen két tény szolgálhat. A századfordulón hazánkban általánosan elterjedt az a (egyébként téves) nézet, hogy az orvosi szakma túltelített.³⁰⁴⁽²⁸⁹⁾ Ez jelentősen visszavetette nemcsak a bécsi orvosképzés, de a hazai orvosi karok iránt megnyilvánuló érdeklődést is. Másrészt 1899. január 1-jén megszűnt az Osztrák-Magyar Monarchia két felén szerzett orvosi diplomák addigi kölcsönös érvényessége.³⁰⁵⁽²⁹⁰⁾ Aki ezután Bécsben szerezte végzettségét és Magyarországon kívánt praktizálni, annak diplomáját honosítani kellett. Viszonylag kevés soproni tanult a bécsi bölcsészkaron is. A bécsi kar választása valamelyik magyarországi fakultás helyett a századfordulón hazánkban csak az erdélyi szászok számára volt kifejezetten előnyös. Csak ők rendelkeztek ekkor az országban német tannyelvű középiskolai hálózattal, így az ott szerzett tudást és a tanári végzettséget ők tudták kamatoztatni.³⁰⁶⁽²⁹¹⁾ A soproni középiskolák a századfordulón már magyar tannyelvűek voltak, ezért a tanári pályára készülőknek célszerűbb volt a valamelyik magyarországi egyetem bölcsészkarát választani. A német anyanyelvű soproniak számára egy német tannyelvű egyetemen folytatott bölcsészkarai tanulmányok csak kulturális gyökereik megerősítését szolgálhatták. Ezt a célt azonban a soproniak hagyományosan inkább valamely németországi egyetemen folytatott tanulmányokkal érték el. Nagyon kevés soproni tanult Bécsben teológiát, és azok is kizárólag a katolikus teológiai karra iratkoztak be. A város evangélikus lakossága teológiai stúdiumokat helyben is folytathatott.

A mezőgazdasági főiskolát a soproniak az összes magyarországi hallgatóra vonatkozó aránynál kissé nagyobb mértékben választották. Nem találtunk viszont sopronit az állatorvosi Főiskola magyarországi hallgatóinak körében. Az exportakadémiát választó soproniak aránya is az országos átlag alatt maradt. Mint közismert, a vasúthálózat kiépülése, és számos más tényező következtében városunk a századfordulóra elveszítette a korábban meghatározó szerepét a nemzetközi tranzitkereskedelemben.³⁰⁷⁽²⁹²⁾ Valószínűleg ennek a ténynek a lecsapódását láthatjuk a külkereskedelmi képzés iránti csekély érdeklődésben. Mint látható, az egyébként kisszámú művész- és diplomatahallgató között is akadt 2–2 soproni.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / ISKOLÁINK EGYKORON / Patyi Gábor: Soproni hallgatók a bécsi egyetemeken és főiskolákon a századfordulón (1890–1918) / A hallgatók felekezeti, anyanyelvi és társadalmi tagozódása

71A hallgatók felekezeti, anyanyelvi és társadalmi tagozódása

Szerencsés módon az általunk átnézett különböző egyetemi forrásokban mind a 147 Sopronban született hallgató felekezeti hovatartozására találtunk utalást. A felekezeti megoszlásra vonatkozó adatokat a 3/a. táblázat mutatja. Annak érdekében, hogy az adatok „beszédesebbek” legyenek, a 3/b. táblázatban a korabeli Sopron lakosságának felekezeti összetételére vonatkozó adatokat is feltüntettük.

Felekezetek	Fő	%
Római katolikus	68	46,2
Evangélikus	42	28,5
Izraelita	35	23,8
Egyéb* ⁽²⁹³⁾	2	1,3

Felekezetek	Fő	%
Összesen	147	100

3/a. táblázat. A Bécsben tanuló soproni hallgatók felekezeti tagolódása

Felekezetek	1890	1900	1910
Római katolikus	62,8%	63,9%	64,1%
Evangélikus	30,5%	27,6%	27,8%
Izraelita	5,8%	7,3%	6,6%
Református	0,9%	0,9%	1,2%

3/b. táblázat. Sopron lakosainak felekezeti megoszlása a századfordulón. [308\(294\)](#)

Amint az a 3/a. táblázatból kiolvasható, a Bécsben tanuló soproni születésű hallgatók körében a katolikus felekezethez tartozók alkották a legszámosabb csoportot. Számszerűleg őket az evangélikusok és az izraeliták követték. Református felekezethez tartozó soproni diák nem tanult Bécsben (hacsak a magát „protestánsnak” valló hallgatót nem tekintjük annak), viszont találunk egy unitáriust. Amennyiben összevetjük a két táblázat adatait, akkor lehetőség nyílik annak megállapítására, hogy a soproni lakosok mely felekezeti csoportja vett részt kiemelkedően és melyik kevésbé a Bécsbe irányuló peregrinációban. A katolikusok aránya a városi lakosság körében jóval magasabb volt, mint a Bécsben tanuló diákok között. Az evangélikusok esetében a két arányszám nem mutat lényeges eltérést. Az izraelita felekezethez tartozók viszont a Bécsben tanulók körében messze meghaladták a városi részesedésüket. A három felekezet közül tehát az izraeliták voltak különösen érdekeltek a bécsi tanulmányokban.

A felekezeti hovatartozás és a tanulási aktivitás közötti korabeli összefüggések beható magyarázata messze szétfeszítené dolgozatom kereteit. [309\(295\)](#) Annyit mégis meg kell [72](#) jegyeznünk, hogy ha a Bécsben tanuló összes magyarországi peregrinus felekezeti összetételére vonatkozó adatokat a korabeli Magyarország lakosságának felekezeti arányaival vetjük össze, akkor a fentihez részben hasonló, részben pedig különböző képet kapunk. [310\(296\)](#) Az összes magyarországi születésű Bécsben tanuló peregrinus körében a katolikusok és a reformátusok voltak alulreprezentálva, az evangélikusok és az izraeliták pedig felülreprezentálva.

A felekezethez tartozás és a szakirányválasztás között számos összefüggés fedezhető fel. A katonai pályát csak katolikus és evangélikus soproniak választották, a diplomataképzésben és természetesen a katolikus teológiai karon kizárólag katolikusokat találunk. A mérnöki szakokat ellenben többnyire az izraeliták hallgatták, de sokan választottak közülük kereskedő, jogász és bölcsész szakirányt is.

Nyelvek	Fő	Összes %-ban	Ismert %-ban
Magyar	69	46,9	56,5
Német	52	35,3	42,6
Egyéb* (297)	1	0,6	0,8
Jelöletlen	25	17	
Összesen	147	100	

4. táblázat. A soproni születésű bécsi peregrinusok anyanyelvi tagolódása.

Amennyire pontos képet alkothattunk a Bécsben tanuló soproniak felekezeti viszonyairól, annyira óvatosan kell kezelni azokat az információkat, melyeket a levéltári forrásokból a hallgatók anyanyelvi viszonyaira vonatkozóan összegyűjtöttünk. Nemcsak országos viszonylatban, de helyi szinten is a dualizmus korának egyik legfontosabb társadalomtörténeti tendenciája az asszimiláció, a nyelvi és kulturális elmagyarosodás volt. 1880 és 1920 között Sopronban a magyar anyanyelvű lakosság aránya 21%-ról 48,7%-ra emelkedett, miközben a német anyanyelvűek aránya 73%-ról 48%-ra esett vissza. A városban élő horvát anyanyelvűek aránya ugyanekkor 3% és 2,1% között ingadozott. A fenti három etnikumon kívül élt a városban egy jelentősebb, 4-500 fős cseh-morva kolónia is, kb. 150 lengyel és kevés cigány, olasz, orosz.³¹¹⁽²⁹⁸⁾ A város lakosságának döntő többsége ekkor még legalább két nyelvet használt. Tekintettel azokra a gyors és radikális nyelvi változásokra, amelyek a századfordulón Sopron lakosságát jellemezték, a bécsi hallgatók anyanyelvi viszonyait tükröző adatokat nagymértékben esetlegesnek kell tekintenünk Messzemenő következtetéseket nem szabad levonni belőlük, különösen nem a hallgatók etnikai hovatartozását illetően.

Azok a soproni születésű hallgatók, akiknek anyanyelvi hovatartozásáról van adatunk (122 fő, 82,9%), egy kivétellel magyar- és németajkúak voltak. Mint fentebb már említettem a századfordulón Sopronban egy kicsiny lengyel közösség is élt, így nem meglepő, hogy az egyik soproni hallgató az egyetemi anyakönyvben lengyel ⁷³anyanyelvűként tüntette fel magát. Horvát anyanyelvűt nem találunk a soproni peregrinusok között (csekély számban a megye más településeiről származók között fordulnak csak elő).

Némileg meglepő, hogy a bécsi tanintézetekben tanuló soproniak nagyobb részben vallották magukat magyar anyanyelvűnek, mint németnek. Ezt a tényt a már jelzett nagyfokú nyelvi elmagyarosodás, a korabeli soproni középiskolák magyar tannyelvűsége és esetleg a németajkú soproniak távolabbi, németországi tanulmányai magyarázhatják. Még az evangélikus felekezethez tartozó soproniak 2/3-a is magyar nyelvűnek vallotta magát Bécsben, pedig hagyományosan ehhez a felekezethez tartoztak a „tősgyökeres”, tehát német anyanyelvű lakosok. Az izraelita felekezethez tartozó Soproniak többsége is magyar anyanyelvűnek vallotta magát, amely tény jelzi az egész dualizmuskori Magyarországon, így Sopronban is zajló gyors ütemű zsidó asszimilációt. Azon soproni hallgatóknak, akik a katonai, kereskedő, vagy a mérnöki pályát választották, többségében magyar, a bölcsészkaron tanulóknak pedig jórészt német volt az anyanyelve. (A bölcsészkarai képzés és a kulturális identitás megerősítése közötti összefüggésekről fentebb már írtam.)

A bécsi egyetemeken és főiskolákon tanuló soproni fiatalok társadalmi rétegződéséről a szülő vagy a gyám foglalkozására utaló adatokból nyerhetünk képet. Az anyakönyvekben szereplő foglalkozásokat 15 átfogó kategóriába soroltuk be (lásd 5. táblázat).

Foglalkozás	Eset	%
Tanár, ügyvéd, értelmiségi	21	14,2
Kereskedő	19	12,9
Hivatalnok, tisztviselő	18	12,2
Katonatiszt	18	12,2
Gyáros, magánzó, bankár	17	11,5
Iparos	8	5,4
Orvos, sebész, gyógyszerész	7	4,7
Nemes, birtokos, arisztokrata	4	2,7

Foglalkozás	Eset	%
Művész, zenész, író	3	2
Mérnök, építész, gépész	3	2
Uradalmi tisztviselő	3	2
Egyéb	2	1,3
Egyházi személy	1	0,6
Főhivatalnok, képviselő	1	0,6
Paraszt, földműves	-	-
Jelöletlen	22	14,9
Összesen	147	100

5. táblázat. A hallgatók társadalmi tagozódása a szülők vagy gyámok foglalkozása alapján.

74125 soproni hallgató apjának vagy gyámjának ismerjük a foglalkozását. A Bécsben tanuló hallgatók közül a legnagyobb csoportot a humán értelmiségi családi háttérrel (ügyvéd, tanár, értelmiségi) rendelkezők alkották. Fentebb már említettük, hogy Sopronban a századfordulón számos alsó és középszintű iskola működött. Sopron „iskolaváros” jellege a bécsi peregrinusok családi háttérében is megmutatkozott. Második helyen találjuk a kereskedő családból származókat. A felekezeti viszonyok vizsgálatakor már említettük, hogy sok soproni izraelita tanult a századfordulón Bécsben. Az izraelita felekezethez tartozás gyakran párosult kereskedői szülői háttérrel. A hivatalnoki és katonatiszti családokból származók azonos számban mentek tanulni a császárvárosi intézményekbe. A katonatiszti családi háttérrel rendelkezők maguk is gyakran választották a tisztviselői hivatást. Viszonylag sok vállalkozó és gyáros gyermeke tanult Bécsben.

Jóval kevesebben rendelkeztek viszont iparos vagy orvos családi háttérrel, és még kevesebben származtak műszaki értelmiségi családból. Sopron a századfordulón sem vált kimondottan ipari jellegű várossá, ³¹²⁽²⁹⁹⁾ így a műszaki értelmiségi réteg csak szűk csoportot képezett. Nem véletlen, hogy csak egyetlen hallgatónak volt egyházi személy az apja. Az evangélikus lelkészcsaládokban általában apákról fiúkra szállt a hivatás. Amint azonban már említettük, teológiai stúdiumokat városunkban is lehetett folytatni. Másrészt pedig az evangélikus lelkészcsaládok évszázadok óta Bécsnél messzebb, a protestáns hagyományokkal rendelkező németországi egyetemeken taníttatták fiaikat. Meg kell jegyeznünk, hogy a táblázatunkban szereplő adatok közül a „nemes, birtokos, arisztokrata” kategória alá soroltak száma tükrözi a legkevésbé a tényleges viszonyokat. Táblázatunk összeállításakor az apa foglalkozására vonatkozó információkra támaszkodtunk, azok alapján kaptuk ezt az eredményt (4 fő). Ugyanakkor a forrásokban nemesi előnévre 14 esetben találtunk utalást. A nemesi eredettel rendelkezők tehát a táblázatban szereplő aránynál jóval magasabban voltak képviselve a soproni születésű hallgatók körében. Többnyire valamelyik katonai akadémia hallgatói voltak.

Végezetül fel kell vetnünk azt a kérdést is, hogy előfordulnak-e a város gazdasági, társadalmi vagy kulturális életében akkoriban jelentős szerepet játszó családok tagjai a Bécsben tanulók körében. A kérdés kimerítő megválaszolása egy másik tanulmány tárgya lehetne. Itt most csak arra van lehetőségünk, hogy a teljesség igénye nélkül kiemeljünk néhány fontosabb családnevet (a függelékben közölt adatok lehetővé teszik az olvasónak, hogy a szubjektív felsorolásunkat kiegészítse). A bécsi műegyetem hallgatóinak körében találjuk a Lenck, a Manninger, a Bruckner és a Storno családok tagjait. Storno Ferenc a művészeti akadémián tanult, Seltenhofer Vilmos pedig a bécsújhelyi akadémia növendéke volt.

75 Függelék

Az alábbiakban a Bécsben tanuló soproni hallgatókról közlünk néhány alapvető adatot. Az információkat részben rövidítve, részben pedig abban a formában tüntetjük fel, amilyen módon a forrásokban szerepeltek. A hallgatókat tanintézetenként és a beiratkozások időrendjében rendeztük. Ha fellelhetők voltak, akkor az információkat a következő sorrendben közöljük: családi-, utó- és előnév, a beiratkozás éve és szemesztere, kiiratkozás éve és szemesztere, fakultás, a születés idejére vonatkozó adatok vagy az életkor, anyanyelv, felekezet, apa vagy gyám foglalkozása és az előző iskolára vonatkozó információk.

Fakultások, szakirányok rövidítése:

Ar = Architekt	építész
Art = Artillerist	tüzér
Bh = Bildhauer	szobrász
Bi = Bauingenieur	építőmérnök
Cm = Chemie	vegyész
Ct = Kulturtechnik	talajjavító mérnök
D = Diplomat	diplomata
Ei = Elektroingenieur	elektromérnök
ETh = Evangelische Theologie	evangélikus teológus
Fw = Forstwissenschaft	erdész
Ge = Genie	műszaki (katonai)
Gr = Graveur	vésnök
Hb = Hochbau	magasépítész
In = Ingenieur	mérnök
J = Jura	jogász
Lw = Landwirtschaft	mezőgazdász
M = Medizin	orvos
Ma = Maler	festőművész
Me = Merkant	kereskedő, közgazdász
Mi = Maschinen Ingenieur	gépészmérnök

Mil = Militär	katonatiszt
Ph = Philosophie	bölcsész
Phar = Pharmazie	gyógyszerész
Pi = Pionier	utász
Th = Theologie	teológus

A vallási rovat rövidítései:

ev. = evangélikus	evangelisch-lutherisch
izr. = izraelita	israelitisch
prot. = protestáns	protestantisch
r.k. = római katolikus	römisch-katholisch
unit. = unitárius	unitarier

76 *Az előző iskolára vonatkozó rovat rövidítései:*

Ben. G.	= bencés gimnázium
Ev. Lyc.	= evangélikus líceum
G.	= gimnázium
H. Ak.	= kereskedelmi akadémia
Kat. G.	= katolikus gimnázium
MR.	= katonai reáliskola
R.	= reáliskola, reálgimnázium
U.	= egyetem

Bécsi Egyetem – Universität Wien

1. Klaus Samuel 1890W; **M**; német; ev.; Fruchthändler; Sopron G.
2. Winkler Carl Friedrich 1891W; **J**; 44; német; ev.; Privat in Ottakring
3. Hlavacek Robert 1892W; **M**; 22; német ; r.k.; Hofrath in Innsbruck; Innsbruck U.
4. Weiler Gustav 1892W; **J**; 1871 02 15; magyar; izr.; Privatier Wien
5. Kohn Ármin 1892W; **M**; 20; német; izr.; Fruchtagent; Sopron Ev. Lyc.

6. Schwartz Alfred 1892W; **J**; 18; német; r.k.; Advocat ;Sopron Kat. G.
7. Besirski Joh(ann) 1892S -1892S; **Phar**; 24; r.k.
8. Walheim Alfred 1893W; **Ph**; 18; német; r.k.; Reisender ;Wien G.
9. Opuszynski Karl 1893W; **Ph**; 22; lengyel; r.k.; Wachtmeister; Krakkó U.
10. Abelesz Armin 1893W; **Ph**; 20; német; izr.; Rabbiner; Budapest U.
11. Barla Eugen 1894S; **J**; 29; magyar; ev.; Advocatenswitwe in Kővágóörs; Wien U.
12. Pinteritsch Fr. Bartholomeus 1894W; **Th**; 20; német; r.k.; Näherin; Sopron G.
13. Császár Julius 1894W; **Th**; 18; magyar; r.k.; Komitäsbeamter; Győr G.
14. Mattesz Adolf 1894W; **M**; 20; német; ev.; Thierarzt; Sopron Ev. Lyc.
15. Tormässy Arthur, von 1896W; **J**; **Th**; 19; német; r.k.; Lehrer; Sopron Kat. G.
16. Szilvasy Colomann 1896S; **M**; magyar; prot.; Advocat; Wien U.
17. Friedek Siegfried 1896W; **M**; 19; német; izr.; Privatlehrerin; Wien G.
18. Schwartz Anton 1897W; **J**; 18; magyar; r.k.; Advocat; Sopron Kat. G.
19. Rosinger Emil 1897W; **J**; **M**; 19; 1878; német; izr.; Dr. Banquier in Wien; Wien G. (Franz Joseph)
20. Daniel Oskar 1897W; **J**; 18; német; izr.; Sopron Ev. Lyc.
21. Claricini Dornpacher Franz Josef, Nobile de 1897W **J**; 19; német; r.k.; Oberst in Küstenland; Wien Theresianum
22. Rosinger Hugo 1897W; **Ph**;18; német; izr.; Bauingenieur; Wien G.
23. Hammel Traugott 1899W; **J**; 19; 1880 07 04; német; ev.; Musiker in St. Pölten; St. Pölten G.
24. Kár Carl 1901W; **J**; 24; magyar; r.k.; Rechnungsvorstand; Budapest U.
25. Hauber Josef 1902W; **M**;19; német; r.k.; Bauunternehmer
26. Bedi Magnus Julius 1902W; **Th**; 1881 04 01; német; r.k.; Csizmenmachermeister; Sopron Ben. G.
27. Meyne Richard 1903W; **Ph**; 22 német; ev.; Gutsbesitzer; Budapest U.
28. Horváth Carl 1904W; **Th**; 19; német; r.k.; Frachter; Pannonhalma G.
29. Kaposi Géza 1904W; **J**; 20; magyar; r.k.; Dr. Hof. u. Ger. Advocat in Wien; Wien H. Ak.
7730. Kláber Hugo 1904W; **Ph**; **M**; 23; 1882 02 03; magyar; izr.; Kaufmann; Berlin U.
31. Aisleitner Joseph 1904W; **Th**; 21; magyar; r.k.; Pens.Volksschullehrer; Győr Th.

32. Weiler Karl, Dr.1905W; **Ph**;1874; német; izr.
33. Kunczek (Kunzek) Adalbert, Ritter von, Dr. 1905W; **Ph; Phar**; 47; német; r.k.
34. Schuster Eugen 1905W; **J**; 19; német; ev.; Ober Inspector; Wien G.
35. Kohn Julius 1906S; **J**; 20; magyar; izr.; Kaufmann; Budapest U.
36. Heim Heinrich 1906W; **M**; 1887 09 18; német; izr.; Kondutteur in Wien; Wien G. (Carl Ludwig)
37. Hočevár Johann 1907W; **Ph**; 20; német; r.k.; Hutmachergehilfe in Wien; Wien G.
38. Gere Ladislaus 1909S; **J**; magyar; r.k.; Budapest U.
39. Hocevar Victor 1909W; **Ph**;1890 05 20; német; r.k.; Hutmachergehilfe in Wien; Wien G.
40. Proszvimmer Geza 1910S; **J**; 1888 05 17; magyar; ev.; Dr. Advocat ; Budapest U.
41. Weiss Eugen 1910S; **J**; 21; magyar; izr.; Zahnarzt; Budapest U.
42. Lederer Leopold 1910W; **J**; 20; magyar; izr.; Privatier; Budapest U.
43. Plenk Andreas 1910W; **M**;18;1892 08 30; német; r.k.; Schuldiener; Wien G. (Carl Ludwig)
44. Poszvék Wilhelm 1911S; **M**; 21; magyar; ev.; Gerichtsarzt; Budapest U.
45. Philipp Franz 1911W; **J**; 19; német; r.k.; Oberverwalter in Izabellenfeld; Sopron G.
46. Lederer Josef 1913S; **J**; 1892 08 07; magyar; izr.; Kaufmann
47. Kopfstein Sigmund, Dr. Jur. 1913W; **Ph**; német; izr.
48. Meyer Adolf 1913W; **M**; 21; német; r.k.; Fabriksbesitzerin in Wien; Sopron G.
49. Bogár Julius 1913S; **M**; 21; magyar; izr.; Oberconducteur b. Südbahn in Szombathely; Budapest U.
50. Spitzer Leo 1913W; **J**; 18; német; izr.; Beamter in Wien; Wien G.
51. Zanker Viktor 1914W; **J**; 1895 05 24; német; r.k.; Gutspächter in Gmünd
52. Benecsi Franz 1917W; **Ph**; 24; német; izr.; Bankier in Wien; Wien G.
53. Faragó Anna 1917W; **M**; 18; magyar; unit.; Oberrealschulprofessor; Sopron Ben. G.
54. Kraus Heinrich 1918S; **Ph**; 25; német; r.k.; Major in Marienbad

Bécsi Műegyetem – Technische Hochschule Wien

55. Weiler Fritz 1890W-1894; **In**; 1872 02 17; magyar; izr.; Privat in Wien
56. Frankl Josef Franz 1891W-1896; **Mi**; 1873 11 13; magyar; izr.; Kleiderhändler R.
57. Hoffmann Friedrich 1892W-1896; **Mi**;1873 08 04; magyar; ev.; Nähmaschinenhändlerin R.

58. Mayer Ernest 1894W-1895; **In**; 1877 11 01; magyar; r.k.; G.
59. Graf Eugen 1895W-1913S; **Mi**; 1869 04 26; német; ev.; Kaufmann +; R.
60. Beer Julius 1897W-1900; **Mi**; 1880 01 21; magyar; izr.; Möbelhändler; R.
61. Kopprasch Wilhelm Otto 1897W-1901; **Mi**; 1879 10 13; magyar; ev.; R.
62. Horváth Ernst 1898W-1902; **Mi**; 1880 05 19; magyar; r.k.; Lehrer a.d. Volksschule; Sopron R.
63. Kohn Ignatz 1898W-1903; **Bi**; **In**; 1880 10 31; magyar; izr.; Private; Sopron G.
64. Kugler Heinrich 1901W-1906; **Mi**; 1880 11 30; magyar; r.k.; Privat; Sopron G.
65. Lenck Richard Samuel 1901W-1902; **Mi**; 1882 12 02; magyar; ev.; Grosshändler; Sopron R.
66. Wulsten Hermann 1901W-1902; **Mi**; 1881 07 15; német; ev.; Gasdirector i.P.; R.
7867. Manninger Alexander 1902W-1906; **Mi**; 1883 03 05; német; ev.; Fabrikant; R.
68. Boninsegna Franz 1902W-1906; **Mi**; 1883 10 27; német; ev.; Bauunternehmer; Sopron R.
69. Hacker Ludwig 1902W-1906; **Bi**; **In**; 1884 03 25; magyar; izr.; Weinhändler in Wien; R.
70. Weiss Emil 1903W-1906; **Cm**; 1885 07 12; magyar; izr.; Kaufmann; Sopron Ev. Lyc.
71. Bruckner Ferdinand 1903W-1906; **Mi**; 1882 03 02; magyar; ev.; Geschäftsleiter in Wr.Neustadt; Sopron R.
72. Schneider Franz 1903W-1904; **Mi**; 1884 01 07; magyar; ev.; Architekt; Sopron R.
73. Kozinek Arthur 1903W-1904; **Mi**; 1884 03 20; magyar; r.k.; Oberthierarzt; Sopron R.
74. Roth Alfred 1904W-1905; **In**; 1874 10 25; magyar; izr.; T.Gewerbe Museum
75. Kardos Theodor 1906W-1913S; **In**; 1888 11 04; magyar; izr.; Bahnbeamter +; Wien R. (Franz Joseph)
76. Ottopál Bruno 1907W-1914S; **Mi**; 1888 09 23; német; r.k.; Weinhändler; Sopron R.
77. Storno Maximilian 1912W-1912W; **Bi**; 1887 05 28; magyar; r.k.; Architekt, Ak. Maler; München T. H.
78. Kessler Oskar 1913W-1923S; **Mi**; 1894 01 20; német; r.k.; Oberinspektor d. Südbahn; Sopron R.
79. Gál Robert Hans 1915W-1921S; **Cm**; 1897 04 26; magyar; izr.; Prokurist; Sopron R.
80. Frischmann David 1915W-1922S; **In**; 1897 06 11; német; izr.; Buchdrucker in Wien; Wien R.
81. Karpellus Richard 1916W-1916W; **In**; 1897 11 28; német; r.k.; Major; Sopron R.
82. Fellner Ernst 1918S-1923S; **Mi**; 1896 03 18; német; izr.; Wien R.

83. Kolb Jenő 1918S-1919S; **Cm**; 1898 02 21; magyar; izr.; Kaufmann; Sopron R.

Mezőgazdasági Főiskola – Hochschule für Bodencultur

84. Müller Hans 1903W-1906S; **Fw**; 1885 09 23; magyar; r.k.; Fabriksbesitzer in Wien; Wien R.

85. Ratz August 1904W-1904W; **Fw**; 1884 03 13; magyar; ev.; Privatier; Selmecebánya Forstak.

86. Marsano Wilhelm, von 1905W-1905W; **Lw**; 1883 06 29; német; r.k.; Feldmarschall in Zágráb; R.

87. Ratz Andreas 1906W-1907S; **Lw**; 1886 02 03; magyar; ev.; R., Selmecebánya Forstak.

88. Weiss Rudolf 1907W-1911S; **Lw**; 1888 05 02; magyar; izr.; Kaufmann; G.

89. Philipp Franz 1911W-1912S; **Lw**; 1892 06 06; német; r.k.; Ökonomieoberverwalter; G.

90. Kremser Ludwig Karl 1912W-1913S; **Lw**; 1894 04 02; magyar; ev.; Seifenfabrik in Sopron; Ev. Lyc.

Bécsi Képzőművészeti Akadémia – Akademie der bildenden Künste Wien

91. Storno Franz 1900W-1903; **Ma**; 1891 03 04; német; r.k.; Maler; G.

92. Székési Kurt Josef 1906-1910; **Ma**; 1886 07 19; német; r.k.; Postbeamter; R., München Zeichenschule

79 Export Akadémia – Export Akademie

93. Schiller Franz 1918-1919; **Me**; 1897 07 14; magyar; r.k.

94. Menczel Tihamér 1918-1919; **Me**; 1892 05 10; magyar; r.k.

95. Mübl Ferdinand 1918-1919; **Me**; 1897 07 26; magyar; ev.

96. Steiner Ladislaus 1918-1919; **Me**; 1897 05 22; német; izr.

97. Simon Josef 1918-1919; **Me**; 1897 12 30; magyar; ev.

98. Schwarz Paul 1918-1919; **Me**; 1897 10 14; magyar; izr.

99. Kummert Eugen 1918-1919; **Me**; 1894 08 08; magyar; ev.

100. Wenczel Adalbert 1918-1919; **Me**; 1890 07 24; magyar; ev.

101. Goldschmid Alfred 1918-1919; **Me**; 1900 05 21; német; izr.

102. Hambach Hans 1918-1919; **Me**; 1895 10 08; magyar; r.k.

103. Feiglstock (Füredi) Leopold 1918-1919; **Me**; 1898 11 07; német; izr.

Bécsújhelyi Teréziánus Katonai Akadémia – K.u.K. Theresianische Militär Akademie in Wiener Neustadt

104. Reichlin-Meldegg Karl 1890–1893; **Mil**; 18; r.k.; Feldmarsch.lieutenant in Hermannstadt; Mährisch Weisskirchen MR.
105. Reichlin-Meldegg Friedrich, Freiherr von 1891-1894; **Mil**; 17; r.k.; Feldmarsch.lieut. d.R. in Hermannstadt; Mährisch Weisskirchen MR.
106. Jenny Adalbert, von 1891-1894; **Mil**; 18; ev.; Rittmeister + Privat.
107. Stráner Friedrich, Edler von 1892 –1895; **Mil**; 19; ev.; Oberst d.R. in Ödenburg; Mährisch Weisskirchen MR.
108. Weisz Josef 1894-1897; **Mil**; 17; ev.; Conditenfabrikant +; Mährisch Weisskirchen MR.
109. Aichhorn Richard 1894 –1897; **Mil**; 19; r.k.; Bahnbeamte + Privat.
110. Takács Gabriel, von 1895-1898; **Mil**; 17; ev.; Präsident d. k.ung. Gerichtshofes Privat.
111. Cavallar Ernst 1896-1899; **Mil**; 17; r.k.; Oberst; Mährisch Weisskirchen MR.
112. Müller Theodor, de 1897-1900; **Mil**; 18; r.k.; Dr. Oberstabsarzt Privat.
113. Oberkamp Ernst 1897-1900; **Mil**; 16; ev.; Generalmajor d.R. in Bruck a.d. L.; Mährisch Weisskirchen MR.
114. Hoser Julius, Edler von 1898-1901; **Mil**; 18; r.k.; Oberst d.R. in Wien; Mährisch Weisskirchen MR.
115. Hajas Desiderius, von 1900-1903; **Mil**; 17; ev.; Comitats-Rechtsanwalt Privat.
116. Hranitzky Stefan 1900-1903; **Mil**; 17; r.k.; Stations-Vorstand d. Südbahn; Mährisch Weisskirchen MR.
117. Issovits Gustav 1902-1905; **Mil**; 20; r.k.; Milit.-Rechnungsoff. in Sarajevo; Karlstadt Inf. KS.
118. Kern Franz 1902-1905; **Mil**; 17; r.k.; Stabsarzt in Komorn; Mährisch Weisskirchen MR.
119. Reisner Heinrich 1905-1908; **Mil**; 19; ev.; Sicherheitswachmann Privat.
120. Rátz Otto 1905-1908; **Mil**; 18; ev.; Dr. Landesgerichtsrat; MR.
121. Fabianics Adalbert, von 1906-1909; **Mil**; 17; magyar; r.k.; Rittmeister in Jászkeve; Privat.
122. Schaffer Anton 1908-1911; **Mil**; 19; magyar; r.k.; Privatier; Privat.
123. Kund Eugen 1909-1912; **Mil**; 17; magyar; ev.; Advokat +; MR.
80124. Cserich Franz 1910-1913; **Mil**; 18; magyar; r.k.; Sicherungsoffizial +; MR.
125. Russ Reinhold 1911-1914; **Mil**; 18; magyar; r.k.; Weingrosshändler; MR.

126. Gömbös Johann 1911-1914; **Mil**; 18; magyar; ev.; Volksschullehrer; MR.
127. Rohn Ferdinand 1912-1915; **Mil**; 17; magyar; r.k.; Volksschuldirektor +; Kismarton MR.
128. Issovits Josef 1913-1915; **Mil**; 18; német; r.k.; Mil. Rechnungsoffizial +; Mährisch Weisskirchen MR.
129. Kastel Friedrich 1913-1915; **Mil**; 18; német; r.k.; Major +; Mährisch Weisskirchen MR.
130. Pekovits Alexander 1913-1915; **Mil**; 18; magyar; r.k.; Volksschullehrer; Kismarton MR.
131. Arnhold Géza 1914; **Mil**; 18; magyar; ev.; Advokat +; Kismarton MR.
132. Seltenhofer Wilhelm 1915; **Mil**; 17; magyar; ev.; Glockengiesser +; Kismarton MR.
133. Arnhold Zoltán 1915; **Mil**; 17; magyar; ev.; Advokat +; Kismarton MR.
134. Ádám Koloman 1915; **Mil**; 17; magyar; r.k.; Postkontrollor; Budapest Ludovika Ak.
135. Fogarassy Adalbert 1916; **Mil**; 17; magyar; r.k.; Oberstabsarzt; Budapest Ludovika Ak.
136. Moravič Lorant 1916; **Mil**; 16; magyar; r.k.; Ritter v. Corvettenkapit. d.R.; Kismarton MR.
137. Kund Adalbert 1916; **Mil**; 17; magyar; ev.; Advokat +; Privat.
138. Nagy Baltasar 1916; **Mil**; 17; magyar; r.k.; Komitatsbeamter; Budapest Ludovika Ak.
139. Weisz Ernst 1917-1920; **Mil**; 18; magyar; ev.; Oberstleutenant d.R.; Kismarton MR.

Bécsi Hadmérnöki Akadémia – K.u.K. Technische Militär Akademie in Wien

140. Reichlin-Meldegg Wilhelm, Freiherr von 1891-1894; **Art**; 17; r.k.; Feldm.lieutenant d.R. in Hermannstadt; MR.
141. Reichlin-Meldegg Rudolf, Freiherr von 1892-1895; **Ge**; 17; r.k.; Feldm.lieutenant d.R. in Hermannstadt; MR.
142. Semliner Carl 1896-1899; **Art**; 18; r.k.; Oberstlieutenant d.R. in Cilli; MR.
143. Ottopal Alexander 1902; **Ge**; 18; r.k.; Weingroßhändler; MR.
144. Lenck Emil 1902; **Art**; 17; ev.; Grosshändler +; MR.
145. Eitler Eugen 1908; **Art**; 1889 03 28; magyar; ev.; Post-Oberoffizial +; Honv. R.

Konzuli Akadémia – K.u.k. Konsular Akademie in Wien

146. Ullein Anton 1912-1919; **D**; 1894 11 02; r.k.; Rath, Architekt
147. Zmeskal Zdenko, von zu Domanovecz u. 1917; **D**; 1898 02 28; r.k.; Gutsbesitzer in Cserencsény

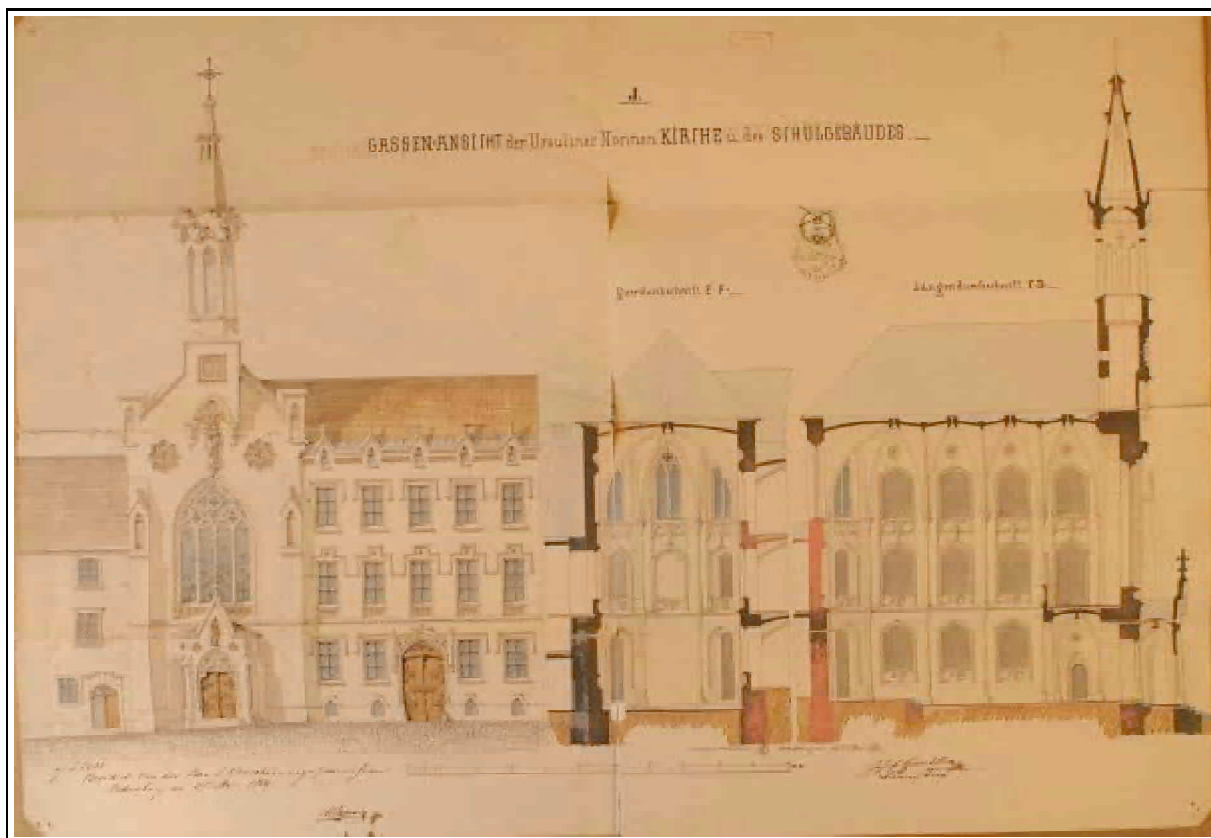
2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MŰHELY / Fényes Gabriella: Az orsolyiták zárdájának, templomának és iskolájának építéstörténete

Fényes Gabriella: Az orsolyiták zárdájának, templomának és iskolájának építéstörténete

A soproni Orsolya tér meghatározó építészeti eleme a Szent Orsolya rend zárdából, templomból és iskolából álló együttese (Orsolya tér 2-3. szám). A ma látható műemlék épületek a 19. század második felében és a 20. század elején épültek, de a rend itteni megtelepedése korábbi időre nyúlik vissza.

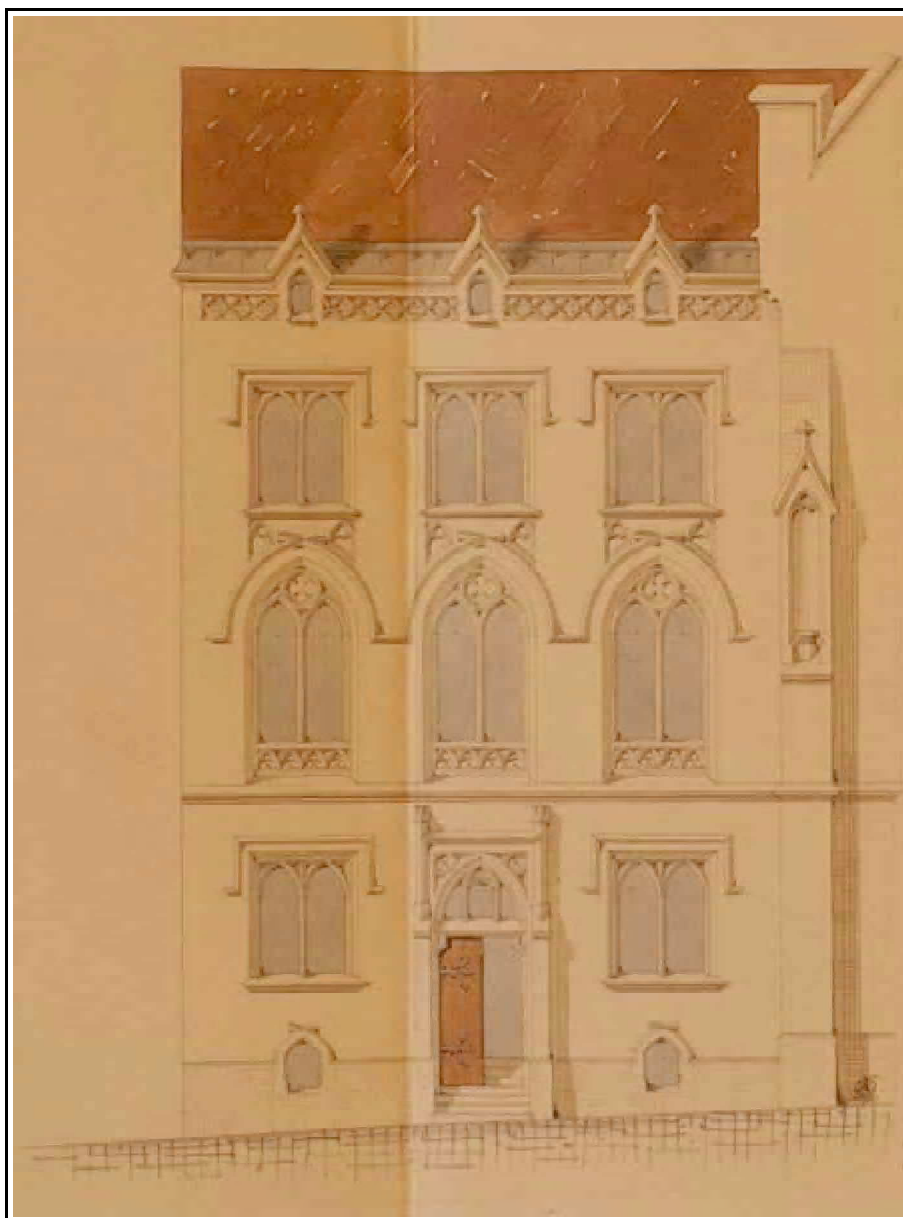
A Szent Orsolya rend zárdáját özv. Nigglné Gangel Mária alapította itt 1746-ban férje végakarata szerint. Mária Terézia engedelmével örök időkre alapítványt tett: Zárda és templom számára megvásárolta Schramm Lukács soproni polgár házát (a mai Orsolya tér 2. helyén), és a bécsi városi banknál 12 000 forintot hagyományozott az apácákra, hogy azok iskolát nyissanak, ahol a nemesek és a polgárok gyermekeit tanítsák.³¹³⁽³⁰⁰⁾ 1747-ben három apáca érkezett Győrből, megkezdődött az oktatás. Kápolnát létesítettek, amelyben Mária Terézia is ájtatoskodott 1773-ban. Az iskola gyors növekedése miatt hamarosan bővíteni kellett az intézményt, ezért 1750/1752-re megszerezték a szomszédos Hackstock-házat is.³¹⁴⁽³⁰¹⁾ Először a két épület összeköttetését biztosították, továbbá sekrestyét és kórust alakítottak ki az újonnan megszerzett épületben. 1769-ben nagyobb átalakításra került sor, a Hackstock-ház tetejére emeletet húztak,³¹⁵⁽³⁰²⁾ és a kápolnát templommá építették át. Ennek titulusa Szent Kereszt volt. A templom alatt kripta épült, amelynek lejárata a templomon kívül nyílt.³¹⁶⁽³⁰³⁾ Az apácák 1846-ban tovább terjeszkedtek, Friese-Kuno Frigyesről és Wentzl Mihály özvegyétől hozzájuk került a mai Fegyvertár utca felőli szomszédos, korábban a Vogl, majd a Rieder család tulajdonában lévő ház (a mai Orsolya tér 3. helyén). 1858-ban övék lett a következő telek is, de azt három éven belül továbbadták, és csak 1877-ben vásárolták vissza.³¹⁷⁽³⁰⁴⁾

A Rieder-ház megvétele (1846) után azt és a már korábban tulajdonukban lévő épületeket a barokk templommal együtt lebontották, és 1864-re új, zárdából, templomból és iskolából álló épületegyüttest emeltek. A tervek két részletben készültek. 1859-ben **82** az új templomot és az iskolát tervezték meg, a homlokzati rajz szerint a templom északi oldalán még barokk épület állt (1. kép). A lebontásra szánt épületekről az építőmester, Handler József és fia, Nándor földszinti és emeleti alaprajzot készített.³¹⁸⁽³⁰⁵⁾ A korábbi templom helyére új templomot terveztek kis kapuépítménnyel, három szakaszos keresztboltozattal és a nyolcszög öt oldalával záródó szentéllyel. A templom oldalfalait három sorban elhelyezett ablaknyílások tagolták. Délről, az egykori Hackstock-ház kapualja helyén három boltszakaszra osztott sekrestye csatlakozott volna hozzá. A telek hátsó beépítését némi módosítással megtartották. A Rieder-ház helyére kétemeletes, kilenc tantermes iskolaépület került. A két középkori telek utcavonalát kiegyenesítették. 1862-ben megtervezték az új zárdaépületet és módosították a templom alaprajzát és belső architektúráját (2. kép). Még ez évben megkapták az építési engedélyt, megkezdődött az építkezés.

1. kép A templom és az iskola terve 1859-ből (Soproni Levéltár Fasc. XXIV. 5555/1862)

Az elkészült épületegyüttes nemcsak Sopron építészetének kiemelkedő emléke, de országos szinten is a gótizáló romantikus építészet színvonalas alkotása. A templom épülete keskeny homlokzattal ékelődik a zárda és az iskola épülete közé (4. kép). A homlokzatot két szoborfülkés támpillér keretezi és egy erős övpárkány osztja két [83](#)részre. Ez utóbbi folytatódik a zárda és az iskola épületén is. A homlokzat meghatározó eleme a bejárat felett, az övpárkányon ülő hatalmas csúcsíves, négyosztatú, kőrácsos, rozettás ablak és az oromzat feletti karcsú, nyolcszögletű torony. [319\(306\)](#) Török László és Winkler Gábor megfigyelései szerint a tervező a templom homlokzatán jó érzékkel egyesítette az angol neogótika szerkesztési formáit és a német példákról vett elemeket a helyi, középkori építészet hagyományaival. [320\(307\)](#) A templom homlokzati síkja elé kiugró kapuépítmény gondolata a tervező felmérési rajza és Storno Ferenc festményének tanúsága szerint már a korábbi, barokk épületnél megvolt. A templom belső terét karzatos bejárat rész, az egyetlen boltozati szakaszból álló templomtér és a nyolcszög öt oldalával záródó szentély alkotja. A szentélyhez két oldalkápolna csatlakozik. A keresztboltozat bordái vékony, élénk színekkel festett, gótizáló fejezetű féloszlopokról indulnak. A sekrestye bordás keresztboltozattal fedett, a zárókövön a tervező, Handler Nándor portréja (3. kép), két vállkövön munkatársainak (Handler József vagy Hild Károly(?) és id. Storno Ferenc) feje látható.

2. kép A zárda terve 1862-ből (Soproni Levéltár Fasc. XXIV. 5555/1862)

3. kép Handler Nándor portréja a sekrestye zárókövén

84A háromtengelyes zárda és az eredetileg öttengelyes iskola szabályos ablakkiosztású homlokzatai mintegy keretbe foglalják a templomot (4. kép). A zárda homlokzata csúcsíves ikerablakaival díszesebb az iskolánál, de a homlokzatok neogótikus részletei, motívumai azonosak. A három részes főpárkány, a gótizáló padlásablakok, a csúcsíves pinceablakok, a földszinti és a második emeleti ablakok derékszögben megtört szemöldökpárkányai mindkét épületen azonos kialakításúak. Az ablakkötényekben, az ablakok felett és a képszékekben a díszítések három- és négykaréjokból, gótikus mérművekből képzettek. Az első emelet hangúlyosabb szerepet kapnak a homlokzatokon. A zárda első emeleti, pálcátagos ikerablakai nagyobb magasságukkal és csúcsíves szemöldökpárkányukkal hangsúlyozottak, a mögöttük húzódó, osztatlan belső tér az alaprajz szerint az apácák karzatának adott helyett. Az iskolán az első emeleti ablaksor ablakköténnyel és az ablakok feletti négyszögletes mezővel díszített.

Az épületegyüttes tervezője Handler Nándor (Ferdinánd)³²¹⁽³⁰⁸⁾ volt, bár a terveket édesapja, Handler József írta alá mint építőmester. A Handler család meghatározó szerepet játszott Sopron 19. századi építészetében. A nagyapa, Handler Jakab (1765–?) kőműves Kismartonból került Sopronba, ahol 1803-ban polgárjogot és céhtagságot nyert. Építési vállalkozóként romantikus klasszicista épületeket emelt, házak adásvételével is foglalkozott, de ingatlanügyletei csőddel végződtek, ezért 1829-ben távozott a városból.³²²⁽³⁰⁹⁾ 85Az üzemet fia, József (1796–1881) vette át, akit 1829-ben vettek fel a céhbe, de csak 1835-ben lett soproni polgár. Épületei részben klasszicista stílusúak, részben a Sopronban is tervező bécsi építészekről átvett neogótikus és neoreneszánsz elemekkel díszítettek. 1853-ban Albert főherceg látogatására diadalívet tervezett, amelyen az akkor divatos és a Handler család későbbi épületein is megjelenő angol neogótika Tudor-ívet alkalmazta.³²³⁽³¹⁰⁾ Az 1850-es évek közepétől mellette dolgozott fia, Nándor (1836–1888), a család legtehetségesebb építész tagja. Bár a család céhes keretéből kinőtt sikeres építési vállalkozását továbbra is a céhtagsággal rendelkező apa

vezette, így az építési engedélyezésre benyújtott terveken is az ő neve szerepel, a tervezésbe fia is bekapcsolódott. Terveik – mint a bemutatott orsolyiták templomára, iskolájára és zárdájára készült rajzok is – ettől kezdve még részleteikben is különösen gondos kidolgozásúak, szépen rajzoltak és a gótika alapos ismeretéről tanúskodnak.³²⁴⁽³¹¹⁾

Középkori motívumok felhasználása az 1830-as évektől jelentkezett a soproni építészetben, ekkor még elsősorban épületszobrászati elemeken, lakatosmunkákon, ajtókon, ablakokon, fa portálokon alkalmazták azokat.³²⁵⁽³¹²⁾ Ebben a városban a romantikus historizmus az 1850-es években terjedt el, és elsősorban az angol neogótika hatott rá. A kor építészetének egyik csúcspontja a Széchenyi tér 19. számú épület 1856-ból, amelyet szintén (Handler József és) Handler Nándor tervezett. Ennek háromtengelyes, középrizalitos, klasszicizáló homlokzatán gótikus formák jelennek meg, a kapualj kialakításában az angol neogótika erős hatása érvényesül. Az ezt követő években a Handler család igényes köz- és magánépületek egész sorát építette fel, így a Széchenyi tér 21. sz. házat, a normálfőiskolát (Templom u. 26, ma Széchenyi István Gimnázium, Georg Unger terve alapján), az Evangélikus Tanítóképzőt (a II. világháború után lebontották), és az Irgalmas Nővérek neoromán kápolnáját. Utóbbi 1880-ban a romantikus historizmus késői alkotásaként, részben az Orsolya téri templomhoz hasonló homlokzattal templommá építettek át. Az 1860-as években Handler Nándor stílusa átalakult, világi építészetében a bécsi példák, építészek, mintakönyvek hatására a gótikus részleteket egyre inkább reneszánsz formák váltották fel, elsősorban a romantikus neoreneszánsz irányzata felé fordult. 1873-tól neobarokk formákat is használt. Az építészet eklektizáló törekvései sem maradtak hatástalanok Handler Nándor munkásságára. Az 1870-es évek végén, az 1880-as években egyes épületein a történelmi stílusok elemei között válogatott, céljainak megfelelően átformálta azokat, de mindvégig megmaradt a romantikus historizmus keretei között.³²⁶⁽³¹³⁾

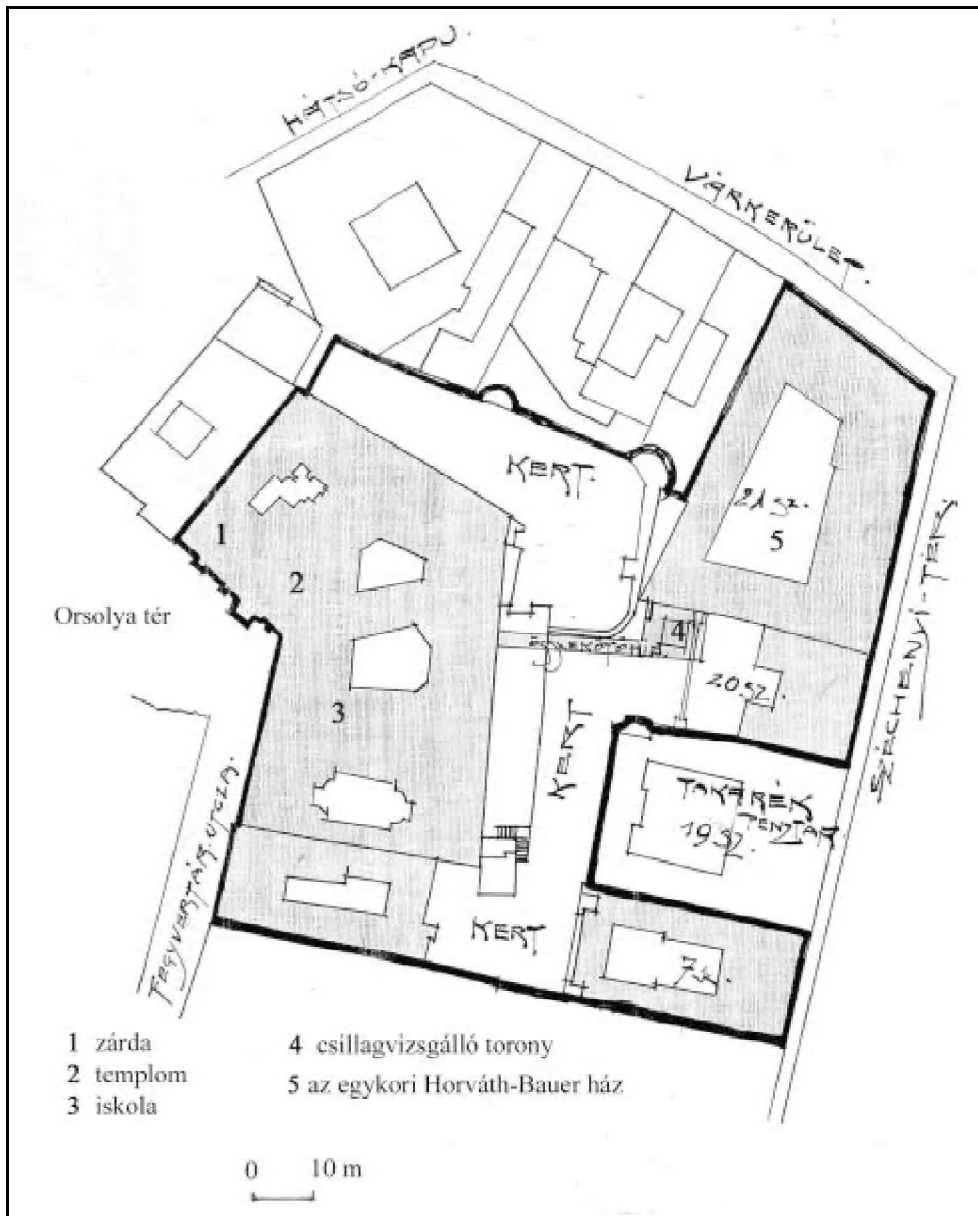
4. kép Az orsolyiták zárdája, temploma és iskolája

86Az Orsolya téri iskola építéstörténete azonban más úton haladt tovább. Az orsolyiták 1877-ben visszavásárolták a negyedik telket. Ezt is lebontották, és helyén kibővítették az iskola épületét. A tervet Spach Nándor készítette, pedig akkor, 1884-ben az iskolát tervező Handler Nándor még élt. Spach Nándor az új részt a meglévő épülettel teljesen azonos homlokzattal tervezte meg, az iskola épületét tizenkét tengelyesre bővítve (5. kép).³²⁷⁽³¹⁴⁾ Ennek a tervnek érdeme, de egyben hibája is, hogy az eredeti iskolaépület stílusát tiszteletben tartja. Bár így a homlokzat egységes maradt, az épület eredeti arányai felbomlottak és szimmetriája megszűnt. A tér déli oldalát több középkori telek helyén egyetlen monoton homlokzat zárta le. Az építkezés nem volt zökkenőmentes. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint a szomszéd, id. Vághy Mihály és az apácák között vita támadt a határfal tulajdonjoga körül, majd az építkezés során okoztak **87**károkat Vághy Mihály házában. Az építkezést a városi hatóság egy időre le is állította az iskola pincéjének beszakadása miatt.³²⁸⁽³¹⁵⁾ Az építkezést 1885-ben fejezték be.

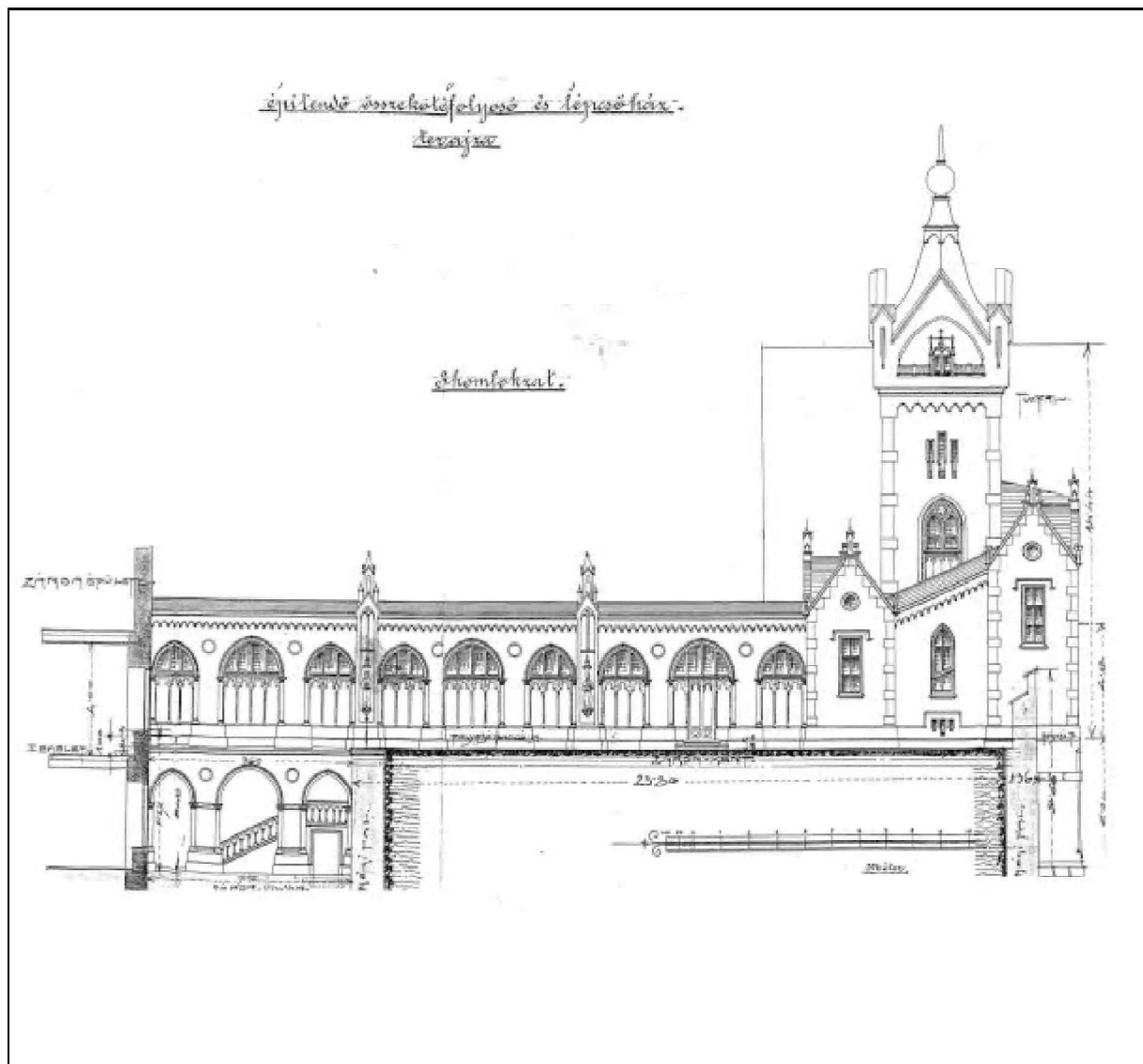
5. kép Az iskolaépület homlokzata az 1884-es bővítés után

Időközben az Orsolya rend megszerezte a környező telkeket is (6. kép): 1774-ben megvették a házukkal határos várfalszakaszt és ott kertet létesítettek.³²⁹⁽³¹⁶⁾ 1847-ben, majd 1852-ben kérvényezték a belső városfal délkeleti sarkához csatlakozó rondella átengedését, majd lebontását. A rondella ugyanis akadályozta az orsolyiták épületei közötti közlekedést, sőt a rondellából be lehetett látni a kolostorba is. A rondella lebontásával bővíteni kívánták az iskola kertjét, és a bontásból származó anyagot az új iskola építéséhez akarták felhasználni. Egy 1859-es helyszínrajz szerint a rondella még megvolt, de hamarosan lebontották, amikor az új iskola építése megkezdődött.³³⁰⁽³¹⁷⁾ 1889-ben az orsolyiták megvették ⁸⁸id. Vághy Mihály házát is, de ezt nem építették át.³³¹⁽³¹⁸⁾ 1898-ban már övök volt a Széchenyi tér 20. számú ház, majd 1907-ben a Bauer családtól a Széchenyi tér 21. számú ház (korábban a Horváth család tulajdona) került birtokukba.³³²⁽³¹⁹⁾ Így az Orsolya tér – Széchenyi tér – Várkerület határolta területen több épület volt a rend tulajdonában.

6. kép Az orsolyiták tulajdonában lévő épületek.
 Schármár Károly helyszínrajza (Soproni levéltár X 102/907 jelzet) alapján

Az iskolaépület és az internátussá alakítandó Horváth-Bauer ház közötti belső összeköttetést a középkori középső városfalnál kialakított ún. Bátyakerten keresztül biztosítani kellett. Ezt úgy oldották meg, hogy a Bátyakertre merőlegesen egy folyosóval kötötték össze az iskolaépületet a Horváth-Bauer házzal és a folyosó nyugati végére, a középkori városfal külső oldalára lépcsőház számára tornyot emeltek. A terveket Rauscher Miksa szombathelyi építész készítette (7. kép), a torony azonban [89](#)Schármár Károly^{[333\(320\)](#)} módosított tervei alapján épült fel (8. kép). Desits Ladislau főnökasszony 1907. július 8-án bízta meg Schármár Károlyt a folyosó és a torony kivitelezésével. A használatbavételi engedélyt 1908. május 23-án kapták meg.^{[334\(321\)](#)}

7. kép Rauscher Miksa terve az összekötő folyosóról és a csillagvizsgáló toronyról
(Soproni Levéltár X 102/907 jelzet)

Az iskolaépületet a Széchenyi tér 21. számú házzal összekötő neogótikus folyosó a középkori kolostorok kerengőjéhez hasonló. Hossza 24,30 m, belső szélessége 2,5 m. Két hosszanti oldalán kilenc-kilenc csúcsíves ablak, illetve ezek között egy ajtónyílás van. Az iskolaépület és a bástyakert között a folyosót falazott alépítmény támasztja alá. A folyosóról kétszárnyú ajtó nyílik a Bástyakert felé. A folyosó nem közvetlenül a toronyhoz kapcsolódik, hanem a torony körül vezetett külső lépcsőházhoz. Ez gúla alakú, bádoggal borított tetővel fedett, amelyeknek tetején eredetileg fiatornyok voltak, ezek ma részben hiányoznak. Ebben 270megtéve érünk a torony második szintjéhez. A toronyban elhelyezett lépcsőház biztosítja az Orsolya rend telkein elhelyezkedő, különböző szintű épületek összeköttetését. A torony belső oldalhosszúsága 3,50 m, falai 0,63 m vastagok. Téglából falazott és négyszintes. Belsejében egyenes karú, fából készült lépcső található, ezen lehet feljutni a zárófödém alatti szintig. A karcsú tornyon fából készült, gótikus mérműveket utánozó nyílászárók vannak. A torony nemcsak lépcsőházként szolgál. Az eredeti, Rauscher-féle terv szerint magas mellvéddel ellátott toronysisak fedte volna. A megépült [90](#)Schärmár-féle változat szerint a torony tetején pártázatos (csillagászati megfigyelésekre alkalmas) kilátóterasz van, amelyre a torony legfelső emeletéből acél csigalépcsőn lehet feljutni. A nyugati homlokzatból kiugró kör alakú lépcsőtorny

bádoggal fedett, kúp alakú tetejét kis szélzászló díszíti. Sajnos a 100 éves épület nagyon rossz állapotban van, a torony beázik, a kilátóterasz beton mellvédjének pártázatai megrepedtek, összetörték. Érdeemes azonban felmenni a torony kilátóteraszára, mert onnan gyönyörű kilátás nyílik a városra.

8. kép A csillagvizsgáló torony

Az elkészült historikus épületegyüttes jól illeszkedik a soproni belváros arculatába, sőt korát illetően a gyanútlan sétálót meg is téveszti. Akár az Új utca, akár a Fegyvertár utca irányából érkezünk a térre, először a templom neogótikus tömegét látjuk meg, amely mintegy előkészíti a fokozatosan szemünk elé táruló, középkorias hangulatot. Míg a zárda, a templom és az iskola igényes, gótizáló romantikus épületek, az iskola udvarán lévő neogótikus folyosó és a csillagvizsgáló torony a késő historizmus dekoratív alkotása.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MŰHELY / Hernitz Ferenc: Telefon a légmentes szolgáltatásban (1944/45)

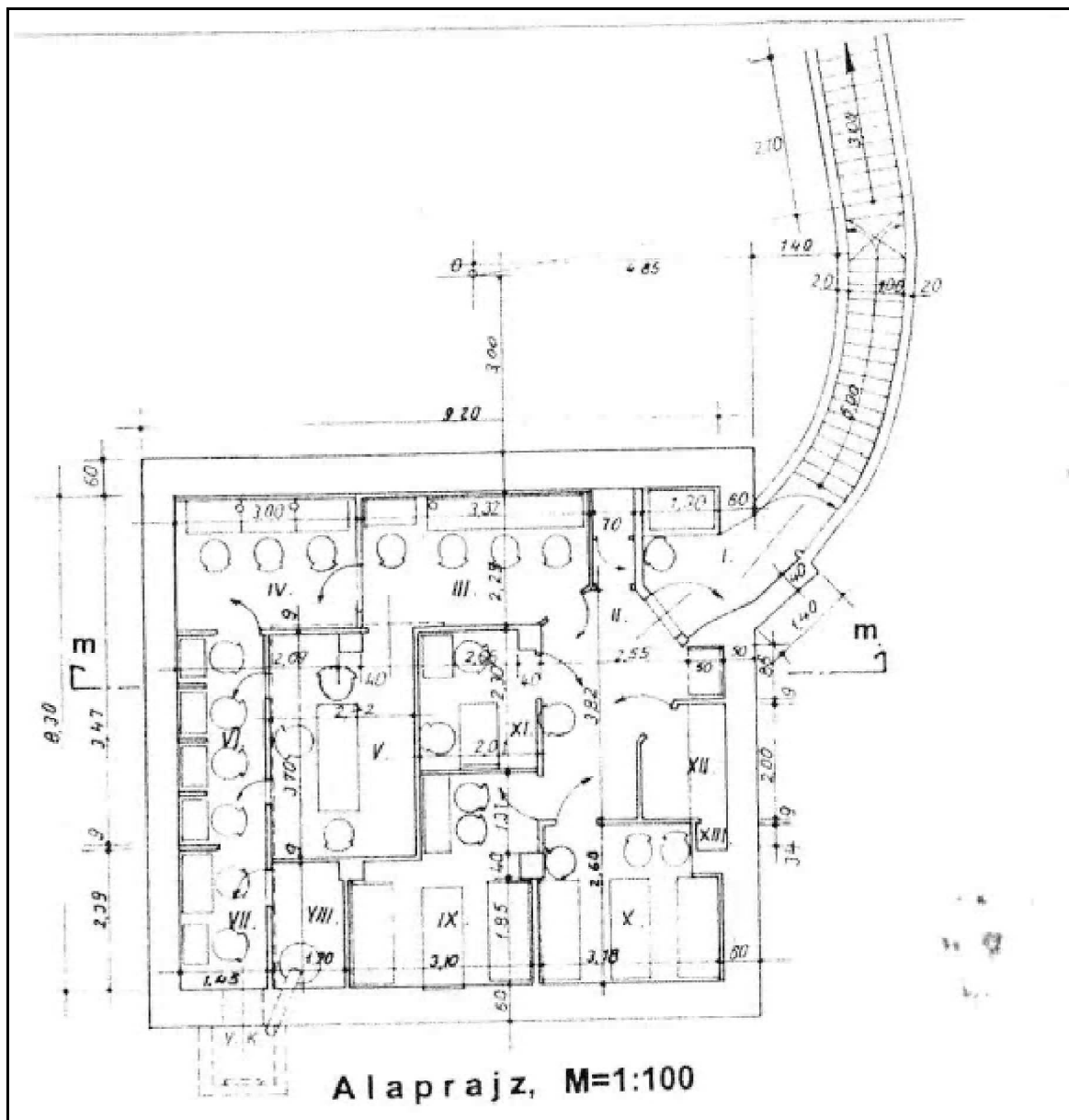
91 Hernitz Ferenc: Telefon a légtalomszolgáltatásban (1944/45)

A Petőfi téren épülő mélygarázs területén, régészeti feltárás felszínre hozta a II. világháborús légtalomszolgáltatási óvóhelyet. A bombabiztosan megépített létesítmény Sopron város légtalomszolgáltatási parancsnokságának elhelyezésére készült. A külvilágtól hatvan évig elzárt óvóhely felkeltette a figyelmet. Tárgyi emlékként a falakon kívül villany és távbeszélő vezetékek maradtak meg. A vezetékek arra utaltak, hogy egykor itt egy távbeszélő központ volt. Tekintsük át a szokatlan lelőhelyhez kapcsolódva a soproni légtalomszolgáltatás fontosabb jellemzőit!

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MŰHELY / Hernitz Ferenc: Telefon a légtalomszolgáltatásban (1944/45) / Háborús előkészületek

Háborús előkészületek

Németország nagyhatalmi törekvése, fegyverkezése nyugtalanságot keltett egész Európában. A félelem nem volt alaptalan, lángba borult Európa. Magyarországon az 1937. évi Honvédelmi Törvény meghatározta, hogy a honvédség feladata a légtalomszolgáltatás (légtérfigyelés, légtalomszolgáltatás földi tüzeszközökkel és a légtérben repülővel). A polgári lakosság látja el a légtalomszolgáltatási feladatokat.

1. kép. A soproni Légoltalmi Parancsnokság óvőhelyének alaprajza

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MŰHELY / Hernitz Ferenc: Telefon a légoltalom szolgálatában (1944/45) / Háborús előkészületek / A honi légvédelem feladata

92A honi légvédelem feladata

A honvédség a honi légvédelmi készütség elrendelésekor az országhatár mentén felállította a figyelőőrsöket. (1. kép) A légtérben történő eseményeket távbeszélőn továbbították Veszprémbe, a kerületi légoltalmi központnak (kerlég). Kiértékeltek, majd az országos légoltalmi parancsnokához (orlég, Budapest, Gellérthegy), továbbították. A riasztást Budapest I. rádió útján rendelték el. A veszprémi légvédelmi központból, a figyelőőrsök áramkörét felhasználva, a parancsjelző készüléken értesítést küldtek. A rádióban elrendelt riasztásig már intézkedéseket tudtak tenni. A légvédelmi figyelőőrsök jelentésük idejére automatikusan megszakították az áramkörtön folyó polgári beszélgetést.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MŰHELY / Hernitz Ferenc: Telefon a légoltalom szolgálatában (1944/45) / Háborús előkészületek / Sopron város felkészülése

Sopron város felkészülése

A felkészülés tanfolyamok szervezésével, légoltalmi eszközök beszerzésével és óvóhelyek építésével kezdődött. A városi légoltalmi parancsnokság részére 1938. szeptember hó végén a 6870/1938 M.E. rendelet alapján Proszwimmer Ilona Panoráma út 6. szám alatti villáját vették igénybe, ahol rádiószobát rendeztek be, és a városi távbeszélő-hálózatba kapcsolt telefonokat szereltek fel. A kiválasztott helyről a városra a rálátás kitűnő volt, azonban minden egyéb más feltételnek nem felelt meg. Döntés született, hogy a Petőfi téren a parancsnokság részére bombabiztos óvóhelyet építenek. A tervet Greilinger városi mérnök készítette, az objektum 1941. januárjában elkészült. A 8,80 x 9 m-es alapterületű létesítményt az igényeknek megfelelően több kisebb részre osztották fel. Az óvóhely acélajtós bejáróval és vészkijáróval készült. A szellőztetést elektromos, szükség esetén kézi meghajtású berendezés biztosította. Az elektromos vezetékek és szerelvények speciális vízálló anyagból készültek. Biztosítva volt az ivóvíz ellátás, a WC. Légoltalmi készültség esetén rendszeres szolgálatot tartottak. A parancsnoki szobán kívül rádiószoba, telefonközpont, telefonfülkék, a szakszolgálat vezetőinek tartózkodási hely és végül pihenőszoba állt rendelkezésre. Míg azonban a Panoráma úti objektumból a városra jó rálátás volt, addig a Petőfi téri óvóhely a külvilágtól el volt szigetelve. Ki kellett építeni a külvilággal a kapcsolatot.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MŰHELY / Hernitz Ferenc: Telefon a légoltalom szolgálatában (1944/45) / Háborús előkészületek / Rádió ügyelet

Rádió ügyelet

A légiriadó elrendelése Budapest I. rádióadóállomás útján történt. Ezért a rádió vevőkészülék mellett állandó szolgálatot kellett fenntartani.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MŰHELY / Hernitz Ferenc: Telefon a légoltalom szolgálatában (1944/45) / Háborús előkészületek / Riasztás, elsötétítés

Riasztás, elsötétítés

A rádió útján elrendelt riasztási fokozatnak megfelelően, a város szirénái egy gombnyomással indíthatók voltak. Ugyancsak végrehajtható volt a közvilágítás kikapcsolása az óvóhelyről.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MŰHELY / Hernitz Ferenc: Telefon a légoltalom szolgálatában (1944/45) / Háborús előkészületek / Légoltalmi távbeszélő hálózat

Légoltalmi távbeszélő hálózat

Légiveszélykor a városi távbeszélő központ személyzete is az óvóhelyre vonult, átmenetileg távbeszélésre nem volt lehetőség. A légoltalmi parancsnokságnak a légiriadó idején biztosítani kellett a beszélgetés lehetőségét. Erre a célra épült ki a légoltalmi távbeszélő hálózat, amelyet 1941. december 6-án helyeztek üzembe.

93A légvédelmi központba bekapcsolt távbeszélőállomások:

A posta helyi távbeszélő központja

I. számú alkörzet parancsnoksága, Nándorfásor, Malátagyár

II. számú alkörzet parancsnoksága, Győri út 2, Palatinus

III. számú alkörzet parancsnoksága, Várkerület 18.

Tűzoltóság, Várkerület 44.

Villanytelep, Flandorffer utca 16.

Vízmű, Ógabona tér 4. Festetics major

GySEV Üzletigazgatóság, Mátyás király utca 19.

MÁV-pályaudvar, Baross út, egy fő- és egy mellékállomás.

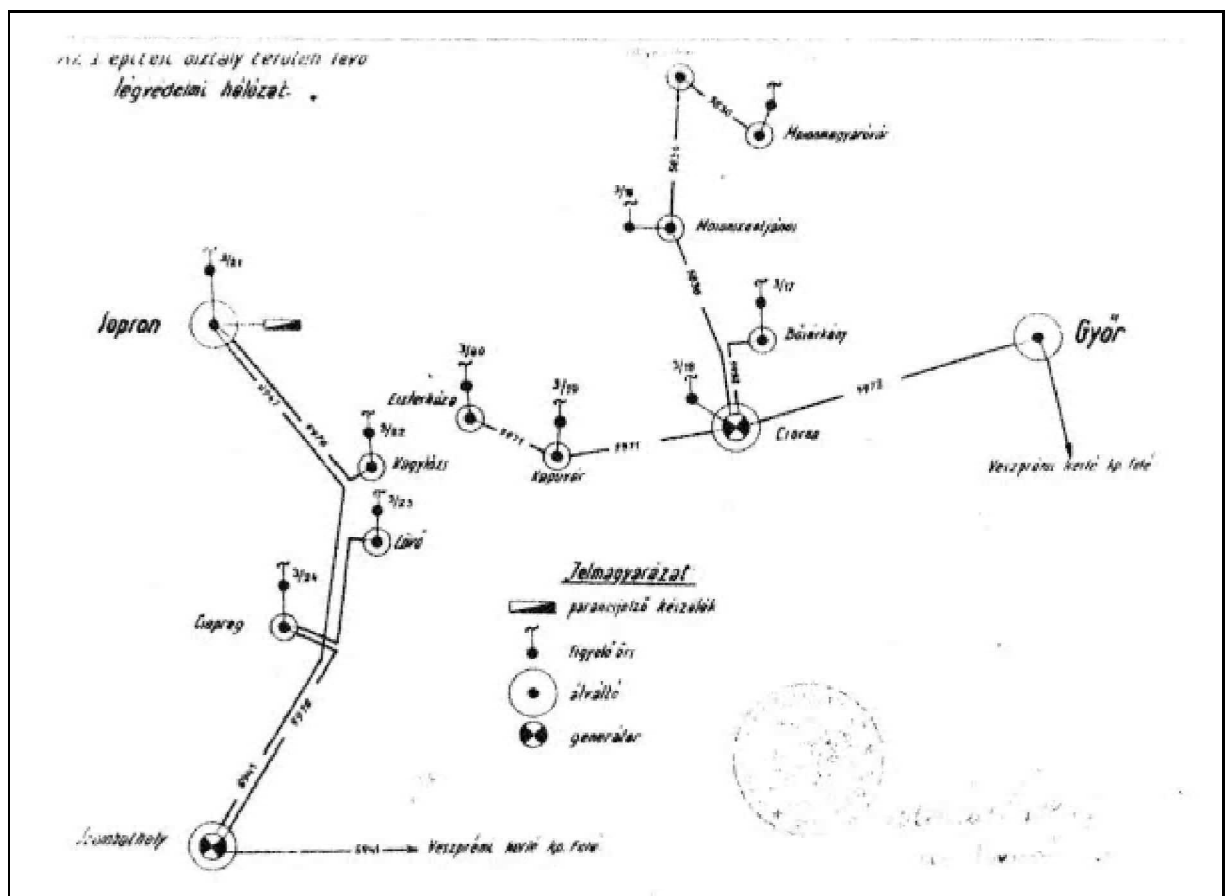
A légtalmi parancsnoki óvóhelyen 9 darab mellékállomás, a szakszolgálatosok részére.

Közvetlen távbeszélő összeköttetések:

Figyelőórs, Várostorony,

Figyelőórs, Károly vár

Állomásparancsnokság, Flandorffer utca 3, 48-as laktanya

2. kép. A Sopron térségében felállított légvédelmi figyelőórsok hálózata

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MŰHELY / Hernitz Ferenc: Telefon a légoltalom szolgálatában (1944/45) / Magyarország belép a háborúba

94Magyarország belép a háborúba

1941. június 22-én Németország hadüzenet nélkül megtámadta a Szovjetuniót. Július 27-én légitámadás érte Kassát, és Magyarország belépett a háborúba. A háborús események Soprontól távol estek, egyelőre légiveszélytől nem kellett tartani. A háborús viszonyra való tekintettel a légoltalmi szolgálatot megkezdték. A parancsnoki óvóhelyen állandó ügyeletet szolgált a város nyugalmát.

Az angol és amerikai csapatok 1943. július 9-10-én partra szállnak Olaszországban. Magyarország déli határa felől megnőtt a légitámadás lehetősége. Nem kellett sokáig várni, 1943. augusztus 13-án Sopronban légiriadót rendeltek el. A soproniak kétkedvel fogadták az amerikai gépek érkezését. A repülőgépek kötelékben érkeztek a város fölé, majd nyugat felé fordultak, és Bécsújhelyet bombázták.

A berepülések mind gyakoribbá váltak, a város felett rendszeresen átrepültek az ellenséges gépek. A lakosság órák hosszat kényszerült az óvóhelyen tartózkodni. A légoltalmi ügyeleti szolgálat felelőssége megnőtt. Éberrel vigyáztak arra, hogy a lakosság időben értesüljön a várható légitámadásról.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MŰHELY / Hernitz Ferenc: Telefon a légoltalom szolgálatában (1944/45) / Szükség-távbeszélőközpont a postán

Szükség-távbeszélőközpont a postán

A légiriadók mind gyakoribbak és hosszabbak lettek. A légiveszély alatt a postai távbeszélő nem üzemelt. Szükségmegoldásként az óvóhelyen hatvan távbeszélő állomás részére telefonközpontot létesítettek. Ide kapcsolták be a fontosabb üzemeket és hivatalokat. A légoltalmi parancsnokság részére pedig több állomást kapcsoltak be.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MŰHELY / Hernitz Ferenc: Telefon a légoltalom szolgálatában (1944/45) / Légitámadás éri Sopront

Légitámadás éri Sopront

1944. december 6-án a több hullámban alacsonyan érkeztek a gépek, nem repültek tovább, a GySEV pályaudvart és a Várkerületet bombázták. A parancsnokságra telefonon érkeztek a kárfigyelők jelentései, ahonnan utasították a légoltalmi egységeket, hogy a támadást ért pontokon kezdjék meg a segélynyújtást. A rombolás nagy kiterjedésű és súlyos volt. Sok volt a halott és a sebesült. A beomlott épületekből megkezdődött az emberek kiszabadítása. A Várkerületen tűz ütött ki, az oltására kivonultak. Sopront még 1944. december 18-án, 1945. február 21-én és március 4-én érte súlyos támadás. Március utolsó hetében már megszűnt a honvédségi légvédelmi rendszer. A város légtérébe több alkalommal repültek be szovjet repülők és bombázták Sopront. 1945. április 1-jén a várost a szovjet hadsereg elfoglalta.

1946-ban lezárták a Légoltalmi Parancsnokság Petőfi téri objektumát. Hatvan év után már csak kevesen emlékeznek arra, hogy a háború borzalmaiban milyen fontos szerepet töltött be. Mielőtt a létesítményt a gépek szétrombolják, emlékezzünk meg azokról, akik mélyen a föld alatt éberrel őrködtek, riasztották a lakosságot, segítséget nyújtottak a bajba jutottaknak, de elsősorban vitéz Molnár

János rendőr törzsfelügyelőről, aki Sopron város légtalmi parancsnoka is volt.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI ARCOK

95 SOPRONI ARCOK

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI ARCOK / Tóth Imre: A „politikai narkózis” rabságában. Östör József közéleti pályája (Két háború közötti kor- és jellemrajz egy politikai emlékirat tükrében)335

Tóth Imre: A „politikai narkózis” rabságában. Östör József közéleti pályája (Két háború közötti kor- és jellemrajz egy politikai emlékirat tükrében)³³⁵⁽³²²⁾

Az 1930-ban kiadott Soproni és Sopronmegyei fejek című kiadványban fiatalosnak ható, fürkésző tekintetű közéletű férfiú portréját közölték a 32. oldalon. Az arckép törekeny termetet sejtet, a szem viszont imponáló magabiztosságot, határozottságot tükröz. A kép az akkor már ötvenes évei derekán járó Östör József országgyűlési képviselőt ábrázolja.

Östör 1875. július 14-én született a ma Zsira községhez (Győr-Moson-Sopron megye) tartozó Gyülevizen. Apja Östör Lajos (1848–1920) jómódú gazdálkodó volt. Anyja, Wohlmuth Karolina (1854–1918) a szomszédos Locsmándról (ma: Lutzmannsburg, Ausztria) származott. Középiskolai tanulmányait a soproni bencés gimnáziumban fejezte be 1893-ban. Érettségi után a budapesti tudományegyetemen jogi karára iratkozott be. Diákévei alatt összeakadt Sopron megye politikai és társadalmi világának több későbbi vezető figurájával, csakúgy mint epizodistájával, akik egyelőre – hozzá hasonlóan – tanulmányaikat folytatták a fővárosban. Itt mélyült el barátsága a vármegye későbbi főispánjával – a szintén a soproni bencés gimnáziumból Pestre került – Simon Elemérrel. Kapcsolatuk – mely egyébként feszültségektől sem volt mentes – egész életükben megmaradt. 1895-ben egy szemesztert közösen Berlinben töltöttek, ahol az egyetemet látogató nagyszámú magyar diák körében szintén számos ismeretségre tettek szert. Közöttük volt a későbbi magyar politikai és társadalmi élet számos rangos főszereplője. Feltehetően ekkor ismerkedett meg Klebelsberg Kunó gróffal, a későbbi kultuszminiszterrel is, akinek tevékenységét a legmesszebbmenően méltányolta, és akinek műveltsége, politikai és kulturális működése valószínűleg példaként hatott rá.

Rövid berlini tartózkodása azonban kevés volt ahhoz, hogy érvényesülése, előmenetele érdekében otthon hasznosítható összeköttetésekre tegyen szert. Noha jó kapcsolatokkal rendelkezhetett, politikai pályafutásának útját először helyi pártfogói egyengették. A megyei politizálás színtereiről való továbblépését azonban már elősegíthették friss nexusai is. Alsóközéposztálybeli származása, iskolái és a család anyagi helyzete nem tették lehetővé, hogy a Monarchia felső államigazgatási, főtiszti karának leendő tagjaival együtt nevelkedjen, közeli, baráti kapcsolatot alakítson ki velük, és tagja legyen a társadalmi és politikai elit exkluzív klubjának. A jogtudományi egyetemen megszerzett jogi diploma, jó politikai érzékével párosulva mindazonáltal belépőt biztosított számára a későbbi – két háború közötti – politikai élet középgarnitúrájába. Említett képességei alkalmassá tették rá, hogy a háború és Trianon után támaszából sokat veszített monarchiabeli elit, politikai bázisát szélesítve, felfigyeljen rá, ⁹⁶és elindítsa országos (képviseelői) karrierjét. Jó intellektuális képességei akár a miniszteriális tisztség is

juttathatták volna, ám ez aktuálpolitikai okokból meghiúsult.

Szakmai pályafutása megelőzte politikai karrierjét, ám a kettő hamar egybekapcsolódott. 1898-tól – jogi doktorátusának megszerzését követően – két évig gyakornokoskodott a Kereskedelmi- és Váltótörvényszéknél, amelyet akkor a neves Nagy Ödön vezetett. 1899-ben, 24. születésnapján került Sopronba megyei tiszti ügyésznek. 1900 őszén ügyvédi irodát nyitott a Szent György utcában. 1901-ben feleségül vette Baán Margitot, Baán Endre akkori alispán leányát. Ezzel végleg letelepedett Sopronban. A házasságból két gyermek született: Magdolna (1903–1956) és Antal (1902–1921), aki korán bekövetkezett haláláig is már kis kötetet kitevő szép és elismert verseket írt.

Házasságkötése akár politikai előrelátásáról is bizonyosságul szolgálhat. Annak évében mindenesetre bekapcsolódott a közéletbe, miután Bő község, majd 1904-ben Locsmánd község beválasztotta a megyei törvényhatósági bizottságba. Bizottsági tagként bekerült a vármegye politikai és társadalmi életébe. Az első világháborút lezáró Saint Germain-i és trianoni békék következtében Locsmánd Ausztriához került, ám Östör virilistaként, majd örökös tagként továbbra is a bizottság tagja maradt. 1905-ben a Szabadelvű Párt soproni titkára lett. A nemsokára uralomra került ún. darabont-kormányval szemben Sopron vármegyében tanúsított ellenállást, amit könyvben meg is örökített. A század elején látványosan előtűntek a dualista berendezkedés strukturális ellentmondásai. A kétpólusú monarchiában egyre markánsabban kifejezésre jutó magyar nemzeti érdekek éles ellentétben álltak a centralizált, egységes hadsereg fenntartását célzó uralkodói szándékkal. Hasonló feszültség húzódott a parlamentáris kormányzás gyakorlata és az abszolutisztikus felségjogok megóvásának akarata között. A közjogi problémákkal küszködő századfordulós politikai elit ráadásul elhanyagolta a társadalom valós nehézségeivel való szembenézést, amit megerősödő tömegmozgalmak jeleztek. Az 1905–06-os politikai válság kipattanását közvetlenül az újonclétszám emelésével kapcsolatos törvényjavaslat váltotta ki. A javaslatot elhúzódó parlamenti válság, majd 1904-ben a csaknem negyven éve kormányzó Szabadelvű Párt választási veresége követte. Bár az egyesült 48-as ellenzéki koalíció többséget szerzett, az uralkodó nem volt hajlandó kinevezni olyan kormányt, amelynek programja a dualizmus alapjait bonthatta volna meg, és beavatkozott volna a közös hadsereg ügyeibe, amelynek irányítását Ferenc József saját előjogának tekintette. Az uralkodó 1905 májusában – a választási eredmény figyelembe vétele nélkül – báró Fejérváry Gézát, a királyi darabont testőrség korábbi parancsnokát nevezte ki miniszterelnöknek. A parlamenten kívüli kormány megalakulása heves ellenállást váltott ki a megyékben. Östör tagja volt annak az ún. Százask Bizottságnak, amely a kormánnyal szembeni Sopron vármegyei ellenállást vezette. A bizottság jegyzőjeként nemcsak hogy első kézből informálódott az események alakulásáról, hanem alakítója is volt azoknak; javaslatokat, előterjesztéseket szerkesztett. A küzdelemről szóló, jelentős forrásértékkel rendelkező beszámolót Östör nagy hitelességgel fogalmazta meg. A koalíció ugyan alkotmányos győzelmet aratott, és elérte Fejérváry menesztését, ám közben szinte teljesen feladta eredeti programját. Az ellenállás dicstelen befejeződéséről a szerző műve végén önkritikusan emlékezik meg, annak ellenére, hogy az ezt kortársai közül számosan nem voltak hajlandók, vagy képesek megtenni.

97 Östör az országos politikába az 1922. évi nemzetgyűlési választásokon szerzett mandátum révén kapcsolódott be. (1920-ban nem indult a nemzetgyűlési választásokon, mert hadikölcsönei, betétkönyvei elértéktelenedtek. Akkor akart politizálni, amikor anyagilag már elég erősnek érezhette magát.) 46 évesen, amikor végre rendbe szedte anyagi ügyeit, politikai karrierjét sem halogathatta tovább. A Bethlen-féle választójogi rendelet teremtette meg a Sopronkörnyéki kerületet. Ez az etnikailag, társadalmi és vallási összetételében egyaránt sokszínű (magyar, horvát és német lakosságot; katolikusokat, evangélikusokat; nagy- és kisbirtokos családokat, valamint ipari alkalmazottakat egyformán magában foglaló) kerület választotta képviselőnek párton kívülként, 1922-ben. Elsősorban a katolikusok támogatását tudta megszerezni, de a józan belátású, kiváló valóságérzéssel rendelkező politikai programja mások előtt is megértő fogadtatásra talált. Fő bázisának (úgy is mint a

Széchenyi-hitbizomány egy-kori kezelője) mindvégig Cenket tekintette. A választókerület mandátumát háromszor is elhódította.³³⁶⁽³²³⁾ Az 1922-es választásokat követően – miután a Keresztény Nemzeti Egyesülés pártjának Haller-féle csoportjával (Keresztényszocialista (Haller-) Párt) szemben tett szert a többség támogatására -1926-ban is pártonkívüli, de egységes párti programmal indult, és csak 1927-ben lépett be a kormánypártba. 1931-ben már az Egységes Párt elnökségi tagjaként szerezte meg a mandátumot. A keresztény pártok 1925. évi egyesülésével az Egységes párt kormánytámogató partnerre tett szert, és a koalíciós partnerek megosztották egymás között mandátumaikat a választókerületekben. Sopron vármegyében az Egységes Párt csak a Sopronkörnyéki választókerületben indította el hivatalos jelöltjét, Östört, akinek a választási paktum ellenére támadt keresztény ellenfele 1926-ban. Tőle a keresztény párt 1931-ben már elhatárolta magát, önálló jelöltként mégis megmérte magát Östörrel szemben, akinek. keresztény ellenfele mellett még a szociáldemokrata párt jelöltjeivel (Kittel Ferencsel és Zuschlag /Zentai/ Vilmosossal kellett összemérnie erejét a három választáson.) Mindezt teljes sikerrel tette.

A parlamentben a pénzügyi, a mentelmi és az összeférhetlenségi bizottságok tagjává választották, később a kultuszárca költségvetési előadója lett. Sürgette a gabonajegy-törvény igazságos kiigazítását, a tanítók járandóságainak méltányos rendezését. Aktív képviselői tevékenységével sokat tett Sopron városért is. Herczeg Ferencsel együtt elsőként vetette fel a Balatonfelvidék tájvédelmének kérdését. A magyar nyelvet romlástól féltve, felszólalása nyomán alakította az MTA a Nyelvmívelő Bizottságot, amelynek ő is tagja lett és maradt még akkor is, amikor már képviselői mandátuma nem volt. Részt vett londoni, berlini és római interparlamentáris találkozók. Pesthy Pál igazságügy-miniszter felkérésére az ügyvédség érdekvédelmi kérdéseivel is foglalkozott³³⁷⁽³²⁴⁾

Politikai pályájának emlékeit írta meg *Közpályám* című – kéziratban fennmaradt – művében, amely nem eseménynaplóként, hanem részben a vármegyei és az országos közéletbe – a későbbi történeti korszakelemzést elősegítő szándékú³³⁸⁽³²⁵⁾ – betekintő írásként, másrészt az utókor számára egyfajta erkölcsi tanulsággal, egyben öngazolásként is szolgáló munkának készült. A műben megfigyelhető emlékezőtechnika az előbbi (a 98 bevezetőben is kinyilvánított) célt szolgálja, ám a textus időről-időre az utóbbi szándékot is felfedi. Mint minden önéletrajzi írás elemzésekor, jelen munka esetében is figyelembe kell vennünk annak egyik legfőbb konfiguráló tényezőjét, azaz a szöveg megírásának idejét. A narráció megszerkesztésének időpontja (1941) jó néhány életrajzi részletet eltakar előlünk, ugyanakkor bizonyos kérdésekre jól kikövetkeztethető válaszokat is ad. Ilyen okfejtésre teremtenek alkalmat a visszaemlékezésnek azok a részei, amelyekben a szerző saját fiatalkorának eseményeire reflektál.

Feltűnő, bár valószínűleg nem előre eltervezett, hogy Östör visszaemlékezéséből szinte teljes egészében hiányzik az osztrák-magyar határ mellett nevelkedő fiatalember életében pedig számottevő élményt jelentő -Monarchia összeomlásáról szóló közlés. Azt mondhatnánk, hogy több mint 20 év távolából ez már nem jelentett meghatározó élményt a visszaemlékező számára, ám ugyanezen időszak mitizált eseményei (elsősorban a soproni népszavazás), illetve a szerző politikai felnőttkorának keretét adó Horthy-korszak (negatív) önlegitimációs előzményei (a „radikális világ” és a tanácsköztársaság ideje, valamint az országvesztés mozzanata) kromatikus érzékletességgel kapnak helyet a memoárban. Az említett szakaszokban a szerző virtuálisan szinte újra átéli az eseményeket, ami arra enged következtetni, hogy ezek egykori önmagának is meghatározó élményt jelentettek, míg a kettős monarchia felbomlása nem okozott feldolgozhatatlan traumát számára.

A család a középosztály alsó rétegébe tartozott. Gazdasági kapcsolataik Ausztriával alig voltak, kulturálisan pedig Budapesthez, nem pedig a közeli császárvárosokhoz kötődtek. Östör – a franciával és az olasszal ellentétben – a német nyelvet sem beszélte tökéletesen. Feltételezhetjük, hogy bár – mint Nyugat-Magyarországon általában – a korszakban meglévő függetlenségi gondolat kevésbé hatotta át a

család politikai nézeteit (szövegében maga is utal rá, hogy Kossuthért sohasem rajongott), a mélyen vallásos ifjú Östör a nemzeti, konzervatív hagyományok és a liberalizmus sajátos egybefonódásának gondolatvilágát örökölte otthonról. Előbbi szellemében lépett föl – gimnazistaként – a Tisza Kálmán által beterjesztett véderőtörvény nyomán kirobbant nyugtalanság idején, 1889-ben. Saját bevallása szerint Budapestre kerülve is a Nemzeti Pártot vezető Apponyi Albert híve volt. E nézeteitől eltérő erővel hatott azonban rá a főváros vidéknél liberálisabb közege. (Saját állítása szerint az egyetemen a polgári radikálisok mesterének számítót, progresszív pozitívista Pikler Gyula híve volt.) Bár az erről az időszakról szóló visszaemlékezés-részlet első olvasatra logikailag inkoherensnek tűnik – ismerve a dualizmus-kori politikai gondolkodás sajátosan elegendő voltát –, mégis hihető és hiteles. Östör politikai kötődései átalakultak, amihez hozzájárult az is, hogy egyetemi éve a századvég felbolydult politikai viszonyainak közepette teltek. Bizonyos – utóbb tetten érhető – személyes és politikai vonásai mindazonáltal viszonylag jól kivehetők a forrásnak már e szakaszából is.

Ilyen az az alapvetően konzervatív-liberális szellemi beállítottság, amely Östörnek később is kimutatható ismertetőjegye volt, és ami az írói-közéleti megnyilvánulásainak egész sorát jellemző ritualizált Széchenyi- és Tiszaképben is kifejezésre jut. Széchenyi eszménye feltehetően már fiatalkorában kialakult. A Legnagyobb Magyar leszármazottaihoz – elsősorban Széchenyi Bertalanhoz – jogászként szakmai kapcsolatok és személyes szálak is fűzték. Az 1930-as években az egyik legelmélyültebb Széchenyi-kutatóként [99](#)tartották számon. [339\(326\)](#) Írásainak alapanyagait gondos alaposággal gyűjtötte össze. (A döblingi Széchenyiről írt műve során orvosokkal is konzultált.) Östörhöz vélhetőleg Szekfü Gyula Széchenyi-értelmezése, [340\(327\)](#) a konzervatív reformer gróf alakja állt legközelebb. Tisza István figurája ugyanakkor a szocialista, demokratikus veszélyekkel szembe forduló, a „nemzeti haladás” eszméjét szolgáló, s ennek során a szükséges rendszerfenntartó korrekciókat kemény következetességgel végrehajtó államférfi alakját testesítette meg. Östör Tiszához hasonló elhivatottság-tudattal kívánt megfelelni önmaga elvárásainak. Ezzel összefügg, és hasonlóan felszínre kerül az a fajta elitista szemlélet, amely későbbi politikai nézeteiben szintén megragadható. A szerző jól dokumentálhatóan nem az utólagos hitelesítés szándékával járt el például, amikor felelevenítette egyik egyetemista-kori emlékét: a Budapesten működő Sopron megyei Körben kis híján botrányt okozott, amikor az 1848-as átalakulást az – egyébként kortársi eredetű önértelmezést alapul véve – az akkori országgyűlési ellenzék műveként interpretálta. A pesti radikális ifjak szerepének tudatos elhalványításával a forradalom rendeltetését és a tömegek történelmi küldetésének jelentőségét vonta kétségbe.

Elitista szemlélete – ha nem is közös töről fakadt – nagyjából azonos volt a későbbi példakép, Bethlen István világ- és társadalomképével. Nem elméleti, hanem – mint visszaemlékezéséből kiderül – praktikus megfontolásból utasította vissza például a titkos választójogban megtestesülő demokratikus szabadságjogok bevezetését. Az egyenlő és titkos választójoggal létrehozott 1920-as nemzetgyűlés működését rossznak, színvonalatlannak tartotta, és támogatta a miniszterelnöknek a korlátozott demokrácia bevezetésére (pl. a titkos szavazás eltörlésére) vonatkozó törekvéseit. A szabadságjogok radikális kiterjesztéséért szorítóba lépő liberális és szociáldemokrata irányzatokkal szemben – vallásos meggyőződése okán is – egyértelműen elutasító volt. Nem mondott azonban határozott nemet a tömegek felé egészen más megfontolásból „nyitó”, jobboldali radikalizmusra. A szövegből első olvasatra az derül ki, hogy Östör kezdetben nem zárta ki a Gömbös Gyula által képviselt irányzat, azaz egy erős, vezérelvű kormányzati rendszer létrehozását. A parlamentben is ő köszöntötte az 1932-ben újonnan kinevezett miniszterelnököt a kormánypárt nevében. Elitizmusának ismeretében egyáltalán nem meglepő, hogy a beszéd során kedvenc történelmi alakjának, Széchenyi Istvánnak is diktatórikus elképzelésekbe hajló gondolataira hivatkozott. „(...)Ha Széchenyi a negyvenes években így kiált fel: tegnap kvázi meggyőződtem, hogy minket vaskéz nélkül nem lehet kormányozni és ha ugyanebben az időben így ír: végre meg kell szüntetni, vagy legalább enyhíteni a magyarnak eddigelé úgyszólván

meg nem szűnő macska- és kutyaféle irigykedő-agyarkodó viszonyát, azon különös „szeszt” vagy minnek is nevezzük, amely szerint mindenki kolompos, vezér, vagy egyedül saját erejére támaszkodó pártkalandor akar lenni, s ehhez képest nincs is a világnak tán olyan, legkisebb féket, rendszert nem tűrő és ekképp oly kevésbé egy soron álló, összetartó és ennélfogva — aránylag ahhoz, ami lehetne — 100oly gyenge, magán segíteni nem tudó népe, mint a magyar Akkor mit mondjunk ma, amikor teljesen össze vagyunk törve?”³⁴¹⁽³²⁸⁾

A visszaemlékezés papírra vetésekor még nem dőlt el egyértelműen a Gömbös által elképzelt diktatórikus vezéri állam programjának jövője. Ne feledkezzünk azonban meg arról, hogy – bár a gömbösi kísérlet a „Vezér” halála előtt, 1936-ban gyakorlatilag megbukott – a visszaemlékezés megírásának idejéig folyton „rángatózó” magyar belpolitikában felfelerősödtek a Gömbös révén elindult kedvezőtlen folyamatok. 1938–1939-ben Imrédy Béla (a két évvel korábban meghalt miniszterelnök bizalmasa és munkatársa) például a Gömböshez hasonló állam- és társadalomszervezési kísérletbe kezdett. Véleményünk szerint azonban Östör nem táplált rokonszenvet a modern tömegdiktatúra gondolata iránt. Ő maga inkább a bethleni és a Gömbös-féle irányzat összhangjának megeremtését fogadta volna szívesen. A Gömbös által megálmodott „vezéri” szerepet alkalmasint képes lett volna elfogadni, ám azt inkább Bethlennek tartotta volna főnn. Vélhetőleg elvetette azonban a centralizált elvek alapján működő modern tömegpárt megszervezésének programját.

A visszaemlékező szövegben olvasható néhány megjegyzésből arra is következtethetünk, hogy a korszakban virulenssé váló fajvédelem viszont nem állt távol tőle. Östör magyar fajvédelemmel kapcsolatos felfogásáról az 1941-ben megjelent, *Széchenyi magyar fajvédelme* című munkája alapján pontosabb véleményt alkothatunk. A műben kristálytisza logikával cáfolja azokat a nézeteket, amelyek Széchenyit az ak-kori (értsd: 1940-es évekbeli) értelemben vett fajvédő politikusként tartották számon. Vitába szállt Méhely Lajossal, a biológiai fajvédelem egyik hazai képviselőjével, egyszersmind definitív módon el is határolódott a fajbiológiai nézetektől.³⁴²⁽³²⁹⁾ Széchenyi „fajvédelmének” esszenciáját a „közértelmesség” emelésének programjában láttatta. A gróf nyomán a „fajnemesítés” érdekében a fajok keveredését is megengedhetőnek, sőt jónak tartotta. Szintén Széchenyire hivatkozva azonban a zsidó emancipációval szemben foglalt állást. Östör a magyar keresztény középréteg gazdasági és kulturális érdekeit igyekezett védelmezni, anélkül azonban, hogy a disszimilációs gondolatok kifejtésén kívül a zsidóság korlátozásáról szót ejtett volna.³⁴³⁽³³⁰⁾

Visszatérve a faji problematikánál átfogóbb gömbösi „reformok” kérdésére: azok szükségességével és sikerével kapcsolatos bizonytalanság szintén érthető, ha esetükben is tekintettel vagyunk az aktuális politikai helyzetre. Hasonló következtetésre jutunk, ha figyelembe vesszük, hogy a visszaemlékezések – így Östör művének is – egyik szövegszervező eleme, és a memoárjellegű írások tétje egyben az emlékezők saját politikai pályafutásának utólagos értékelése. Gömbös politikájának helyességére a szerző – igaz külpolitikai összefüggésben – maga is utal a szövegben. Östört mindazonáltal a Gömbös-féle radikalizmussal szembeni távolságtartásra készítette, hogy a Bethlenhez szorosán kötődő politikus nem szerepelt a miniszterelnök-pártvezér terveiben. Az 1935-ös választásokon ejtették az új kormánypárt képviselőjelöltjeinek sorából. A döntést Östör rezignáltan, de fegyelmezetten tudomásul vette. Ezt támasztja alá, hogy míg Gömbös politikája és a mellőztetés fiatalkori barátjában, Simon Elemérben politikai 101meg hasonlást váltott ki, Östör képes volt tudományos és irodalmi munkájára, illetve birtokainak ügyeire összpontosítva továbblépni az országos politika színteréről.

A képviselőséget követően fokozottan szentelhetett időt zsirai gazdaságának, melyet szüleitől örökölt és testvéreitől megváltott, itt gyümölcsöst is telepített. Szívesen keresett és sokat foglalkoztatott ügyvédként elsősorban nagyobb horderejű gazdasági ügyekben képviselte ügyfeleit. A város kulturális életében főként a Frankenburg Irodalmi Kör elnökeként dolgozott, meghívására több jeles író, történész és költő látogatott Sopronba, köztük Herczeg Ferenc is. Élénkebb lett saját irodalmi munkássága is. A

Surányi Miklós által írt Széchenyi regénnyel kapcsolatban annak történethamisító kitételei miatt országos érdeklődést keltő hírlapi vitát kezdeményezett, amelynek csúcspontja a Nemzeti Klubban tartott előadás volt. A reformkorszak történetéről és Széchenyi Istvánnak a szabadságharcot követő számkivetéséről írt munkái jeles történetírói alkotások. 1941-ben kormányfőtanácsosi címmel tüntették ki. Ez idő tájban az országos ügyvédi vizsgáztató bizottságok egyik elnöke lett. Deák téri házáat az 1944. december 6-i bombázás súlyosan megrongálta, ő a pincében vészelt át a nehéz órát, ezt követően leányához költözött a Felsőlöverbe. Ott élt 1949. április 10-én bekövetkezett haláláig. Mindvégig fenntartotta ügyvédi irodáját, amelyet 1945 után számottevő kliensek már nem foglalkoztattak. Élete végén ismét elmélyítette kapcsolatát a régi baráttal, Simon Elemérrel. Sűrű levelezésük a múltba való nosztalgikus visszatekintésre adott lehetőséget mindkettejüknek.

A társasági és politikai közéletet oly annyira kedvelő Östörnek komoly megpróbáltatást jelentett a mellözöttség. Amikor 1949 tavaszán Zsirára látogatott és a szülői házban megpihent, éjjel rátörtek, bántalmazták, és házának elhagyására készítették. Az eseményeket nem tudta kiheverni. Önérzetében mélységesen megbántva néhány nap múlva Sopronban meghalt. Hamvait a fia emlékére 1923-ban épített Antal-kápolnába helyezték, de azt az 1952-ben a melléje épített határőrségi figyelő katonái feldúlták. Hamvait a zsirai temetőbe vitték át.

Főbb irodalmi művei: A nemzeti ellenállás Sopronvármegyében. Sopron, 1906; A birtokreformtörvény (Éber Ernő és Fabricius Endre társszerzőkkel). Budapest, 1920, Tisza István saját szavaiban, Budapest 1927; A korlátozott számú ügyvédség. Budapest 1932; Széchenyi István a regényhős. Budapest 1936; Werbőczy István (Előadás az O. Ü. Sz. Soproni vándorgyűlésén). Budapest 1937; Hitbizományi jog I–XI. (Petrovay Zoltán társszerzővel). Budapest 1937; Gróf Keglevich Jánosné Zichy Adél grófnő naplói a reformkorszakból (feldolgozta és jegyzetekkel ellátta: Östör József). Budapest 1938; Tévedések, ferdítések Széchenyi István körül (Különlenyomat, Soproni Szemle 1939. 5–6.); Széchenyi magyar fajvédelme. Budapest 1941, A döblingi Széchenyi, Budapest, 1944.

Östör József munkái komoly történeti forrásértékkel bírnak. *Közpályám* című visszaemlékezésének közreadása pedig nagy mértékben elősegítené a két háború közötti magyar helyi és országos történet személyes kontextusainak alaposabb megismerését. Remélhetjük, hogy kéziratát a közeljövőben nyomtatásban is olvashatjuk.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI ARCOK / Langer Ágnes: Dr. Meiszner Ernő (1876–1930) életútja

102 Langer Ágnes: Dr. Meiszner Ernő (1876–1930) életútja

Dr. Meiszner Ernő a Zala megyei Kemendolláron született 1876. augusztus 15-én. Édesapja Meiszner István, akiről a máig ismert Meiszner-féle erdőtelepítést elnevezték el, gr. Festetics Tasziló berzencei majd ollári birtokán erdészként, vasvári uradalmában főerdészként szolgált. Négy leánytestvére volt.

1. kép. Meisner Ernő fiatalkori képe

103A jó képességű fiú iskoláit 1886 és 1890 között a bencés rend kőszegi majd 1890 és 1894 között soproni gimnáziumában végezte.³⁴⁴⁽³³¹⁾ Ezután jogi tanulmányokat folytatott az 1894/95-ös tanév első szemeszterében Bécsben, második szemeszterében Berlinben, majd Budapesten. Itt már egyetemi évei alatt tevékenyen részt vett az ifjúsági mozgalmakban. 1898. április 2-án kezdte joggyakorlatát Pesty Béla ügyvédnél Kapuvárott. 1899. október 1-jétől 1900. szeptember 30-ig önkéntesként szolgált a 13. tüzérezredben. Doktorátusának megszerzése³⁴⁵⁽³³²⁾ és külföldi útjai után – feltételezhetően sógora, Stengl Antal ügyvéd indíttatására – visszatért diákévei városába, Sopronba, ahol 1901. február 1-től Schreiner Károly ügyvédnél folytatta megkezdett joggyakorlatát. 1902. december 3-án ügyvédi lajstromba vétetett, és 1903-ban megnyitotta irodáját. A fiatal, hazafias érzelmű ügyvédet hamar magával ragadta a nyüzsgő politikai élet. Előbb a Függetlenségi és 48-as Párt főtitkára, majd a városi Reformpárt egyik alapítója lett. A Függetlenségi Párt lapját, a *Sopront* és a későbbi *Nemzetőrt* kisebb megszakításokkal 1914-ig szerkesztette.³⁴⁶⁽³³³⁾

1912-ben feleségül vette Dr. Kováts István (1860–1945) ismert soproni ügyvéd lányát, Vilmát.

Házasságukból két leányuk született: Vilma 1913-ban és Éva 1917-ben.

2. kép. Meiszner Ernő esküvője 1912.

104A boldog békeidők nem tartottak sokáig. A háború kitörésével ő is kötelességének érezte a haza védelmét. A 13. és 27. tüzérezredben szolgált mint beosztott tiszt, később mint aknavető ütegparancsnok. Az orosz és az olasz harctéren több kitüntetést szerzett, végül 1918 júniusában mint százados szerelt le.

3. kép. Meiszner Ernő díszmagyarban

4. kép. Meiszner Ernő karikatúrája

105A háborúból hazatérve újult erővel vetette bele magát a civil életbe. A Soproni Ügyvédi Kamara titkárának választotta meg, ezt a tisztséget 6 éven át töltötte be. Ez idő alatt valósította meg a kamarai progresszív adózást és kidolgozta a sokáig érvényben lévő ügyvédi kamarai díjszabást.

A nemzeti ellenállás idején írt cikkei következtében súlyos összetűzésbe került a Fejérváry-kormány akkori főispánjával, akinek megtagadta a lovagias elégtételt, mivel nem volt hajlandó párbajozni. A darabont kormány bukása után viszont ő került ki győztesen az ügyből, és ezt a katonai becsületbíróság is igazolta. Élharcosa volt a nemzeti eszmének és a város magyarosodásának, a magyar nyelvű színjátszás megszilárdításának. 1919-ben a kommunizmus vészterhes hónapjaiban túsznak jelölték ki, a nagycenki ellenforradalom kitörésekor elsőnek tartóztatták le, és több napon át fogva tartották.

Ő indította el azt a mozgalmat, amely a német nyelvű cégtáblák eltávolításával, illetve mellettük magyar táblák kihelyezésével a várost arculatában is magyarabbá igyekezett tenni. Jelentős szerepe volt az Irodalmi és Művészeti Kör által felújított gyermekcsere-rendszer és a szünidei erdei iskola

megteremtésében.

1921-ben a soproni népszavazás idején apósával együtt központi propagandairodát szervezett.³⁴⁷⁽³³⁴⁾ Villani báró megbízásából ő vezette a propaganda ügyét a népszavazás sikeres befejeztéig. A Városházán végzett képviselői működését a város meleg szeretete jellemezte, több szabályrendelet megalkotása, a városi bérházak építése az ő kezdeményezésére vezethető vissza.

1912-óta elnöke volt a Soproni Magyar Férfidalkörnek. Vezetése alatt megindult a magyar dalkultusz e nagy múltú egyesületben. Elnöke volt továbbá az 1925-ben megalakult Sopron megyei Dalosszövetségnek, és jelentős szerepet játszott a vármegyei dalos élet fejlesztésében. Az ő vezetése alatt folyt le 1925. augusztus 15–16-án Sopronban a háború után rendezett első nagyszabású országos dalosverseny.³⁴⁸⁽³³⁵⁾ Tagja volt a Soproni Városszépítő Egyesületnek is, ügyvezető elnöke az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga soproni főosztályának és az Egységes Városi Pártnak. Tiszteletbeli tiszti főügyési címet viselt Sopron városában és Sopron vármegyében, ügyészként tevékenykedett a Sopron Katolikus Konventnél, és az Esterházy hercegi hitbizomány Soproni ügyvédi teendőit is ellátta.³⁴⁹⁽³³⁶⁾

5. kép. Országos dalárda találkozó 1925-ben, a Széchenyi téren

¹⁰⁶Gyógyíthatatlan betegségben élete delén, 1930. december végén hunyt el. A Soproni Hírlapban megjelent méltatások szerint nagy veszteség érte Sopron városát. Több közintézményen lengett halála után gyászlobogó. Temetésén nagy tömeg búcsúzott tőle megdőbönt szívvel.³⁵⁰⁽³³⁷⁾ E sorok írójának nagyanyja, Dr. Langer Herbertné szül. Meiszner Éva 13 évesen vesztette el édesapját. A keserves utolsó hónapokban végig ápolta, így igen gyorsan felnőtt és támasza lett megözvegyült édesanyjának és testvérének. Dr. Meiszner Ernő emlékét a soproni Magyar Férfidalkör őrizte, és még hét év múlva is

újságcikkben méltatta lankadatlan irányító munkáját.³⁵¹⁽³³⁸⁾

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

107 SOPRONI KÖNYVESPOLC

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Dominkovits Péter: Köblös József (szerk.): A pápai református kollégium diákjai (1585–1861) 1060 p. III-VI. t. + CD-ROM

**Dominkovits Péter: Köblös József (szerk.): A pápai
református kollégium diákjai (1585–1861)
1060 p. III-VI. t. + CD-ROM
Pápa, 2006.**

A Dunántúl legnagyobb, legjelentősebb református tanintézete, a Pápai Református Kollégium a 2006. évben ünnepelte fennállása 475. évfordulóját. Az egykor volt „egyszemélyes” kutatóhelyből immáron pár éve a térség egyik tiszteletet parancsoló tudományos műhelyévé vált Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei erre az alkalomra nem egy újabb Kollégium-történeti összefoglalást, hanem – a recenzens megítélése szerint – egy ennél is nagyobb szakmai hozzáadékkal bír, további kutatásokra serkentő munkát jelentettek meg. *Köblös József* és *Hudi József* bevezető tanulmányukban az eddigi kutatások eredményeit összegezték, a kiterjedt forrásfeltárások alapján azokat tovább pontosították, illetve újabb kutatási súlypontokat jelöltek meg. E két szerző, továbbá *Krántz Zsolt* és *Mezei Zsolt* a Tudományos Gyűjtemények teljes körű feltárása révén a Kollégium 1585–1861 közötti, különböző célból készült diáknevsorait tárták fel és közölték.

A Pápai Református Kollégium történetéről eddig három tudományos igényű feldolgozás született. Kis Ernő gimnáziumi igazgató primer forrásokon alapulva, azokból többet közölve 1896-ban jelentette meg az 1531–1895 közötti időszakot tárgyaló főiskolatorténét. Jelentős részben e munkán alapul Lampért Géza 1931. évi, jól megszerkesztett összefoglalója. 1981-ben Trócsányi Zsolt szerkesztésében, nagyon jeles szerzői kör munkájaként (Bodolay Géza, Kiss József, Pölöskei Ferenc, Ruzsás Lajos, Trócsányi Zsolt) látott napvilágot az új, immáron társadalomtörténeti elemzéseket is hozó, az oktatási intézményt a kor társadalmi, művelődési viszonyaiba beágyazottan tárgyaló Kollégium-történeti összefoglalás. E három összegző munka mellett máig is kevés ismerettel rendelkezünk a nagyhírű alma mater diákságáról. Thury Etele 1904. évi, a főiskola rektorait, „felsőbb” tanulóit 1752-ig bemutató munkáján kívül szinte csak a neves diákokkal kapcsolatos feldolgozások (pl. Kövi Zsolt Jókai Mór, Petőfi Sándor pápai iskoláztatására vonatkozó kutatásai) állnak az érdeklődők, kutatók rendelkezésére.

A bevezető tanulmány a historiográfiát, a források bemutatását követően két nagy szerkezeti egységben, a kezdetektől az 1797. évi anyaiskolává válásig, illetve 1797-től 1861-ig, azaz az anyaiskolává válástól a tárgyidőszak végéig tekinti át az intézmény szervezetét, az intézményen belül megvalósult oktatás történetét, annak főbb irányait, a súlypontok változásait. Más vizsgálati oldalról pedig gazdagon adatolva szól az alma materben tanító rektorokról, tanárokról, sokoldalúan vizsgálja a diákság társadalmát (származási helyek, iskolázás utáni újabb társadalmi integráció). Míg a második szakasz intézménytörténet szempontjából egységes, úgy az első több alperiódusból tevődik össze. Tán'

nem érdemtelen ezekre egy pillantást vetni. A máig is [108](#)legkevésbé adatolt a virágkor, az 1585–1662 közötti időszak. Ezt II. József felekezeti politikájáig konfliktusoktól terhelt időszakok követik: a zaklatások kora 1663–1710; a viszonylagos gyarapodás ideje 1711–1717; a „templom nélküli” vallásgyakorlat kora 1718–1752; a kisközművelődés degradálódottság kényszerű adászteveli korszaka 1753–1784; majd az újólagos virágzás kezdetét hozva: az újjáéledés kora 1785–1797. Az oktatástörténeti feldolgozások számára módszertani szempontból is sok tanulsággal szolgáló, differenciált elemzési szempontokat tartalmazó bevezetőből itt és most csak egy kevésbé ismert soproni vonatkozásra szeretném a figyelmet felhívni. Ez pedig a soproni evangélikus oktatás és a pápai reformátusok közötti kapcsolat egyik momentumja. A magánszemélyek alapítványaival támogatott Kollégium és diákság esetében „lokálspecifikus” a Telekesi Török Istvánné, Komáromi Kata-féle 1732. évi fundáció (*fundatio Törökiana*). Ugyanis ez az országhatárokon belüli peregrináció egyik segítőjeként a Páparól a soproni Evangélikus Lyceumban tanulni szándékozók számára biztosított ösztöndíjat. Jelentősége az adászteveli korszakban különösen megnőtt, amikor a kisközművelődés vált oktatási intézményből a lelkesítő pályán továbbtanulni szándékozók Sárospatakra, vagy Debrecenbe, míg a jogi tanulmányaikat folytatni kívánók Sopronba vagy Pozsonyba mentek.

A Református Kollégium 1732–1847 közötti vonzáskörzetét 13 térkép mutatja be (120–142. p.), melyeken a 18. század végétől (1797) szerepelnek Sopron vármegyei, alapvetően a Bakonyalja, Kisalföld találkozására alkotta kisközművelődéshez kötődő rábaközi települések (Szilsárcsány, Mihályi). A 19. század első felében az alma mater térségi iskoláztatási szerepe jelentősen növekedett. Ez legjobban a Rábaköz, Répce-vidék nemesi közösségei (nemesi falvai) kapcsán ragadható meg (pl. Alsószopor, Beled, Középbük, Nemeskér, Nemesládony stb.). Engedtesse meg, hogy itt a nominális adatok fontosságának, a további kutatások lehetőségének alátámasztására az e térségből származó birtokos család, az alsókáldi Káldy egyik tagjának, az ifjú Káldy Gyulának, pápai iskoláztatásával kapcsolatban fennmaradt, a Soproni Levéltárban őrzött dokumentumaira utaljak. (Soproni Levéltár, XIII. 8. alsókáldi Káldy család levéltára, 17. doboz.)

A Pápai Református Kollégium esetében külön ki kell emelni: már a forrásgyűjtés sem volt egyszerű! Ugyanis a Kollégium nem rendelkezett egy, az egész időszakot, vagy annak legalább nagy részét lefedő anyakönyvi iratsorozattal. Így a diáknévsorok összeállítása a legkülönbözőbb iskolai, egyházkormányzati iratanyag, kéziratok gyűjtemények feltárásával készült el. A legkorábbi adatokat Hollósi Péter rektor 1585-ben megfogalmazott – később folyamatosan kiegészített – törvényei, és az ahhoz tartozó aláírási ívek jelentették. E forrástípus jelentősége a későbbiekben sem szűnt meg (1797. évi megerősített törvények), de 1797-től 1850/51-ig immáron felvételi naplóként funkcionáló matrikula, a kezdő esztendőből pedig teljes diáknévsor is található. A részletekbe itt nem menve specialitásként kell jelezni: a mai kutatás számára a nyomtatott értesítők viszonylag késői időszaktól állnak rendelkezésre: 1798–1816 között csak szórványok ismertek (1798, 1799, 1800, 1808, 1816), a nyomtatott értesítők klasszikus formája az 1837/38. tanévtől jelenik meg.

A kötet gerincét a hagyományos levéltári forrásfeltárás letisztult módszertana alapján a kollégium diákságáról információt nyújtó „Források 1585–1860/61” rész alkotja. (I. Évenkénti diáknévsorok: A./ 1718-tól a legrégebb diáknévsorok, B./ Az adászteveli periódus diáknévsorai 1752–1783; C./ Az újjáalakult Pápai Kollégium diáknévsorai 1783–1861; II. Beiratkozott tanulók; III. Aláíró tanulók; IV. Alumnus diákok; [109](#)V. Testgyakorló tanulók; VI. Magánvizsgát tett diákok.) A forrásfeltárás több szempontból túlmutat a primer diákságkutatáson. 1732–1752 között publikálták az osztálytanítók névsorát (VIII. egység), ezzel kiegészítették *Mokos Gyula* 1794-től indult dualizmus-kori praepceptor archontológiáját. Imáron az alma mater hatásvizsgálatának részét is képezheti az az adattár, amely a 1799–1850 között a kollégiumból kibocsátott iskolamestereket, segédtanítókat adatozza (IX. egység).

A kötetnek egy különlegesen hasznos specialitása is van. Míg a fenti diáknévsorok a hagyományos

levéltári forrásközlések módszertanával, apparátusával készültek, a forráskötethez egy CD-ROM is tartozik. Ez a CD-ROM egyrészt tartalmazza a nyomtatott kötet teljes szövegét (bevezető tanulmány, diáknévsorok), másrészt egy-egy diák, kibocsátó hely, vagy tanár adatainak azonosítására, azaz több szempontú keresésre modern adatbázisként is használható. A CD-ROM ugyancsak jelentős többlet, hogy további új információkkal is bővíti az eddigi, könyvben olvasható ismereteket. Ez azon alapszik, hogy a M. Kir. Helytartótanács a katolikus iskolák korábbi gyakorlata nyomán az 1819. január 19-én kibocsátott, 1656. sz. leirata alapján az 1819/20-as tanévtől a más felekezetű oktatási intézményektől, így a Pápai Református Kollégiumtól is megkövetelte egységes szempontok szerint, félévenként a diákságról és a tanárokról elkészített táblázatos jelentést. Ez a csaknem 47.000 adatot jelentő forrásbázis éppen a nagyszámú standardizált információ miatt csak itt, a *Bene András* kereső programjával ellátott CD-ROM-on érhető el.

A Pápai Református Kollégium diákjai 1583–1861 című forráskiadvány a hazai oktatástörténet, az oktatás társadalomtörténetének bizton állítható egyik olyan alapvető kiadványa, amely a tradicionális forráskutatás és -feltárás eredményeit, módszertanát, kitűnően egybehangolja a modern adatbázisokkal szemben támasztott kutatói igényekkel. Nem túlzás azt állítani: a kötet nem csak a hazai iskolázástörténeti kutatások fontos állomása, de az a későbbi, hasonló tematikájú forráskiadások egyik mintájaként is szolgálhat.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Patyi Gábor: Márta Fata – Gyula Kurcz – Anton Schindling (Hrsg.): Peregrinatio Hungarica

**Patyi Gábor: Márta Fata – Gyula Kurcz – Anton Schindling (Hrsg.): Peregrinatio Hungarica
Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2006.**

A Kárpát-medence lakosai számára a legmagasabb szintű tudományos ismeretek elsajátítása évszázadokon keresztül csak külföldön volt lehetséges – vagy azért, mert még egyáltalán nem működött hazánkban egyetem, vagy a felekezeti ellentétekből fakadó tényezők miatt, később pedig a hazai felsőoktatási intézmények mennyiségi és minőségi elégtelensége okán. Ezért a magyarországi tanulni vágyó ifjak századokon keresztül arra kényszerültek, hogy külföldi egyetemeket látogassanak. Már a 14. század közepétől, de különösen a 16. századtól egészen a 20. századig, a történeti Magyarország területéről kiinduló peregrináció legfőbb célállomásai a német nyelvterületen található egyetemek és főiskolák voltak.

110Az Európa középső és keleti felén élő kisebb-nagyobb népek (többek között a lengyelek, szlovákok, románok, szerbek) történészei számára a külföldi egyetemjárás kutatása napjainkra kedvelt témává vált. A nyolcvanas évek közepéig feléledt érdeklődést a térség egyes országai számára kilátásba helyezett uniós csatlakozás, illetve annak tényleges bekövetkezése csak tovább fokozta. A kilencvenes évek eleje óta számos hazai kutató is intenzíven foglalkozik a Magyarországról kiinduló kora-újkori és újkori peregrináció feltárásával. Németországban pedig hagyományosan nagy figyelmet szentelnek az egyetemtörténeti, azon belül pedig a hallgatók migrációjával kapcsolatos kutatásoknak. Amint azonban az általam most bemutatott kötet bevezető tanulmányának szerzőpárosa is említi, a nemzetközi tudományos konferenciák hiányában a német és a magyar, illetve a többi nép történészei sokáig nem tudták megosztani egymással eredményeiket, és nem tudták tisztázni a módszertani problémákat. Ezen a helyzeten kívántak változtatni a 2003. október 17-18-án, a tübingeni Eberhard-Karls Egyetemen lezajlott nemzetközi egyetemtörténeti konferencia szervezői. A német és magyar előadók (egyetemtörténészek, levéltárosok, könyvtárosok) a német és osztrák főiskolákra irányuló,

Magyarországról kiinduló koraújkori és újkori peregrináció különböző aspektusait vizsgálták. Az ott elhangzott előadások képezik a Peregrinatio Hungarica tanulmánykötet magvát.

A bevezető fejezetből megtudjuk, hogy a kiadvány több egyszerű konferencia-kötetnél. A szerkesztők a tanácskozáson a téma iránt tapasztalt nagy érdeklődés miatt olyan tanulmányokat is felvettek a kötetbe, amelyek ott nem hangzottak el. A kötet több szerzője is a tanulmányában vizsgált kérdéskör elsőrangú szaktekinthelye. A tanulmányok mindegyike komoly, nemritkán évtizedes kutatómunka eredményeként született, amelyet terjedelmes jegyzetapparátusuk is bizonyít. A jelentős részproblémákkal foglalkozó tanulmányok mellett több olyan is szerepel, mely egy-egy nagyobb időszak, illetve térség Magyarországról kiinduló peregrinációját tekinti át. Ez a mű minden bizonnyal a téma kutatóinak alapvető kézikönyve lesz, hasonlóan a még a nyolcvanas években kiadott „Wegenetz” kötetekhez. [352\(339\)](#)

A szerkesztők a kötetben szereplő tanulmányokat három főcím alá rendezték. A mű első részében a koraújkori peregrinációt tárgyaló tanulmányok kaptak helyet. Többek között olvashatunk a magyarországiak 16. századi wittenbergi tanulmányairól, a kálvinisták heidelbergi, a katolikusok altdorfi egyetemjárásáról. Több tanulmány foglalkozik a 18. századdal is, amikor a felekezeti meghatározottságok mellett már az egyes egyetemek bizonyos területeken kivívott tudományos rangja is döntően befolyásolta a magyarországi diákok egyetem-választását. A főfejezet egyik tanulmánya a 17., egy másik pedig a 18. század vonatkozásában tárgyalja a korabeli katolikus szellemiségű egyetemekre irányuló peregrináció kérdéskörét. Úgy vélem, hogy ez a két dolgozat különös figyelmet érdemel, hiszen a legutóbbi időkig a magyar kutatók elsősorban a protestáns diákok külföldi egyetemjárásának szenteltek figyelmet. A legújabb kutatási eredmények alapján bátran mondhatjuk, hogy nagyon jelentős volt a koraújkori katolikus peregrináció is, ami elsősorban éppen a katolikus szellemiségű német és osztrák egyetemekre irányult.

111. „A találkozás színterei” (Orte der Begegnung) fejezetben szereplő tanulmányok olyan egyetemeket, szemináriumokat mutatnak be, amelyek évszázadokon keresztül a magyarországi diákok meghatározó tanulmányi helyszínei voltak. Itt többek között olvashatunk a magyarországi evangélikusok számára oly jelentős tübingeni egyetemről és a katolikus szellemi elit képzését szolgáló bécsi Pázmáneumról. Az utolsó főfejezet tanulmányai a 19. és 20. századokkal foglalkoznak. A főbb peregrinációs célállomások (Berlin, Heidelberg, Mainz) mellett az izraelita felekezethez tartozók berlini egyetemjárásának és a 19. század végi diákszervezetek kérdéskörének is szenteltek egy-egy dolgozatot.

Igaz ugyan, hogy kifejezetten soproni témájú dolgozat nem szerepel a kötetben, mégis úgy vélem, hogy helytörténeti szempontból sem érdektelen a könyv tanulmányozása. Különösen a kötet azon írásai érdemelnek figyelmet, amelyek a koraújkori hazai protestáns diákok németországi stúdiumaival foglalkoznak. Hiszen közsímet, hogy a soproni születésű, vagy a soproni evangélikus líceumban tanult diákok, hacsak tehették, akkor német egyetemeken folytatták tanulmányaikat. Szinte minden ilyen témájú tanulmányban találtam valamiféle utalást soproni születésű, vagy később a város szellemi életében jelentős szerepet játszó személyekre. Mégis kiemelkedik a sorból Fata Mártának a tübingeni egyetemen tanuló magyarországi diákokkal foglalkozó dolgozata, amely kifejezetten sok soproni vonatkozású információval szolgál (Studenten aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Tübingen. Eine 500 Jahre lange Beziehungs- und Wirkungsgeschichte).

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Tóth Ágnes: Krisch András: A soproni németek kitelepítése – 1946. Sopron, Escort Kiadó, 2006. 159 p.

Tóth Ágnes: Krisch András: A soproni németek kitelepítése – 1946.

Sopron, Escort Kiadó, 2006. 159 p.

A magyarországi német nemzetiség történetével foglalkozó kutatásokat az elmúlt fél évszázadban alapvetően meghatározta az a szemlélet, amely a háború alatt játszott szerepük miatt minden különbségtétel nélkül fasisztának, bűnösnek bélyegezte őket. Az elmúlt fél évszázadban a magyarországi németek történetével foglalkozó kutatások három, egymástól eredményeiben és jellemzőiben is élesen eltérő korszakra oszthatók.

Az első periódus időhatára az 1960-as évek végénél vonható meg. Általános jellemzője volt ennek az időszaknak, hogy a kisebbségi kutatásokkal szemben is politikai, ideológiai elvárások fogalmazódtak meg, az új- és legújabb-kori témák az egyes kisebbségekkel kapcsolatban gyakorlatilag tabu témának számítottak, a tudományos kritériumok sok esetben háttérbe szorultak.

A következő periódusban, az 1970–1989 közötti időszakban a direkt politikai beavatkozások mértéke az általános ideológiai enyhülés következtében lényegesen csökkent. Egységes levéltári és kutatási törvény, illetve rendelet hiányában többnyire csak a kutatók kivételezett köre számára, de az e témára vonatkozó nagy irategyüttesek mégiscsak hozzáférhetővé váltak. Ez tette lehetővé, hogy elsősorban a két világháború közötti időszak nemzetiségi problémáinak történeti szempontú feldolgozása megkezdődhetett.

112 Figyelemre méltó eredményeket hozott a '80-as évek második felében a területi levéltárakban őrzött közigazgatási és szakigazgatási szervek irategyütteseinek kutatása, amelyek nyomán már részben ismertté vált a hazai német nemzetiségű lakosság kitelepítésének módja, egyes szakaszai és számbeli nagysága. Az ezzel kapcsolatos törvények és rendeletek áttekintése megmutatta, hogy a jogi hézagokkal, hiányosságokkal bíró jogszabályok milyen sok visszaélésre és önkényes értelmezésre adtak lehetőséget. A korabeli sajtóban megjelent cikkek elemzése pedig rávilágított a német nemzetiségűekkel szembeni intézkedések kampányszerű, manipulatív, érdekvényesítő voltára.

Az 1989-es rendszerváltást követő évtizedben megszűntek a kutatói szabadságot érdemben korlátozó politikai megfontolások, így hozzáférhetővé vált az államigazgatás legfelsőbb szerveinek – minisztertanácsi jegyzőkönyvek, miniszterelnökség iratai –, a pártok és a különböző belügyi szakigazgatási hivatalok forrásanyagai. Ez tette lehetővé, hogy a második világháborút követő népmozgások történéseit immár ne külön-külön, hanem egységes egészként, egy folyamat részeként vizsgálják a szakemberek. A történeti vizsgálódások középpontjába immár olyan témák kerültek, mint a német nemzetiségűek 1944 végén, 1945 elején történt tömeges Szovjetunióba hurcolása, a magyar kormány és a pártok felelőssége a telepítések végrehajtása során elkövetett törvénysértésekben, vagy a telepítést végző szervek jogköre, működése, törvényen felül állása – amelyek mindeddig tabunak számítottak. Előtérbe került a kormány és a pártok állásfoglalásának változása a telepítésekkel kapcsolatban, vagy a magyarországi belpolitikai erőviszonyok alakulásának a német kisebbség megítélésére, illetve a nemzetiségi kérdés megoldási alternatíváira gyakorolt hatása.

Mindezek a változások jelzik ugyan, hogy mind a kormányzat, mind a szakmai közvélemény tisztában van az elmúlt fél évszázadban e téren fölhalmozott adósságaival, de korántsem jelenti azt, hogy elérkeztünk volna az 1945 utáni kényszer-migráció történetének lehetőségek szerinti rekonstrukciójához. Az elmúlt másfél-két évtizedben elvégzett munka eredményeként egymáshoz illesztett tények még élesebben világítanak rá a hiányokra. Nem ismerjük az 1945–1948 között végrehajtott sváb internálások körülményeit, jogi szabályozottságát, az internálótáborok életét, a *Vertreibung* befejezésének bel- és külpolitikai körülményeit, az 1948-ban végrehajtott telepítések módját. Kevés az ismeretünk a kitelepítettek németországi integrációjával kapcsolatban, a kitelepített és visszaszökött mintegy 8-10 ezer ember magyarországi ismételt helykereséséről, az 1950-ben a legális

lehetőségeket kihasználó repatriálók sorsáról.

A rekonstrukciót azonban nemcsak a feltáratlan tények, de a már feltártak elhallgatása, a szakmai és társadalmi közbeszédből való kiszorítása is nehezíti. Negatívumként említhető, hogy míg Magyarországon a régió országainál lényegesen korábban kezdődött meg a *Vertreibung*gal való szembenézés, az elmúlt évtized nem hozta meg azokat a tudományos eredményeket, amelyek elvárhatók lettek volna. Nemcsak abban az értelemben, hogy kevés kutatási eredmény született, de úgy is, hogy már meglévő kutatási eredmények nem emelődtek be, illetve korábbi megközelítések, (lásd a kényszer vagy lehetőség dilemmáját Potsdam kapcsán) standardizálódtak. Az a tény pedig, hogy nem történt meg az átélők, a tanúságtevők történeteinek tömeges összegyűjtése és földolgozása, a *Vertreibung* eseményeinek társadalmi emlékezetbe emelését korlátozza.

Ezekből a hiányokból számolt föl néhányat Krisch András levéltáros, amikor a Soproni németek 1946. évi kitelepítését földolgozta. A helytörténeti kutatások eredményei [113](#)nemcsak az országos folyamatoktól eltérő helyi sajátosságok, vagy éppen egyezések fölmutatására képesek, de jó esetben az érintett közösség kohéziójáról is fontos momentumokat hozhatnak felszínre. Jó példa erre Krisch András munkája, aki a helyi levéltári források mellett a sajtó, az *oral history* lehetőségeit, és az események főszereplőinek írott visszaemlékezéseit is fölhasználja annak érdekében, hogy általuk ne csak a szűken vett eseményeket rekonstruálja, de azok „megéltését” is érzékeltetni tudja. A kötet két fő kérdés között egyensúlyoz. Egyrészt az egymásba folyó, egymásra torlódó események legapróbb momentumainak fölírásával azok ok-okozati összefüggéseit keresi, másrészt az emberi viszonyulások legteljesebb spektrumának, a közösség kohézióját szétromboló gesztusok, a bizalomvesztés folyamatának bemutatásával a hogyan és a miért kérdései kerülnek középpontba.

Sopron városa több szempontból is sajátos helyzetben volt 1945 decemberében, a kitelepítési rendelet megjelenésekor. Egyrészt a helyi némettség – és vélhetően a nem német lakosok többsége is – joggal feltételezhetette, hogy miután ők 1921-ben jelét adták a magyar állam iránti lojalitásuknak, amit nagyrészt az 1941. évi népszámláláskor megerősítettek, nincs mitől tartaniuk. Tudatában voltak a közösség tagjai társadalmi hasznosságuknak, és tudták azt is: állam és polgárainak viszonyát a jogszabályok csak részben szabályozhatják. Bizalom, és annak biztonsága nélkül, hogy a megállapodásokat mindkét fél betartja, nem lehet együttműködés. Azt gondolom, hogy e végtelen, az utolsó percig kitaró bizalom a soproni némettség viselkedésének az általánostól erősen eltérő jellemvonása volt.

A könyv, bár áttekinti a kitelepítések előzményeit, és a telepítések hatásaival is foglalkozik, a legrészletesebben a telepítések tényleges lebonyolítását, a mentesítési akciókat tárgyalja. Az olvasó napról napra, sőt egyes időszakokban szinte óráról órára követheti nemcsak az eseményeket, de az azokat alakító személyek viselkedését is. Egy helyi közösség számára – megítélésem szerint – nagyon fontos ez a fajta alaposág. Egyrészt a konkrét események rekonstruálása, a felelőségek megállapítása, a viszonyulások sokféleségének megmutatása feltétele nemcsak a trauma feldolgozásának, de a közösségi emlékezetbe emelésének is. Azt kell mondanunk, hogy az a kép, ami a dokumentumok alapján a kitelepítések előkészítéséről, lebonyolításáról, a helyi közigazgatás és a központi kitelepítő szervek együttműködéséről Krisch András munkájából kirajzolódik, illeszkedik az országos folyamat egészébe. Az a makacs bizalom, amelyet az állammal szemben tápláltak, különbözteti meg a közösség tagjait leginkább más német közösségektől, ez teszi mássá az itt történeteket. Figyelemre méltó az egyházak, különösen az evangélikus egyház intenzív áldozatvállalása, amivel híveit nemcsak menti-mentesítette, de lelkiileg segítette is ebben a helyzetben. A közösség összetartása, kohéziójának erőssége leginkább éppen a legválságosabb órákban mutatkozott meg.

A kötet szerkezete jól illeszkedik a tárgyalt témához, ugyanakkor az egyes fejezetek kidolgozottsága nem egyenletes. Ez természetesen részben a téma súlyponti kérdésfeltevéséből – nevezetesen a

kitelepítés eseményeire való koncentrációból – is következik, ugyanakkor egyes megállapítások részletesebb, pontosabb kifejtése, tudatosabb szerkesztési munka még kiegyensúlyozottabb eredményt hozhatott volna. Így például néhány túl sommás megállapításaival hiányérzetet okoz a bevezető fejezet, míg a kitelepítések hatásait és következményeit tárgyaló rész némileg átfedi, ismétli a kitelepítést tárgyaló fejezet megállapításait. Szeretne az olvasó többet megtudni a belső telepítésekről, a telepésekről is, akik jellemzése meglehetősen egysíkú. Több [114](#) érdekes és fontos kérdést is felvet a szerző, amelyek kibontására azonban a rendelkezésre álló dokumentumok hiányosságai miatt nem kerül sor. A szerző helyében bátran exponálnám ezeket a tisztázatlan, vagy jelenleg csak részben tisztázható kérdéseket. Így például a kitelepítések személyi és vagyoni mérlegének 1948-ban, állami előírásra történt megvonásának kérdéseit. Nem egyértelmű az sem, hogy a CD-mellékleten feltüntetett névsor összeállítására egyetlen dokumentum alapján került-e sor, vagy különböző dokumentum-típusok adatainak összevetéséből született. Fontos lenne a listák jelöléseinek magyarázata is. A kitelepítettek névsorának rekonstruálása nagyon fontos, mert mint a szerző is többször rámutat, az egyes hatóságok – különösen a központi államapparátus – különböző időben, különböző céllal készített listái nagyon ellentmondóak. Érdekes, az általános trendektől ugyancsak eltérő módon – ahogy azt a szerző részletesen bemutatja – a soproniak, a helyi közigazgatás közvetlenül a kitelepítést követően maga is tisztázni próbálta a veszteség mértékét, ami már akkor sem sikerült. Nem elhanyagolható erénye a könyvnek, hogy Krisch András alapvetően jó stílusban, érdekesen ír, éppen ezért teszem szóvá, hogy kevés pótlólagos munkával – a szóismétlések, pontatlan vagy szlenges megfogalmazások kigyomlálásával – a kötet nyelvezetét még feszesebbé tehetné.

A mellékletben közölt képek nemcsak emocionálisan, de tartalmilag is jól kiegészítik a kötet információit. Az irodalomjegyzékben közölt szakirodalmi válogatás, a levéltári források pontos jelölése pedig további tájékozódásra készítheti az olvasót.

Krisch András munkáját mindenkinek – a soproniaknak különösen – ajánlom, mert segít szembenézni egy korszak eseményeivel. Segít megérteni azt az abszurditást, amit Náray kitelepítési biztos a következőképpen fogalmazott meg: „Szükség van jó demokratákra Németországban is.”

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Csekő Ernő: Ifj. Sarkady Sándor: A soproni MEFESZ az 1956-os forradalomban. Sopron, Nyugat-Magyarországi Egyetem, 2006. 203 p.

Csekő Ernő: Ifj. Sarkady Sándor: A soproni MEFESZ az 1956-os forradalomban. Sopron, Nyugat-Magyarországi Egyetem, 2006. 203 p.

Az elmúlt év őszén jelent meg ifj. Sarkady Sándor legújabb könyve. Az 1956. évi forradalom ötvenéves évfordulója alkalmából a szerző a soproni MEFESZ-nek a forradalom eseményeiben játszott szerepéről állított össze egy kötetet. Sarkady legújabb témaválasztása beleillik korábbi köteteinek sorába, hiszen azokat számba véve, érzékelhető, hogy a közismert soproni helytörténész kutatói érdeklődése elsődlegesen hazánk történetének legdrámaibb, legeseménydúsabb periódusaihoz, időszakaihoz kötődik. Emellett megállapítható, hogy Sarkadynak az 1848-49-es szabadságharc idejéről a Soproni nemzetőrség történetét bemutató könyve, amiképp a II. világháború időszakából a Sopron megye légterében zajlott légi eseményeket feldolgozó munkája, illetve a *Soproniak a Don-kanyarban* c. kötete egyaránt szorosan kapcsolódik a hadtörténehez. [353\(340\)](#) Ugyan hadi, harcászati eseményekről Sarkady legújabb könyvében kevés szó [115](#)esik, a szerző ezirányú fogékonyságának itt is bizonyosságát adta. Ez mindenekelőtt a MEFESZ szállítási csoportja tevékenységének részletes feltárásában tükröződik. (21-54. p.) A soproni egyetem (1952-től Soproni Erdőmérnöki Főiskola), a helyi MEFESZ kitüntetett

szerepet játszott a Nyugatról érkező humanitárius segélyeknek az ország belseje felé továbbításában, szétosztásában, amelyek döntő része egyébként a fővárosba irányult. Az egyetem területe 1956. október 28-tól egy héten keresztül központi raktárrá és elosztó központtá vált. Gyógyászati, élelmiszer- és egyéb segélyek célba érésének szervezése, eljuttatása a harci események sújtotta Budapestre, szinte fronthátországbeli feladatokat ruházott az egyetemistákra, tanáraikra. Az erről szóló fejezet a könyv egyik erőssége, nemcsak az új források feltárása okán, hanem azért is, mert ez a soproni MEFESZ tevékenységének azon szegmense, amely határozottan túllép a helytörténeti jelentőségen, országos vetülete is számottevő.

A kötet egyébként hat elkülönülő egységre osztható. Itt feltétlenül meg kell fogalmaznunk kritikai észrevételünket a (szöveg)szerkesztéssel kapcsolatban. Ugyanis sem a tördelés, sem a szöveggép, de a tartalomjegyzék és annak tördelése sem segíti az olvasót, hogy a kötet szerkezetét gyorsan átlássa. Érdemben kell átlapozni a könyvet ahhoz, hogy annak alábbi felosztása egyértelműen kibontakozzon az olvasó előtt.

I. Bevezető áttekintés a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (MEFESZ) soproni szervezetének forradalomban játszott szerepéről (9-20. p.),

II. Fejezetek a soproni MEFESZ-en belül létrehozott csoportokról, operatív feladataikról, tevékenységükről (21-72. p.),

III. Részletek a korabeli sajtó soproni eseményekről közölt híradásaiból (73-82. p.),

IV. Szemelvények egykori MEFESZ-tagok visszaemlékezéseiből (83-139. p.),

V. Összefoglalás, epilógus, kronológia (140-149. p.),

VI. Mellékletek (150-190. p.).

Ifj. Sarkady Sándor a bevezető fejezetben a MEFESZ előtörténetére kitekintve, 1956. október 21-től november 6-ig tekinti át a soproni MEFESZ forradalomban játszott szerepét. A jobbra eseménytörténeti áttekintésben portrévázlatot olvashatunk Bujdosó Alpárról, a soproni MEFESZ Ideiglenes Intéző Bizottságának november 22-én megválasztott elnökéről. A jelentős részben az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára forrásaira támaszkodó bevezető fejezetet követő második fejezet egy új, eddig fel nem tárt irategyüttest kapcsol be a történeti kutatás vérkeringésébe. A szerző ugyanis a Nyugat-Magyarországi Egyetem Központi Levéltárában, a vegyes iratok gyűjteményében őrzött, a MEFESZ szállítási csoportja tevékenységének melléktermékeként keletkezett számlákat, elismervényeket, engedélyeket, feljegyzéseket, listákat használta fel a csoport tevékenységének napról-napra történő rekonstruálásához, a Sopront elhagyó szállítmányok rakományainak, úticéljainak feltérképezéséhez. A kötet prologusa kiemelten felhívja a figyelmet e dokumentumegyüttesre, amiként a MEFESZ-nek a humanitárius- és élelmiszersegélyek rászoruló számára történő eljuttatásban játszott szerepére. S való igaz, az egyébként irattípus szerint (pl. számla, átvételi elismervény, fuvartömb) a normál levéltári iratkezelésben selejtnek minősülő, azaz leselejtezésre szoruló dokumentumok a forradalom eseményeiről tudósító beltartalmuk miatt felértékelődnek, és fontos adatokat tartalmazó, történeti értékű iratokká válnak. Hiszen belőlük nyerhetünk pontos képet a soproni egyetemisták 1956-os forradalomban játszott szerepének azon vonulatáról, amely hatásában Sopron város területét is átlépte.

116Mint korábban írtuk, a soproni határra érkezett nyugati segélyszállítmányok továbbszállítását lényegében az egyetem, a MEFESZ szervezte. A különböző intézmények, vállalatok által rendelkezésre bocsátott teherautókat saját kísérőivel látta el, de olykor a sofőrök is az egyetemisták és oktatók közül kerültek ki. Az egyetem területén tárolták a tehergépkocsik számára szükséges üzemanyagot, például

október 31-i állapot szerint az egyetemisták 283 kanna benzinnel és 433 kanna gázolajjal rendelkeztek. A szállítási csoport által újtára indított tehergépkocsik és személygépkocsik 1956. október 28-ától jártak rendszeresen. A szállítmányok mindvégig elsődlegesen a Nyugatról, főként Ausztriából és Svájból érkező segélyekből álltak össze. Kezdetben Nyugatról mindenekelőtt gyógyszer- és kötszerküldemények érkeztek, majd egyre több élelmiszer- és ruhaadomány is. Az első napokat követően Sopronból már nemcsak nyugati segélyek indultak az ország belseje felé, hanem a városban illetve környékén gyűjtött adományok is. Így indult útnak október 30-án a Nagycenki Nemzeti Tanács, valamint Ágfalva lakossága által gyűjtött élelmiszersegély. A következő napokban további teherautókat bocsátottak útnak előbb a Soproni Pamutipar (okt. 31.), majd Sarród (nov. 1.), Fertőrákos (nov. 1.), Fertőendréd (nov. 2.) községek, illetve a Nagycenki Nemzeti Tanács (okt. 31.) felajánlásaival, adományaival. Azonban nemcsak a szállítmányok összetételében, felajánlóiban történt differenciálódás, hanem a tehergépkocsik útcélját illetően is. Míg a szállítmányok célpontja az első napokban kivétel nélkül Budapest volt, addig október 30-án már vidéki település is szerepelt azok között (Balatonfüred). Egy nappal később, az október 31-én Sopronból elindult több mint 20 gépkocsiból már három ment vidéki városba, amelyek közül az egyik az iparváros Dunapentele (ma: Dunaújváros) volt. További egy teherautó-szállítmány érkezett Sopronból Szombathelyre, illetve Tatára, a helyi kórház számára. De ment segély-szállítmány további vidéki városokba is, így Zalaegerszegre, Nagykanizsára, Veszprémbe, Vácra, Sárvárra, Pécsre, Gödöllőre, sőt repülőgéppel Miskolcra is. A könyv ezen részében, de már a következő fejezetekben olvashatunk a MEFESZ-en belül létrehozott további csoportokról, így a „Rádió, hírszerzés, sajtó” csoportról, a gazdasági csoportról, valamint a „Katonai, politikai ügyek” csoportról és az utóbbi mellett létrejövő katonai zászlóaljról is. (55-72. p.)

A könyv ezt követő második fele, a „szárazabb” történelmi narratívát követően a „lágyabb” forrásokból nyújt át egy csokrot. A korabeli sajtóból összeállított válogatás, valamint a közölt visszaemlékezések egyaránt segítenek életközeli tenni a könyv korábbi fejezeteiben leírtakat, és átélhetőbbé az ötven évvel ezelőtti napok hangulatát. A sajtóválogatás keretében itt teljes egészében olvasható az Arbeiter Zeitung 1956. október 31-i számában A demokrácia újjászületése Magyarországon címmel megjelent, Sopronról és az egyetemről készített riport, de szemezgethetünk a forradalom oldalán álló rádióadók híreiből is (Szabad Győr Rádió; Szabad Petőfi Rádió; Szabad Európa Rádió).

A forradalom soproni eseményeiről, a MEFESZ tevékenységéről húsz visszaemlékezés került a kötetbe. A visszaemlékezők többsége egyetemi hallgatóként vett részt a MEFESZ tevékenységében, a forradalomban, de olvasható itt interjú Katona Sándorral, a város forradalom ideje alatti rendőrkapitányával is. A visszaemlékezések közül további egy-kettő készült interjú formájában, amelyek így vélhetően magukon viselik a szerző átírását. A kötetben publikálásra került visszaemlékezések döntő többsége a 2005-2006-ban történt gyűjtések eredményeképpen került papírra. Mint említettük, van, amelyik interjú keretében készült, van, amelyik levél formájában jutott el a [117](#) szerzőhöz, rendszerint a tengerentúlon élő volt erdőmérőkhallgatóktól, és van, amelyik szinte önálló kéziratnak tekinthető. Az ezen visszaemlékezésekből összeállított blokk a kötet harmadát teszi ki (83-139. p.), megfelelő teret juttatva ezzel az átélt személyes élményeknek, a szubjektívebb nézőpontnak. Örvendetes, hogy a recenzált mű mellett az évforduló kapcsán megjelent, soproni eseményeket feldolgozó további két kötet – a Soproni Szemle tematikus száma (2006/3.), illetve a Széchenyi István Gimnázium által kiadott könyv [354\(341\)](#) – egyaránt megszólaltatta az ötven évvel ezelőtti forradalom résztvevőit, élő tanúit.

Elmondható, hogy ifj. Sarkady Sándor az 1956-os forradalom ötvenéves évfordulója alkalmából olyan kötetet állított össze, mely a jubileumhoz kapcsolódó ünnepi célok (megemlékezés, tisztelgés) mellett új ismeretanyaggal, érdemi kutatási eredményekkel gyarapította Sopron helytörténeti irodalmát. A kötet értékét növeli a mellékletben található személyi adattár, amely a levéltári dokumentumokban szereplőket gyűjtötte egybe, és hasonlóképpen hasznos az egyetem október 30. – november 4. közti

gépjármű-forgalmáról összeállított tételes lista is (150-159. illetve 160-165. p.). A kötet emellett képmelléklettel és névmutatóval is rendelkezik.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Bartha Dénes: Illyés Benjamin: Soproni diákok voltunk...

**Bartha Dénes: Illyés Benjamin: Soproni diákok voltunk...
Sopron, Nyugat-Magyarországi Egyetem, 2006.**

A Nyugat-Magyarországi Egyetem az 1956-os forradalom 50. évfordulójára – méltó ünneppsorozat keretében – két könyvet is megjelentetett. Az egyik, itt bemutatott könyv tulajdonképpen évfolyamtörténet, amely az 1953-ban az Erdőmérnöki Főiskolára beiratkozott, és Magyarországon 1958-ban, Kanadában 1959-ben végzett, a történelem eseményei által kettészakasztott évfolyam öt, illetve hat évének történetét dolgozza fel. Szerzője Illyés Benjamin, az itthon maradottak valétaelnöke, aki számos kordokumentum mellett nagyban támaszkodik két, Kanadába emigrált évfolyamtársa, Böleczi Béla és Hahn Fülöp visszaemlékezésére.³⁵⁵⁽³⁴²⁾

Az 1940-es évek végének, az 1950-es évek első felének hangulatát – a jól ismert történelmi és politikai eseményeken túl – több helyi momentum is befolyásolta. 1949-ben Sopronból Miskolcra költöztették a Kohómérnöki Kart, s ekkor kezdődött meg a Bányamérnöki Kar áttelepítése is, amely azonban egészen 1959-ig elhúzódott. Így a tradicionális selmeci karokból csak az Erdőmérnöki Kar maradt a helyén, s tudhatta ilyen téren biztosítva jövőjét. A szándékos, felülről irányított kettészakítás az oktatókon túl a hallgatókra is kihatott, amely előbb az egyetemistákat és főiskolásokat tömörítő Ifjúsági Kör feloszlásában (1948. május 7.), majd a selmeci hagyományok elsorvadásában jutott érvényre. A helyette megalakult DISZ-, majd később KISZ-szervezetek nem tudták pótolni az Ifjúsági Kör hiányát.

118A hallgatóság elszigetelődését, magába fordulását fokozta az is, hogy a bányamérnök, földmérő mérnök, geofizikus, illetve erdőmérnök-képzés ugyanazon a campuson belül, de két külön intézmény (Soproni Műegyetemi Karok, ill. Erdőmérnöki Főiskola) keretében folyt. Az Erdőmérnöki Főiskola egyik legnagyobb megrázkódtatását is ekkor, 1951 májusában szenvedte el. Koholt vádak alapján kötelékéből elbocsátottak 46 hallgatót, köztük 28 végzóst, majd négy professzorát (Fehér Dániel, Györfi János, Lesenyi Ferenc, Magyar Pál) fosztották meg katedrájuktól. Ugyanakkor a még Selmecen végzett, vagy a selmeci szellemben évtizedek óta itt tanító további professzorok (Roth Gyula, Fekete Zoltán, Romwalter Alfréd) nyugdíjba vonultak, vagy éppen nyugdíjazásuk közelében álltak (Stasney Albert, Lámfalussy Sándor, Kiss Ignác, Sébor János, Haracsi Lajos, Botvay Károly). Pótlásukra – szinte egyidőben – megjelent az új generáció (Magyar János, Roller Kálmán, Jablanczy Sándor, Nemky Ernő, Tuskó Ferenc, majd Gál János, Pántos György).

Illyés Benjaminék évfolyama a fenti, nehéz időkben kezdett 1953-ban. Sorsukat már eleve megpecsételte, hogy a felvehető 84 főből 25 helyet szakérettségisekkel kellett betölteni, s ez volt az első évfolyam, amely nem a hagyományos 4 éves (8 szemeszteres), hanem 5 éves (10 szemeszteres) képzésben vett részt. Az évfolyamot érintő legnagyobb megrázkódtatás azonban 1956. november 4-én következett be. 36 évfolyamtárs az itthon maradást, míg 37-en további 146 erdőmérnökhallgatóval, 21 oktatóval és 52 családtagjukkal a Kanadába történő emigrálást választották. Az évfolyamtörténet e naptól kezdve végérvényesen két szálon fut tovább. Az előbbieket 1958 júniusában, míg az utóbbiak – a kényszerű nyelvtanulás és beilleszkedés miatt – egy évvel később vehették át diplomájukat.

A könyv az 5 tanévnek megfelelően öt fejezetre tagolódik. Minden tanév bemutatása előtt a szerző részletesen elemzi az akkori politikai eseményeket, e háttérbe szövi bele az aktuális tanév történéseit. A

nagypolitika felvázolása után részletesen bemutatja a fontosabb soproni eseményeket is, külön hangsúlyt adva a kulturális rendezvényeknek. A hallgatott tantárgyakat oktatóin keresztül tárja elénk a szerző, kitérve a nagyra tisztelt professzorok és tanársegédjeik emberi megnyilvánulásainak bemutatására is. Az akkor másfél évszázados erdőmérnök-képzés selmeci gyökerű oktatói karának utolsó hallgatói által megélt emlékek sorait olvashatjuk itt. E fejezetek lapjain – az oktatókon kívül – megelevenednek az akkori diákélethez kapcsolódó fontos arcok is: Bognár néni, a kollégium jószág gondnoka, Tamás bácsi, a menza jóindulatúan kötözködő főnöke, Ernő bácsi, az Erdővédelem Tanszék „professzori rangot magának tudó” hivatalsegédje. De felsorakoznak előttünk a „kihelyezett tanszékek” (Fenyőgyöngy étterem = Hatvani turistaház, Alm = Alpesi vendéglő, Neher tanszék = Sport vendéglő) is, valamint részletes bepillantást kapunk a Szent Imre téri (Dimitrov téri) kollégium életébe. Az évfolyam érdekéért kell említeni, hogy a diákéletbe sikerült visszacsempészniük a megsemmisítésre ítélt selmeci hagyományok néhány elemét, így szakestélyeket tartottak, valétáltak, s horribile dictu ötödéves korukban keresztelked(het)tek baleknak.

Az évfolyam története a felvételi vizsgákkal kezdődött, akkor, amikor 1953 júniusában Nagy Imre miniszterelnök lett, s az ország egy jobb sors, az új évfolyamtársak pedig egy boldog diákélet elé néztek. Diplomájukat viszont akkoriban vehették át, amikor Nagy Imrét 1958. június 16-án kivégezték. A jobb sors reménye sokuknál szertefoszlott: az Erdőmérnöki Főiskolán készített minősítések többüket éveken át kísérték és határozták meg jövőjüket.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Közlemények

119 Közlemények

A Házi Jenő Alapítvány ezúton fejezi ki köszönetét a személyi jövedelemadó 1%-ának felajánlásáért. A 2005. évi összeg, amelyet az Alapítvány a 2006. évben kapott meg, 6170 Ft volt. Ezen összeget az Alapítvány működési költségeinek finanszírozására fordította.

* * *

A Soproni Múzeum Alapítvány ezúton fejezi ki köszönetét a személyi jövedelemadó 1%-ának felajánlásáért. A 2005. évi összeg, amelyet az Alapítvány a 2006. évben kapott meg, 83 012 Ft volt. Ezen összeget az Alapítvány működési költségeinek finanszírozására fordította.

* * *

Kérjük Tisztelt Olvasóinkat, hogy személyi jövedelemadójuk 1%-ának felajánlásával támogassák a Soproni Szemle megjelenését elősegítő Soproni Szemle Alapítványt. Számlaszámunk: 10404058-40510307-00000000.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Munkatársaink

Munkatársaink

Bartha Dénes egyetemi tanár, intézetigazgató, Nyugat-Magyarországi Egyetem,

9400 Sopron, Ady E. út 5.

Csekő Ernő főlevéltáros, Soproni Levéltár, 9401 Sopron, Pf. 82.

Dominkovits Péter főlevéltáros, Soproni Levéltár, 9401 Sopron, Pf. 82.

Fényes Gabriella régész, Budapesti Történeti Múzeum,
1014 Budapest, Szent György tér 2.

Hernitz Ferenc nyugdíjas, 9400 Sopron, Balfi u. 13.

Langer Ágnes tanár, 9400 Sopron, Balfi u. 11.

Németh Ildikó főlevéltáros, Soproni Levéltár, 9401 Sopron, Pf. 82.

Patyi Gábor főiskolai docens, Nyugat-Magyarországi Egyetem, Benedek Elek Pedagógiai Főiskolai
Kar, 9400 Sopron, Ferenczy J. u. 5.

Sági Éva levéltáros, Nyugat-Magyarországi Egyetem, 9400 Sopron, Ady E. út 5.

Tóth Ágnes igazgatóhelyettes, történész, Etnikai-Nemzeti Kisebbségi Intézet,
1014 Budapest, Országház u. 30.

Tóth Imre múzeumigazgató, történész, Soproni Múzeum, 9401 Sopron, Pf. 68.

Varsányi Péter István ny. főiskolai tanár, 9700 Szombathely, Négyesi út 2/a.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / INHALTSVERZEICHNIS

120 INHALTSVERZEICHNIS

Ödenburger Rundschau, Lokalhistorische Quartalschrift, Redaktion: Katalin Szende

UNSERE SCHULEN IN DER VERGANGENHEIT

Ildikó Németh – Gábor Patyi: Ödenburg als Schulstadt? Gedanken zur Übersicht der Ödenburger Schulgeschichte für die zukünftige Ödenburg-Monographie	3
Éva Sági: Die Geschichte der Schule des Ursulinen-Ordens in Ödenburg	23
Péter István Varsányi: Es war einmal ein Pädagogisches Seminar. Aus der Geschichte der letzten Jahren des evangelischen, später staatlichen Institutes	40
Gábor Patyi: Ödenburger Studenten an Wiener Universitäten und Hochschulen um die Jahrhundertwende (1890-1918)	62

KLEINE MITTEILUNGEN

Gabriella Fényes: Baugeschichte des Ursulinenklosters, der Kirche und Schule	81
Ferenc Hernitz: Das Telefon im Dienst des Luftschutzes	91

ÖDENBURGER PORTRÄTS

Imre Tóth: Politischer Lebenslauf von József Östör	95
Ágnes Langer: Der Lebenslauf von Ernő Meiszner (1876–1930)	102

BÜCHERSCHAU

Péter Dominkovits: József Köbölös, Red.: Die Studenten des reformierten Kollegiums in Pápa (1585-1861) Pápa, 2006.	107
Gábor Patyi: Márta Fata – Gyula Kurcz – Anton Schindling: Peregrinatio Hungarica. Stuttgart, 2006.	109
Ágnes Tóth: András Krisch: Die Vertreibung der Ödenburger Deutschen – 1946. Sopron, 2006.	111
Ernő Csekő: Sándor Sarkady jun.: Der Ödenburger Studentenverein MEFESZ in der 1956er Revolution. Sopron, 2006.	114
Dénes Bartha: Benjamin Illyés: Wir waren Ödenburger Studenten... Sopron, 2006.	117
Mitteilungen der Redaktion	119

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Környei Attila: Adatok és gondolatok a soproni iskolai oktatás XIX. és XX. századi állapotáról. SSz. 50 (1996) 188–207.

2 (Megjegyzés - Popup)

Tanulmányunkban hivatkozunk az egyes iskolák történetére vonatkozó legfontosabb szakirodalomra, azonban teljes iskolatörténeti bibliográfiát már csak a terjedelmi korlátok miatt sem adhatunk. Szerencsére az online könyvtári katalógusok korában már könnyen összeállítható egy-egy tanintézet bibliográfiája. Mindenképpen ajánljuk az iskolai értesítők áttekintését, valamint a Soproni Szemlében megjelent tanulmányokat – ez utóbbiak a kezdetektől 2004-ig bezárólag immár CD-n is elérhetőek, ami nagyban megkönnyíti a keresést. Ld. továbbá Németh Ildikó: Oktatástörténeti cikkek a Soproni Szemlében. SSz. 59 (2005) 393–398.

3 (Megjegyzés - Popup)

Németh Ildikó szerk.: Sopron város és vármegye tanintézeteinek iratai Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltárában. Reper-tórium. Sopron, 2007. A levéltári kutatás során a konkrét iskolai iratok mellett ajánljuk a felettes hatóságok, társintézmények, iskolai egyesületek, személyi hagyatékok, stb. kapcsolódó iratanyagának áttekintését.

4 (Megjegyzés - Popup)

A legfontosabb általános neveléstörténeti áttekintések: Jáki László: A magyar neveléstudomány forrásai. Bp., 1993., Felkai László – Zibolen Endre: A magyar nevelés története. 2. köt. Bp., 1993. (Horváth Márton főszerk.), Finánczy Ernő: A magyarországi középiskolák múltja és jelene. Bp., 1896., Mészáros István – Németh András – Pukánszky Béla: Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe. Bp., 1999., Mészáros István: A magyar nevelés története 1790–1849. Bp., 1968., Mészáros István: Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája. (996–1948). Bp., 1988., Mészáros István: Magyar iskolatípusok (996–1990). Bp., 1995. (A magyar neveléstörténet forrásai VI.), Mészáros István: A magyar nevelés és iskolatörténet kronológiája 996–1996. Bp., 1996., Mészáros István: Magyar iskola 996–1996. Bp., 1997., Mészáros István: A katolikus iskola ezeréves története Magyarországon. Bp., 2000., Németh András – Pukánszky Béla: Neveléstörténet. Bp., 1994.

5 (Megjegyzés - Popup)

Az első Ratio inkább csak szép terv volt, hiszen a protestánsok eleve elutasították, illetve II. József gyorsan hatályon kívül helyezte. Így tehát csak a második Rationak volt ténylegesen egységesítő hatása, de annak is jobbára csak a katolikus iskolaügy terén.

6 (Megjegyzés - Popup)

Mészáros–Németh–Pukánszky 1999. 351–352.

7 (Megjegyzés - Popup)

Ribai M. Elma: A leghűségesebb város hűséges gyermekei. Tüntetés Sopronban az egyházi iskolák védelmében. 1948. június 7. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 9. 1997/ 1-2. 155–191., vö.: Németh Alajos: Papok a rács mögött. Sopron, 1991.

8 (Megjegyzés - Popup)

A középkor folyamán még nem működött Sopronban felsőoktatási intézmény. A 14. század közepétől bizonyítottan működő városi plébániai iskola (csak) elemi és középszintű ismereteket közvetített. A középkori soproni plébániai iskola kérdéséhez lásd: Házi Jenő: A soproni plébániai iskola. SSz. 3 (1939) 103–116.

9 (Megjegyzés - Popup)

Mészáros – Németh – Pukánszky 1999. 310–320.

10 (Megjegyzés - Popup)

A kollégium típusú iskolákkal (is) foglalkozó két legfontosabb munka: Mészáros István: Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777 között. Bp., 1981. 209–614., Bajkó Mátyás: Kollégiumi iskolakultúránk a felvilágosodás idején és a reformkorban. Bp., 1976.

11 (Megjegyzés - Popup)

A protestáns egyetemalapítási kísérletekről jó összefoglalást nyújt: Szögi László: A nemzet kertjének nevelő iskolái. A magyar felsőoktatás rövid története c. bevezető tanulmányának vonatkozó fejezeteiben. In: Szögi László (szerk.): Hat évszázad magyar egyetemei és főiskolái. 1994. 19–24.

12 (Megjegyzés - Popup)

Mészáros 1988. 30–35., Szögi 1994. 19.

13 (Megjegyzés - Popup)

Az iskola történetének monografikus igényű feldolgozásai: Müllner Mátyás: A soproni evang. főtanoda története. Sopron, 1857., Payr Sándor: Negyedfélszázados főiskola Sopronban. Sopron, 1907., Németh Sámuel: A soproni ev. lyceum történetének egy százada 1681–1781. (kézirat), Györffy Sándor-Hunyadi Zoltán szerk.: A soproni líceum. Bp., 1986.

14 (Megjegyzés - Popup)

A magyar gimnázium kérdéséhez: Németh Sámuel: Magyar gimnázium Sopronban. 1657–1674. In: Soproni Szemle, 1958. 35–46.

15 (Megjegyzés - Popup)

Müllner 1857. 64.

16 (Megjegyzés - Popup)

vö: A magyar nevelés története I. (Főszerkesztő: Horváth Márton) Bp., 1988. 125.

17 (Megjegyzés - Popup)

A Schedius-féle tanterv kérdéséhez lásd: Szelényi Ödön: A magyar ev. nevelés története a reformációtól napjainkig. Pozsony, 1917. 157–158.

18 (Megjegyzés - Popup)

Szelényi 1917. 158.

19 (Megjegyzés - Popup)

Mészáros – Németh – Pukánszky 1999. 351–352.

20 (Megjegyzés - Popup)

A rendelet szövege magyarul olvasható: Sashegyi Oszkár: Iratok a magyar felsőoktatás történetéből 1849–1867. Bp., 1974. 202–205.

21 (Megjegyzés - Popup)

Sashegyi 1974. 27.

22 (Megjegyzés - Popup)

Sopron mellett Pozsony és Eperjes.

23 (Megjegyzés - Popup)

Szelényi 1917. 158–159.

24 (Megjegyzés - Popup)

Az akadémia minden tekintetben független tanintézeté 1908-ban vált, amikor megvalósult az addig még számos közös ügy miatt együttműködő három intézménynek, a már 1858-ban önállósult evangélikus tanítóképzőnek, a teológiának és a főgimnáziumnak a teljes (személyi állomány, gazdasági ügyek stb.) különválása.

25 (Megjegyzés - Popup)

A fakultás felállításáról és működésének első húsz évéről jó áttekintést nyújt: Kiss Jenő: Visszapillantás a magyar királyi Erzsébet Tudományegyetem evangélikus hittudományi karának húsz éves történetére (1923–1943.) Pécs, 1943.

26 (Megjegyzés - Popup)

A fakultás megszüntetéséhez lásd: Fabiny Tibor: Az Evangélikus Teológiai Fakultás az Erzsébet Tudományegyetemen. In: Dienes Dénes – Szabadi István szerk.: Doctrina et Pietas. Tanulmányok a 70 éves Barca József tiszteletére. Debrecen – Sáropatak, 2002. 191–198.

27 (Megjegyzés - Popup)

A Sopronba került főiskola működésének első harminc évével foglalkozó szakirodalomból had utaljunk itt csak néhány alapvetőre: Herpay Imre szerk.: Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián... Sopron 1919–1969. Az Erdészeti és Faipari Egyetem Jubileumi Évkönyve. Sopron, 1970., Zsámboki László (szerk.): Selmectől Miskolcig 1735–1985. Miskolc, 1985., Hiller István: Erdészettörténet. (kézirat) Sopron, 1985. (A mű harmadik, egyetemtörténeti kronológiát tartalmazó fejezete.)

28 (Megjegyzés - Popup)

A közép fokú iskolákról újabb, áttekintő jellegű feldolgozás: Mastalírné Zádor Márta: Soproni középiskolák (1557–1996). In: Kovátsné Németh Mária szerk.: Település – iskola – társadalom. Győr, 1996. 189–206., Horváth Csaba: Sopron szakiskolái (1778–1996). In: Kovátsné Németh M. 1996.

207–230., Németh Ildikó: Sopron középfokú és középszintű iskolái a 19. században. Dissertationes Sopronienses 1. Sopron, 2005.

29 (Megjegyzés - Popup)

1956-tól vált koedukált iskolává. Az iskola az 1991/92-es tanévtől újra visszakerült az evangélikus egyházhoz, jelenleg Berzsenyi Dániel Evangélikus Líceumként működik. Az iskola történetéről szintézis Győrffy – Hunyadi 1986. Számítalan cikk jelent meg a líceumi életről a Soproni Szemlében.

30 (Megjegyzés - Popup)

A bencés iskola történetének modernkori feldolgozása Mészáros István: A soproni bencés gimnázium. Pannonhalma, 1994. Épületében ma a Róth Gyula Erdészeti Szakközépiskola működik.

31 (Megjegyzés - Popup)

A jezsuita iskoláról jó összefoglalás Bán János: Sopron újkori egyháztörténete. Sopron, 1939., Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939., Póda Endre: A soproni kath. „parochia” és a „soproni kath. hitközség” története. Sopron sz. kir. város, a győri püspökség és a plébánia levéltáraiban őrzött okiratok nyomán. Sopron, 1892., továbbá a Soproni Szemlében a témáról megjelent tanulmányok.

32 (Megjegyzés - Popup)

1964-től koedukált iskola. 1966/67-ben megnyitották a postaforgalmi képzés első osztályát, a létrejött postaforgalmi szakközépiskola 1978-ban átkerült a József Attila Gimnáziumba. Az 1990/91-es tanévtől hatosztályos képzés indult a Széchenyi István Gimnáziumban.

33 (Megjegyzés - Popup)

Kárpáti Károly: A soproni m. kir. állami főreáliskola története. Sopron, 1896.

34 (Megjegyzés - Popup)

1955-től 403-as Pesti Barnabás Ipari Szakmunkásképző Intézetnek hívták az iskolát, 1973-tól szakközépiskolai képzés is indult. A vas-, fém- és villamosipari képzés 1988-tól átkerült az újonnan alakított Vas- és Villamosipari Szakképző Iskolába. Az intézmény 1994-től Handler Nándor Szakképző Iskolaként működik.

35 (Megjegyzés - Popup)

Verbényi (Veszélka) László: A soproni rajziskola története. Soproni Szemle Különlenyomata, Sopron, 1940. Lakatos István: A soproni iparosság története. Dokumentumgyűjtemény. Bp., 1994.

36 (Megjegyzés - Popup)

1952-től Közgazdasági Technikum, 1965-ben Közgazdasági Szakközépiskola lett. A továbbra is Fáy András Szakközépiskola néven működő intézmény napjainkban három szakirányban (számviteli, pénzügyi, idegen nyelvű ügyintézői) ad képesítést.

37 (Megjegyzés - Popup)

Az állami tanítónőképző 1957-ben szűnt meg. Ebben a tanítónőképzőben indult 1954/55. tanévben az a

gimnáziumi osztály, amelyből később a Martos Flóra Gimnázium alakult.

38 (Megjegyzés - Popup)

Ribai M. Elma: Isteni Megváltóról Nevezett Nővérek. (Isteni Megváltó Leányai) In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 10. 1998/3-4. 181-207.; Ribai M. Elma: Az Isteni Megváltó Leányainak kapcsolata Boldog Apor Vilmosmal és Mindszenty bíborossal. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 11. 1999/1-2. 181-201.

39 (Megjegyzés - Popup)

1950. augusztus 31-én vette fel József Attila nevét. 1965/66-ban megszűnt a leánygimnázium jellege, koedukált gimnázium 1978-tól postaforgalmi szakközépiskolai osztályokat is befogadott. 1989/90-től József Attila Postaforgalmi Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet volt az iskola neve. A Deák téri épületet 1990-ben életveszélyessége miatt ki kellett üríteni; a tanítás az Erzsébet utcai fiúkollégium helyiségeiben és a Mátyás király utcai régi leánykollégiumban folytatódott. Az iskolát 2000-ben megszüntették.

40 (Megjegyzés - Popup)

Kelényi Ferenc: Az első soproni felsőbb leányiskola a XIX. században. SSz. 20 (1966) 239–245.

41 (Megjegyzés - Popup)

Rozsondai Károly: Képek a soproni tanítóképző történetéből. SSz. 12 (1958) 193–209.

42 (Megjegyzés - Popup)

Póda 1892.

43 (Megjegyzés - Popup)

Gátas Jánosné – Szakál Ernő: A 100 éves Soproni Siketnéma Intézet alapítási eseményei 1903–2003. In: Soproni Füzetek 2003. 191–204.

44 (Megjegyzés - Popup)

Gangel Erzsébet: A M. Kir. Zrínyi Ilona Honvédtiszti Leánynevelő Intézet 1850–1936. Sopron, 1937.

45 (Megjegyzés - Popup)

Kasza Lajos: Zrínyista lányok. Bp., 2000. Köszönet Molnár László Úrnak, hogy a kötetre felhívta a szerzők figyelmét.

46 (Megjegyzés - Popup)

Cseresnyés Géza szerk.: Katonaiskolák a hűség városában. Bp., 1998., Péterfy Károly: A sopron M. Kir. Honvéd Hadapródiskola története 1898–1921. Sopron, 1934.

47 (Megjegyzés - Popup)

Losonczy Zsuzsanna: A soproni Laehne-féle nevelőintézet és gimnázium 1853–1903. SSz. 26 (1972) 228–245, 289–307., Németh Ildikó: A Csöndes-féle tan- és nevelőintézet. SSz. 50 (1996) 208–227.

48 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Alpár: 175 év a soproni zeneoktatás szolgálatában. Sopron, 2004.

49 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939., a plébániai iskoláról Házi külön cikket is megjelentetett a Soproni Szemlében, ld. fentebb. 8. jz.

50 (Megjegyzés - Popup)

Hiller István: Sopron iskolaváros (1922–1990) In: Sarkady Sándor szerk.: Sopron és környéke 1922-1990. Sopron, 1992. 121–129.

51 (Megjegyzés - Popup)

Póda 1892., Kovács József László szerk.: A Soproni Katolikus Konvent története 1625–2000. Sopron, 2000.

52 (Megjegyzés - Popup)

Hiller 1992. 124.

53 (Megjegyzés - Popup)

Vö.: Payr Sándor: A Soproni Evangélikus Egyházközség története. Sopron, 1917.

54 (Megjegyzés - Popup)

Graf Samu: Der Bau der evangelischen Schule in der Theatergasse 1883–1884. Ödenburg, 1884.

55 (Megjegyzés - Popup)

Szimon János: Az evangélikus gyülekezet Sopronban. In: Sarkady Sándor szerk.: Sopron és környéke 1922–1990. Sopron, 1992. 100–109.

56 (Megjegyzés - Popup)

Hiller 1992. 124.

57 (Megjegyzés - Popup)

Hanzmann Károly: Helyzetrajz és adalékok a Soproni Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyházközség 1900–1950. évi történetéhez I–II. köt. Sopron, 2000–2003.

58 (Megjegyzés - Popup)

Hárs József: A zsidóság Sopronban. In: Sarkady 1992. 115–120.

59 (Megjegyzés - Popup)

vö.: Pollák Miksa: A zsidók története Sopronban. Bp., 1896.

60 (Megjegyzés - Popup)

Gönczöl Lászlóné: A soproni erdei-iskola, Manninger-ház ismertetése. In: Hogyan tovább? 2000/5.

32-33.; Taschner Frigyes: A Soproni Foglalkoztató Kisegítő Iskola és Nevelőotthon története (1947–1977). SSz. 34 (1980) 235–248.

61 (Megjegyzés - Popup)

Környei 1996. 202.

62 (Megjegyzés - Popup)

A Szent Orsolya-rendiek iskolai életéről készült archív felvételek fotómásolatait Adorján Attila, a Soproni Múzeum munkatársa készítette. Az eredeti képek a Soproni Múzeum archívumában találhatóak meg.

63 (Megjegyzés - Popup)

Pukánszky Béla – Németh András: Neveléstörténet. Bp., 1998, 168. (a továbbiakban: Pukánszky – Németh 1998).

64 (Megjegyzés - Popup)

Ruttmayer Terézia Paula: Történeti áttekintés. In: A Szent Orsolya Római Katolikus Általános Iskola, Gimnázium és Kollégium jubileumi évkönyve, 1997, 7–39. (a továbbiakban: Ruttmayer 1997).

65 (Megjegyzés - Popup)

Megjegyzésre érdemes, hogy ekkortájt, az ellenreformáció hatására Sopron lakosságának kb. 2/3-a evangélikus volt, tehát a katolikus rendek a kisebbséghez tartoztak a városban. Ugyanakkor az államvallás katolikus volt, így az országos és helyi rendeletek, a katolikus restauráció hatására a 18. század végére megfordult az arány.

66 (Megjegyzés - Popup)

Ruttmayer 1997, 13. Az épületről és annak bővítéseiről ld. Fényes Gabriella cikkét a SSz. jelen számában (A szerk.)

67 (Megjegyzés - Popup)

Ruttmayer 1997, 18.

68 (Megjegyzés - Popup)

A soproni Szent Orsolya-rendi tan- és nevelőintézet százötven éves fennállásának története és jelen állapota, 1747–1897., 5. p. (a továbbiakban: Évkönyv 1897)

69 (Megjegyzés - Popup)

Az elemi leányiskola egyik igazgatónőjének statisztikát kérő levelének vázlata, a szerző neve és a dátum ismeretlen, Soproni Levéltár (a továbbiakban: SL), VIII/152, vegyes anyag

70 (Megjegyzés - Popup)

Németh Ildikó: Sopron középfokú és középszintű iskolái a 19. században. (Dissertationes Sopronienses 1) Sopron, 2005, 46. (a továbbiakban: Németh 2005)

71 (Megjegyzés - Popup)

Németh 2005, 46.

72 (Megjegyzés - Popup)

Program des katholischen Mädchen- Lehr- u. Erziehungs-Institutes der Ursulinen zu Oedenburg des Schuljahres 1873/74. Adolf Reichard, Oedenburg, 1874, 7-11.

73 (Megjegyzés - Popup)

Rózsa Béláné Benyovits Ilona: Iskolánk története az alapítástól 1948-ig. In: A Szent Orsolya Római Katolikus Általános Iskola, Gimnázium és Kollégium jubileumi évkönyve, 1997, 40-48. (a továbbiakban: Rózsa 1997)

74 (Megjegyzés - Popup)

Kimutatás az egyes iskolák számára: a soproni Szent Orsolya-rendiek külső elemi iskolája, 1864, SL XII/6

75 (Megjegyzés - Popup)

Statisztikai kimutatás az 1927/28. évre az elemi iskolák részére: a soproni Szent Orsolya-rendiek külső elemi iskolája, 1928, SL VIII/152.

76 (Megjegyzés - Popup)

Kimutatás az egyes iskolák számára: a soproni Szent Orsolya-rendiek külső elemi iskolája, 1864, SL XII/6.

77 (Megjegyzés - Popup)

Megjegyzendő, hogy már az 1806-os ún. 2. Ratio Educationis szerint is büntetés alá eső vétséget követ el az a szülő, aki gyermekét nem iskoláztatja. (Mészáros István: A magyar nevelés története 1790–1849. Bp., 1968, 84.)

78 (Megjegyzés - Popup)

Értesítő az Orsolya-rendiek Sopronban létező tan- és nevelőintézetéről, melyben leánynövendékek az elemi oktatáson kívül magasabb tanulmányi-, ipar-, és művészeti ágakban is nyerhetnek kiképzést; úgyszintén elemi tanítónők és nevelőnők (Gouvernantok) képeztetnek. 1889–1890. iskolai évről. Sopron, Litfass Károly könyvnyomdája, 1890, 27. (a továbbiakban: Értesítő 1890)

79 (Megjegyzés - Popup)

Pukánszky – Németh 1998, 418.

80 (Megjegyzés - Popup)

Statisztikai kimutatás az 1903/4. évre az elemi iskolák részére: a soproni Szent Orsolya-rendiek külső elemi iskolája, 1904; valamint Statisztikai kimutatás az 1903/4. évre az elemi iskolák részére: a soproni Szent Orsolya-rendiek belső elemi iskolája, 1904. SL VIII/152.

81 (Megjegyzés - Popup)

Pukánszky – Németh 1998, 418. A fiúk számára a polgári iskola 6 éves volt, lányoknak csak négy éves. Polgári iskolába az elemi iskola első négy osztályát elvégzett tanulók nyerhettek felvételt.

82 (Megjegyzés - Popup)

Pukánszky – Németh 1998, 418.

83 (Megjegyzés - Popup)

Évkönyv 1897, 5.

84 (Megjegyzés - Popup)

A felsőbb népiskolát az 1868:38. tc. hozta létre, a hatosztályos elemi iskolára épülő iskolatípus volt. Az ötezernél nagyobb lélekszámú településeken kellett felállítani, a nagyobb községek létrehozhattak polgári iskolát is, amely az elemi iskola első négy osztályára épült. (Pukánszky – Németh 1998, 418.)

85 (Megjegyzés - Popup)

Németh 2005, 105.

86 (Megjegyzés - Popup)

A soproni Szent Orsolya-rendi elemi leányiskola, polgári leányiskola, nőipariskola és tanítónőképző értesítője az 1932/33. iskolai évről, Sopron, 1933, 23. (a továbbiakban: Értesítő 1933)

87 (Megjegyzés - Popup)

Nyilvánossági jog: jog arra, hogy államilag érvényes bizonyítványt állítson ki a nyilvánossági joggal rendelkező intézmény (Pukánszky – Németh, 1998, 413.). Egy intézmény elindulásakor általában először működési engedély van csak, mely nem jogosít bizonyítványadásra.

88 (Megjegyzés - Popup)

Németh 2005, 70.

89 (Megjegyzés - Popup)

Értesítő 1933, 23.

90 (Megjegyzés - Popup)

A Szent Orsolya-rendiek római katolikus polgári leányiskolájának tanmenetei, 1925, Soproni Levéltár, VIII/106. fond, vegyes anyag

91 (Megjegyzés - Popup)

Az ismétlő iskola az elemi iskolára épülő iskolatípus volt. A tanulóknak nem kellett napi rendszerességgel iskolába járniuk. Télen hetenként öt, nyáron két óra volt a kötelező tanítási idő. (Pukánszky – Németh, 1998, 418.)

92 (Megjegyzés - Popup)

A soproni Szent Orsolya-rendi róm. kath. nőipariskola évkönyve az 1942–43. iskolaévről. Király Nyomda, Sopron, 1943, 5.

93 (Megjegyzés - Popup)

Évkönyv 1897, 8.

94 (Megjegyzés - Popup)

Értesítő 1890, 19.

95 (Megjegyzés - Popup)

A soproni Szent Orsolya-rendi róm. kath. elemi tanítóképző, polgári iskola, nőipariskola és elemi iskola értesítője az 1926-27. tanévről. Vitéz Tóth Alajos könyvnyomdai műintézete, Sopron, 1927, 43. (a továbbiakban: Értesítő 1927)

96 (Megjegyzés - Popup)

A soproni Szent Orsolya-rendi elemi leányiskola, polgári leányiskola, nőipariskola és tanítónőképző értesítője az 1933/34. iskolai évről, Sopron, 1934, 57. (a továbbiakban: Értesítő 1934)

97 (Megjegyzés - Popup)

Németh 2005, 67.

98 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 68.

99 (Megjegyzés - Popup)

Értesítő 1934, 57–58.

100 (Megjegyzés - Popup)

Németh 2005, 68.

101 (Megjegyzés - Popup)

Kegyúri jog: „Katolikus egyházi szervezetet alapító és fenntartó személy kiváltságos helyzete; a feudális földesurak – beleértve a királyi városokat is – joga, amely szerint a földbirtokán épült egyházat a sajátjának tekintette, jövedelmeivel közvetlenül rendelkezett, és amelynek szolgálatára a tetszése szerint egyházi személyt jelölte.” (Magyar Nagylexikon, 10. kötet Ir-Kip. Bp., 2000, 701.)

Legismertebb példája a reformáció alatt meghatározó „akié a föld, azé a vallás” elv. Sopronban a város az 1868. évi oktatási törvény után magához ragadta a katolikus iskolákkal kapcsolatos hatósági jogokat, melyeket a soproni katolikus konvent 1890-ben vett részlegesen vissza. (Póda Endre: A soproni kath. „parochia” és a „soproni kath. hitközség” története, Sopron, 1892, 132-133.)

102 (Megjegyzés - Popup)

Németh 2005, 109.

103 (Megjegyzés - Popup)

A soproni Szent-Orsolya-rendi tan-és nevelőintézet értesítője az 1907-1908. iskolai évről. Sopron, 1908, 57.

104 (Megjegyzés - Popup)

Bittenbinder Miklós: A Szent Orsolya-rend leánynevelési rendszere. Bp., 1936, 7. (a továbbiakban: Bittenbinder 1936)

105 (Megjegyzés - Popup)

A soproni Szent Orsolya rend római katolikus leánygimnázium értesítője az 1921-22. tanévről, Sopron, 1922, 4.

106 (Megjegyzés - Popup)

Évkönyv 1897, 7.

107 (Megjegyzés - Popup)

Megjegyzendő, hogy az 1868:38. tc. szerint a népiskolákban az oktatás nyelve a „községben divatozó nyelvek egyike”. Emellett 1879-ben minden iskolában kötelező tantárgyként bevezették a magyar nyelvet. (Pukánszky – Németh, 1998, 422.). Sopron még ekkor is nagyrészt német nyelvű város volt, ezért a magyarosítás, a magyar nyelv oktatása, sőt, jól oktatása a későbbiekben a nővérek előnyére vált. 1907-ben, Apponyi Albert minisztersége alatt kiadott törvényben ugyanis a nemzetiségi egyházi iskolák államsegélyét ahhoz kötötte, hogy a diákok a negyedik osztály után legalább alapfokon helyesen ki tudják magukat fejteni magyarul (Pukánszky – Németh, 1998, 422.).

108 (Megjegyzés - Popup)

Évkönyv 1897, 10-11.

109 (Megjegyzés - Popup)

Bittenbinder 1936, 4.

110 (Megjegyzés - Popup)

Bittenbinder 1936, 8.

111 (Megjegyzés - Popup)

Személyi lap, 1947, SL VIII/64, vegyes anyag.

112 (Megjegyzés - Popup)

Bittenbinder 1936, 10.

113 (Megjegyzés - Popup)

Bittenbinder 1936, 11.

114 (Megjegyzés - Popup)

Statisztikai kimutatások az elemi iskolák részére: a soproni Szent Orsolya-rendiek külső elemi iskolája,

SL VIII/152, vegyes anyag (a továbbiakban: Statisztikai Kimutatások, SL VIII/152).

115 (Megjegyzés - Popup)

Értesítő az Orsolya-rendiek Sopronban létező tan- és nevelőintézetéről, 1894-1895. iskolaévről. Sopron, 1895, 28-32.

116 (Megjegyzés - Popup)

A soproni Szent Orsolya-rendi róm. kath. Leánylíceum és Tanítóképző évkönyve az 1941-42. iskolai évről. Közzéteszi Mater Hencz Augustina igazgató, Sopron, 1942, 22.

117 (Megjegyzés - Popup)

Rendtartási Illemszabályok – soproni orsolyita-szüzek intézetének bennlakó növendékei számára, Hungaria, Oedenburg, 2.

118 (Megjegyzés - Popup)

Évkönyv 1897, 112.

119 (Megjegyzés - Popup)

Az iskolában a „Stella Matutina” társulathoz tartozott ki a későbbi évek során a Mária-kongregáció, amely mély vallásosságra, erkölcsösségre és jótekonyságra nevelő leányegyesület volt. Ld.: A soproni Szent Orsolyarendiek internátusában fennálló Stella Matutina-ról elnevezett Szűz-Mária-egylet értesítője az 1911/12. évről, Sopron, 1912; ill.: A soproni Szent Orsolya-rendi róm. kath. elemi tanítóképző, polgári iskola, nőipariskola és elemi iskola értesítője az 1929–30. tanévről. Sopron, 1930, 20.

120 (Megjegyzés - Popup)

A soproni Szent Orsolya-rendi róm. kath. elemi tanítóképző, polgári iskola, nőipariskola és elemi iskola értesítője az 1909–10. tanévről. Sopron, 1910, 30.

121 (Megjegyzés - Popup)

Hazánk első leánygimnáziuma csupán 1896-ban nyitotta meg kapuit, az Országos Nőképző Egyesület törekvéseinek köszönhetően. Tantervének alapját a fiúgimnáziumok tanterve képezte. Ezelőtt egy évvel, 1895-ben vált lehetővé nők számára, hogy az egyetemek bölcsész, orvosi és gyógyszerészeti fakultását hallgathassák. (Pukánszky – Németh 1998, 426.)

122 (Megjegyzés - Popup)

A Szent Orsolya-rendiek Soproni Immaculata Leánygimnáziumának évkönyve az 1943–44. iskolai évről. Szerk. M. Rock Stephana. Sopron, 1944, 3. (a továbbiakban: Gimnáziumi Évkönyv 1944)

123 (Megjegyzés - Popup)

A fejedelemasszony levele, 1911, SL XII/6, vegyes anyag.

124 (Megjegyzés - Popup)

Rózsa 1997, 45.

125 (Megjegyzés - Popup)

Gimnáziumi Évkönyv 1944, 3.

126 (Megjegyzés - Popup)

A soproni Szentorsolyarendi róm. kath. Leánygimnázium értesítője az 1937–1938. iskolai évről, Sopron, 1938, 6.

127 (Megjegyzés - Popup)

Korábban az 1926. évi 24. tc. differenciálta a lányok középiskoláit leánygimnáziumra, leánylíceumra és leánykollégiumra. Míg az előbbi általános műveltséget adott és érettségi vizsgával zárult, az utóbbi inkább a fiúiskolák reál típusának felelt meg, azzal a különbséggel, hogy természettudományok helyett a művészeti oktatás, valamint a modern nyelvek tanítása került túlsúlyba. (Pukánszky – Németh 1998, 623.)

128 (Megjegyzés - Popup)

A soproni Szentorsolyarendi róm. kath. Leánygimnázium értesítője az 1936–1937. iskolai évről, Sopron, 1937, 18. (a továbbiakban: Gimnáziumi Évkönyv 1937)

129 (Megjegyzés - Popup)

Gimnáziumi Évkönyv, 1937, 15. o.; Már az 1868:38. tc. állami felügyelet alá, az iskolaszék hatáskörébe helyezte a felekezeti iskolákat (Pukánszky – Németh 1998, 419.). Az állami felügyeleti hatóságot az 1935. évi VI. törvénycikkkel hívták életre, az új közoktatásügyi igazgatás bevezetése által. (Gimnáziumi Évkönyv, 1937, 18.)

130 (Megjegyzés - Popup)

A rend fejedelemasszonyának levele, 1918. dec. 27. , SL XII/6, vegyes anyag.

131 (Megjegyzés - Popup)

A Bányászati és Erdészeti Akadémia (1922-től Főiskola) 1919-ben költözött Selmecbányáról Sopronba, a trianoni események kapcsán. Az akadémia Sopronba kerülése hatott a helyi középiskolák fejlődésére, és valószínűleg inspirációt adott a főnökmasszonynak is.

132 (Megjegyzés - Popup)

Fehér Dániel az erdészeti mikrobiológia Európa-hírű professzora volt.

133 (Megjegyzés - Popup)

Reiter M. Benedicta rendi fejedelemasszony levele, 1922. júl. 31. SL XII/6, vegyes anyag.

134 (Megjegyzés - Popup)

Fetser Antal győri püspök levele, 1923. aug. 31. , Soproni Levéltár, XII/6. fond, vegyes anyag.

135 (Megjegyzés - Popup)

Rózsa 1997, 45.

136 (Megjegyzés - Popup)

Rózsa 1997, 46.

137 (Megjegyzés - Popup)

A szent Orsolya-rend soproni Vincentianum Mezőgazdasági Leányközépiskolájának évkönyve az 1943/44. iskolai évről. Szerk: M. Szentgyörgyi Lukretia igazgató. Sopron, 1944, 12-13.

138 (Megjegyzés - Popup)

Építőkövek – A csornai Csukás Zoltán Mezőgazdasági Szakközépiskola története 1938–1988., 1988, 27.

139 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Kamenszky Árpád polgármester levele, 1944. okt. 19. , SL XII/6, vegyes anyag.

140 (Megjegyzés - Popup)

Rózsa 1997, 43.

141 (Megjegyzés - Popup)

M. Rock Stephana fejedelemasszony levele, 1946. aug. 30. SL XII/6, vegyes anyag.

142 (Megjegyzés - Popup)

Horváth Zoltánné: 1948-tól az újraindulásig, In: A Szent Orsolya Római Katolikus Általános Iskola, Gimnázium és Kollégium jubileumi évkönyve, 1997, 49-63., itt: 49. (a továbbiakban: Horváth Z. 1997).

143 (Megjegyzés - Popup)

Horváth Z. 1997, 50.

144 (Megjegyzés - Popup)

Jegyzőkönyv-másolat az iskola államosításáról, 1948. aug. 10., Soproni Levéltár, XII/6. fond, vegyes anyag.

145 (Megjegyzés - Popup)

Németh 2005, 126.

146 (Megjegyzés - Popup)

Németh 2005, 135.

147 (Megjegyzés - Popup)

Németh 2005, 149.

148 (Megjegyzés - Popup)

A győri püspök levele, 1948. okt. 7. SL XII/6., vegyes anyag.

149 (Megjegyzés - Popup)

Mészáros István: Ateista nevelés iskoláinkban 1950–1990. Bp., 1996, 12. (a továbbiakban: Mészáros 1996)

150 (Megjegyzés - Popup)

Mészáros 1996 11.

151 (Megjegyzés - Popup)

Horváth Z. 1997, 49-63.

152 (Megjegyzés - Popup)

Horváth Z. 1997, 62.

153 (Megjegyzés - Popup)

Horváth József: Az újraindulástól napjainkig, 67. In: A Szent Orsolya Római Katolikus Általános Iskola, Gimnázium és Kollégium jubileumi évkönyve, 1997, 64-73. (a továbbiakban: Horváth J. 1997)

154 (Megjegyzés - Popup)

Horváth J. 1997, 72.

155 (Megjegyzés - Popup)

Eötvös József képviselőházi beszéde 1848. augusztus 3-án. In: Dokumentumok a magyar nevelés történetéből 1100–1849. Neveléstörténeti könyvtár. Szerkesztette: Ravasz János. Bp., 1966. 519–520.

156 (Megjegyzés - Popup)

Imre Sándor: Nemzetnevelés. Jegyzetek a magyar művelődési politikához. Bp., 1912. 115.

157 (Megjegyzés - Popup)

Uó: A nevelés sorsa és a szocializmus. Bp., 1909. 151–152.

158 (Megjegyzés - Popup)

Imre Sándor: Nemzetnevelés 167. Imre Sándor eszmei jelentőségére utal Ady Endre – Eötvös József emlékére írt – „Kín és dac” című költeményének ajánlása: „Imre Sándornak, a nagy tanítónak s nemes barátjának küldöm”. Vö.: Ady Endre összes versei. Bp. 1977. 549. A kérdéshez lásd még: Varsányi Péter István: Az iskolák államosításának kérdése Imre Sándor pedagógiai rendszerében. Magyar Pedagógia, 1979. 2. szám 176–182. Dolgozatunkhoz kapcsolódik Rozsondai Károly önéletrajzának egyik adaléka: „Mivel a sok családos tanítót is nehezen tudták akkor álláshoz juttatni (1920-ról van szó – a szerző), engem és Zoltán öcsémet Imre Sándor, a neves pedagógus, akkor államtitkár, kitűnő oklevelünkre való hivatkozással a Polgári-iskolai Tanárképző Főiskolára vétetett fel.” (1953. október 28.).

159 (Megjegyzés - Popup)

Szabad Nép, 1948. május 9.

160 (Megjegyzés - Popup)

Független Újság, 1948. június 5.

161 (Megjegyzés - Popup)

Mindszenty József hercegprímás (1892–1975) beszédei. Magyar politikai események röplapokban 1945–1952-ig. Szeged, 1952.; Mindszenty okmánytár. München, 1957. III.

162 (Megjegyzés - Popup)

Közszolgálat-pedagógushivatás. Rozsondai Zoltán a magyar tanítóképzésért és megújításáért. Szövényi Zsolt előszavával és Donáth Péter kísérő tanulmányával. Bp. 2004. 62. A tanítóképzést fenyegető veszélyre a soproni evangélikus gyülekezetben is felfigyeltek. Az 1947. december 6-án tartott egyházmegyei gyülekezet vezetői megbeszélésének jegyzőkönyvéből: „A soproni evangélikus általános iskola és a gyakorló iskola egyesítését püspök úr nem tartja kívánatosnak, mert netáni államosítás esetén elsősorban a tanítóképzőket és az ezekkel kapcsolatos iskolákat államosítanák”. In: Hanzmann Károly: Helyzetrajz és adalékok a soproni ágostai hitvallású evangélikus egyházköztség 1900–1950. évi történetéhez. Sopron, 2000. 227.

163 (Megjegyzés - Popup)

Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Soproni Levéltár (a továbbiakban: GYMSL. SL.), Soproni Állami Líceum és Tanítóképző Intézet iratai 1948–1957. XXVI. 65. 195/1948. sz.

164 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 124/1948. sz.

165 (Megjegyzés - Popup)

Hanzmann K.: i.m. 231.

166 (Megjegyzés - Popup)

1948. évi Országos Törvénytár, 1948. június 16.; 1000 év törvényei <http://www.1000ev.hu>

167 (Megjegyzés - Popup)

Rozsondai Zoltán: Tanítóképzésünk útja a felszabadulás óta. In: Közszolgálat – pedagógushivatás... 195–196.

168 (Megjegyzés - Popup)

Vas Megyei Levéltár (a továbbiakban: VaML) 6/1948. sz.

169 (Megjegyzés - Popup)

Uo. XXIV. 501. b/53. sz.

170 (Megjegyzés - Popup)

Uo. XXIV. 501. b/53. Sz.

171 (Megjegyzés - Popup)

Ua.

172 (Megjegyzés - Popup)

Mindszenty okmánytár III. 188–189.; VaML. XXIV. 501. b/53. sz. 4158. tank. főig. sz. irat

173 (Megjegyzés - Popup)

GYMSL. SL. XXVI. 65. 380/1948. sz.

174 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 268/1/1948. sz.

175 (Megjegyzés - Popup)

Ua.

176 (Megjegyzés - Popup)

Az eskü szövege: „Én ... esküszöm a Mindentudó és Mindenható Istenre, hogy a Magyar Köztársasághoz és annak alkotmányához hű leszek; Magyarország törvényeit, törvényes szokásait és a kormány rendeleteit megtartom; hivatali előjáróimnak engedelmeskedem, a hivatali titkot megőrzöm és hivatali kötelességeimet pontosan, lelkiismeretesen a nép érdekeinek szem előtt tartásával teljesítem. Isten engem úgy segítse!”.

177 (Megjegyzés - Popup)

GYMSL. SL. XXVI. 62. 10/1948. sz.

178 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 462/1948. sz., 1948. augusztus 26.

179 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 268/1/1948. sz.

180 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 10/1948. sz.

181 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 734/1948. sz.

182 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 268/1948. sz.

183 (Megjegyzés - Popup)

Kolbenhayer Mór (1810–1884) evangélikus lelkész. 1846-ban került Sopronba. Buzgó tevékenységet

fejtett ki humanitárius és nevelőintézetek létesítése körül. Magyar költemények kiváló fordítójaként is ismert; az már kevésbé, hogy Görgei Artúr altábornagy, miniszter unokatestvére volt. A soproni evangélikus temetőben nyugszik.

184 (Megjegyzés - Popup)

Némileg ellentmond ennek mindaz, ami Hanzmann emlékiratában figyelhető meg. Az 1948. évről szólva csak a központi általános iskola (Színház utca) államosításáról szól, a tanítóképzőt a gyakorlóiskolával meg sem említi. Az iskola igazgatója, Rozsondai neve is csupán egyszer, egy képviselőtestületi névsor közlésénél merül fel. Szerintünk nem indokolja e visszafogottságot a lelkész véleménye, miszerint a személyi kultuszt „... velem együtt nagyon sokan nem bírják”. Hanzmann: i.m. 170.

185 (Megjegyzés - Popup)

GYMSL. SL. 589/1948. sz.

186 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 425/1948. sz.

187 (Megjegyzés - Popup)

Az Ágostai Hitvallás II. cikke a megszüntetett visszaélésekről XXVIII. Az egyházi hatalom. Vö. Dr. Pröhle Károly fordítása. Sopron, 1930.

188 (Megjegyzés - Popup)

1953-ban írt önéletrajzából: „Családi körülményeim, neveltetésem szociális, emberséges gondolkodásúvá tettek, megértővé a szenvedőkkel, kizsákmányoltakkal szemben.” (Valóban az volt!). GYMSL. SL. XXI. 65. 9. doboz sz. n.

189 (Megjegyzés - Popup)

Levita: leányegyházak tanítója, aki emellett a hétköznapi, esetleg a vasárnapi istentiszteleteknek is a végzője, de a szentségeket nem szolgáltathatta ki.

190 (Megjegyzés - Popup)

GYMSL. SL. XXVI. 65. 405/1848. sz. A versidézet pontosan: „Kapja meg végtén szegény Magyarország/ A szabadító magyar tanítót”. A magyar tanítókhöz. In: A menekülő élet (1912) című kötet.

191 (Megjegyzés - Popup)

Ua.

192 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 558/1948. sz.

193 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 775/1/1949. sz.

194 (Megjegyzés - Popup)

Rozsondai Zoltán: Pedagógiai Főiskola és a tanítóképző intézetek. Köznevelés, 1948. 5. sz.

195 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 12 (1958) 193–206.

196 (Megjegyzés - Popup)

GYMSL. SL. XXVI. 65. 189/1949. sz.

197 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Újság, 1948. június 4.

198 (Megjegyzés - Popup)

GYMSL. SL. XXVI. 65. 189/1949. sz.

199 (Megjegyzés - Popup)

Uo. XXVI. 65. 405/1948. sz.

200 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 471/1948. sz.; Biz. 8./1947–48. főig. sz.

201 (Megjegyzés - Popup)

„A kötelező hitoktatás biztosítása igazolja, hogy a felekezeti iskolák államosítása nem vallásellenes intézkedés”. Sopronmegye, 1948. május 29.

202 (Megjegyzés - Popup)

GYMSL. SL. 5/1949. biz. sz.

203 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 791/1949. sz.

204 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 304/1950. sz.

205 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 602/1951. sz.

206 (Megjegyzés - Popup)

U.o. 1/biz/1955. sz. A hittanítás 1957 télutóján néhány hétre – fakultatív tárgyként – még visszatért a tanítóképzőbe, hogy a tanév befejezése előtt aztán végleg eltűnjön a színről.

207 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 727/1950. sz. (A munkaterv az 1950. októbertől decemberig tartó időszakra vonatkozott.)

208 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 446/1950. sz.

209 (Megjegyzés - Popup)

Ziermann Lajos (1874-1952) tízgyermekes rohonci földműves családból származott. Nehezen minősíthető osztályidegen elemnek.

210 (Megjegyzés - Popup)

GYMSL. SL. 797/1948. sz.

211 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 714/1948. sz.

212 (Megjegyzés - Popup)

Kahler Frigyes: A Mindszenty-per. Vö.: [www. google.com/search/Mindszenty-per](http://www.google.com/search/Mindszenty-per)

213 (Megjegyzés - Popup)

GYMSL. SL. 2/1949. biz. sz.

214 (Megjegyzés - Popup)

2714/1948-49. VKM.; 63263/1949. III/3. tfsz.; 2590/1948-49. tfsz. iratok.

215 (Megjegyzés - Popup)

GYMSL. SL. 17/1949. sz.

216 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 39/1949. sz.

217 (Megjegyzés - Popup)

VaML. 62/1948. biz. sz.

218 (Megjegyzés - Popup)

GYMSL. SL. 345/1950. sz.

219 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 134/1949. sz.

220 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 236/1949. sz.

221 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 325/1/1950. sz.

222 (Megjegyzés - Popup)

A reálérték megítélése érdekében: akkor egy kiló kenyér 92 fillér, marhahús 5 forint, kristálycukor 7,60; egy pár férficipő 145, a gyermekcipő 95 forint; a tűzifa mázsája 25, a széné 23,75 forint volt.

223 (Megjegyzés - Popup)

GYMSL. SL. 66/1948. és 78/1949. sz.

224 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 390/1953. sz.

225 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 613/1948. sz.

226 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 926/1949. sz.; az eredeti tankerületi iratszám: 3474/1949.

227 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 651/1950. sz.

228 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 446/1950. és 727/1950. sz.

229 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 624/1948. és 882/1949. sz.

230 (Megjegyzés - Popup)

Az átirat eredeti iktatószáma M. 131/1952.; a tanítóképzőben: 555/1952. sz. (A fogalmazáson és helyesíráson nem javítottam – V.P.I.)

231 (Megjegyzés - Popup)

Nemzeti ünnep lesz április 4. (1950. április 2.), de munkanap március 15-e (1951. március 10.).

232 (Megjegyzés - Popup)

GYMSL. SL. 714/1948. sz.

233 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1017/2/1949. sz.

234 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 9. doboz sz. n.

235 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 57/1/1948. sz.

236 (Megjegyzés - Popup)

VaML. XXIV. 501/b/109. 925/1949. sz.; GYMSL. SL. 829/1949. sz.

237 (Megjegyzés - Popup)

GYMSL. SL. 465/1951. sz.

238 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 86/1955. sz. Az apropót az adta, hogy a Német Szövetségi Köztársaság, amely 1955. május 5-én nyerte el a szuverenitását, május 9-én lépett be a NATO-ba.

239 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 123/1949. sz.; Sztálin könyve a Szikra kiadásában 1949-ben jelent meg.

240 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 176/1949. sz.; szakfelügyelői feljegyzés 1949. március 17-én.

241 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1001/1949. sz.

242 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 3989/1949. tank. főig.; 1064/1949. sz.

243 (Megjegyzés - Popup)

¹⁰⁷ Uo. 1059/1949. sz.

244 (Megjegyzés - Popup)

¹⁰⁸ Uo. 1064/1948. sz. A sokszorosított beszédvázlat margójának széljegyzetei bizonyítják, hogy Rozsondai igazgató a december 21-én tartott iskolai ünnepélyen felhasználta azt.

245 (Megjegyzés - Popup)

¹⁰⁹ Uo. 9. doboz: hirdetőkönyv, 1949. december 20.

246 (Megjegyzés - Popup)

¹¹⁰ Uo. 1017/2/1949. sz.

247 (Megjegyzés - Popup)

¹¹¹ Pütkösti Árpád: Rákosi Sztálin legjobb tanítványa. Bp. 2004. 299-302.

248 (Megjegyzés - Popup)

¹¹² A rendelet eredeti száma 853-32/1952. X.; az intézeti levéltári száma 167/1-2/1952. Megjegyzés: a középiskolák tanulmányi versenyei Rákosi Mátyás nevét 1956-ig viselték. Jelen sorok írója még e cím alatt vett részt abban, igaz már történelemből.

249 (Megjegyzés - Popup)

¹¹³ Megítélésünk szerint más lehetett a helyzet a Széchenyi István Gimnáziumban. Ugyanis Rákosi tanulmányainak néhány évét (1902–1905) abban az iskolában töltötte. A Rosenfeld család a Várkerület 60. szám alatt lakott; éppen soproni tartózkodásuk során változtatták a nevüket Rákosira. Vö. A soproni Széchenyi István Gimnázium évkönyve. Névadója születésének 200. évfordulóján. Szerk.: Baranyai Lenke. Sopron é.n. (1991) 40-41.; Pütkösti Á.: i.m. 8-9.

250 (Megjegyzés - Popup)

¹¹⁴ GYMSL. SL. sz.n.

251 (Megjegyzés - Popup)

¹¹⁵ Uo. 462/1950. sz.

252 (Megjegyzés - Popup)

¹¹⁶ Uo. 944/1950. sz.

253 (Megjegyzés - Popup)

¹¹⁷ T. Gy. Liszenkoról, a „szovjet genetika atyjáról” van szó. A liszenkoi „tudományos” gyakorlat a maga szintjén a szovjet politikai gépezet működését modellezte.

254 (Megjegyzés - Popup)

¹¹⁸ GYMSL. SL. 176/1956. sz.

255 (Megjegyzés - Popup)

¹¹⁹ GYMSL. Győri Levéltára, 35516-1/1957. VIII. sz.

256 (Megjegyzés - Popup)

¹²⁰ Uo. 35607-1/1957. sz.; az eredeti minisztériumi száma: 57/1957.

257 (Megjegyzés - Popup)

¹²¹ Dr. Varsányi Péter: Emlékezés egy '57-es soproni szalagavatóra. In: Mai Sopronvármegye, 1996. március 1.

258 (Megjegyzés - Popup)

Az európai felsőoktatás történetének újabban megjelent és igen átfogó feldolgozása: Geschichte der Universität in Europa. (Hrsg.: Walter Rüegg) Bd. I–IV. München, 1993–2004. Európa középső és keleti felének felsőoktatásáról rövid összefoglalót nyújt: Szögi László: A közép-európai egyetemek a XVII–XIX. században és a magyar egyetemjárás. In: Világosság, 1988. 8–9. 53–67.

259 (Megjegyzés - Popup)

A magyar felsőoktatás történetének újabban megjelent feldolgozása: A magyar felsőoktatás évszázadai. (Szerk.: Kardos József) Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2000. A hazai felsőoktatás történetének vázlatos összefoglalása: Szögi László: A nemzet kertjének nevelő iskolái. A magyar felsőoktatás rövid története. In: Hat évszázad magyar egyetemei és főiskolái. (Szerk.: Szögi László) Bp., 1994. 9–69.

260 (Megjegyzés - Popup)

A kérdéskörrel olvashatunk: Ladányi Andor: A magyar felsőoktatás a 20. században. Bp., 1999.

261 (Megjegyzés - Popup)

Az újkori Magyarországról kiinduló külföldi egyetemjárásról a legújabban megjelent összefoglalás: Fata, Márta – Anton Schindling: Peregrinatio Hungarica. Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert. In: Peregrinatio Hungarica. Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert. (Hrsg.: Fata, Márta – Kurucz, Gyula – Schindling, Anton) (Tübinger Beiträge zur Universitäts- und Wissenschafts-geschichte 64.) Stuttgart, 2006. 3–36.

262 (Megjegyzés - Popup)

A soproniak középkori peregrinációjához lásd: Kubinyi András: A középkori magyarországi városhálózat hierarchikus térbeli rendjének kérdéséhez. In: Településtudományi Közlemények, 1971. 58–71. (A továbbiakban: Kubinyi: Városhálózat)

263 (Megjegyzés - Popup)

Németh Sámuel: A soproni líceum tanulóinak külföldi tanulmányai 1680–1782-ig. SSz. 9 (1955), 99–117.; Mollay Károly: Soproni növendékek a jénai egyetemen. SSz. 13 (1959), 274–275., Uő: Pótlás a jénai diákok névjegyzékéhez. SSz. 15 (1961), 365.; Kovács József László: Wirt Mihály soproni diák Wittenbergben (1555–1556). SSz. 26 (1972), 345–350.

264 (Megjegyzés - Popup)

Szögi László: Sopron városi és megyei hallgatók a Habsburg Birodalom egyetemein a XIX. század első felében. SSz. 50 (1996) 150–185. (A továbbiakban: Szögi: Sopron.)

265 (Megjegyzés - Popup)

Patyi Gábor: Magyarországi diákok a bécsi egyetemeken és főiskolákon 1890–1918. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 10.) Bp., 2004. (A továbbiakban: Patyi: Magyarországi diákok.)

266 (Megjegyzés - Popup)

A kérdéskört részletesen elemzem a doktori disszertációmban: Patyi Gábor: Felsőoktatás Bécsben és Budapesten a dualizmus korában. 2004. (Kézirat)

267 (Megjegyzés - Popup)

Karády Viktor: Egyetemi világváros a századvégen: a bécsi diákság és a közép-európai felsőoktatás nemzetközi piaca (1880–1900). In: Karády Viktor: Zsidóság és társadalmi egyenlőtlenségek (1867–1945). Replika Kör, Bp., 2000. 287. (A továbbiakban: Karády: Egyetemi világváros.)

268 (Megjegyzés - Popup)

A témához lásd: Gustav Otruba: Die Universitäten in der Hochschulorganisation der Donaumonarchie – nationale Erziehungsstätten im Vielvölkerreich 1850 bis 1914. In: Student und Hochschule im 19. Jahrhundert. Studien zum Wandel von Gesellschaft und Bildung im Neuzehnten Jahrhundert. (Hrsg.: Otto Neuloh – Walter Rüegg) Göttingen, 1975. 75–155.

269 (Megjegyzés - Popup)

Vö: Karády: Egyetemi világváros i.m. 286.

270 (Megjegyzés - Popup)

Az egyetem történetének máig legfontosabb monografikus feldolgozása: Franz Gall: Alma Mater Rudolphina 1365–1965. Die Wiener Universität und ihre Studenten. Wien, 1965. Újabb rövid összefoglaló: Kurt Mühlberger: Kurze Blick auf eine lange Geschichte. Wien, 1996.

271 (Megjegyzés - Popup)

A tanintézet történetének legújabb összefoglalása: K.K. Polytechnisches Institut, Technische Hochschule, Technische Universität Wien. Wien, 1997.

272 (Megjegyzés - Popup)

Újabban megjelent monográfia: Die Universität für Bodenkultur Wien. Von der Gründung in die Zukunft. 1871–1997. (Hrsg.: Manfred Welan), Wien – Köln – Weimar, 1997. Az intézmény történetének vázlatos áttekintése: Paulus Ebner: Geschichte der Hochschule für Bodenkultur von den Anfängen bis 1934. Wien, 1995.

273 (Megjegyzés - Popup)

Vö: Anton Steden – Ferdinand Habacher – Richard Kerschagl: Die Hochschule für Bodenkultur, Die Tierärztliche Hochschule und die Hochschule für Welthandel. In: 100 Jahre Unterrichtsministerium 1848–1948. Wien, 1948. 92–100.

274 (Megjegyzés - Popup)

A tanintézet történetének alapvető feldolgozása: Walter Wagner: Die Geschichte die Akademie der bildenden Künste in Wien. Wien, 1967.

275 (Megjegyzés - Popup)

Az akadémia alapításához és működésének első évtizedeihez lásd: Ulrike Elisabeth Mortsch: Die Hochschule für Welthandel und ihre Vorläuferin – die wissenschaftliche Lehre von 1898–1945. Wien, 1976. 10–22.

276 (Megjegyzés - Popup)

A két katonai akadémia történetéről rövid áttekintést nyújt: Andreas Steiger: 250 Jahre Offiziersausbildung. Ein historischer Rückblick. In: 250 Jahre Alma Mater Theresiana. Festschrift (Hrsg: Manfred Gänsdorfer) Wien, é.n. 35–41.

277 (Megjegyzés - Popup)

Az akadémia történetével is foglalkozó legújabb munka: Erwin Matsch: Der Auswärtige Dienst von Österreich (-Ungarn) 1720–1920., Wien–Köln–Graz, 1986.

278 (Megjegyzés - Popup)

Kubinyi: Városhálózat, 74.

279 (Megjegyzés - Popup)

Kissné Bognár Krisztina: Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 13.) Bp., 2004. 22. (6. táblázat) (A továbbiakban: Bognár: Magyarországi diákok.)

280 (Megjegyzés - Popup)

Tar Attila: Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1694–1789. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 11.) Bp., 2004. 36. (12. táblázat)

281 (Megjegyzés - Popup)

A Németországban tanuló soproniak számát lásd: Szögi László: Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789–1919. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 5.) Bp., 2001. 52. (13. táblázat) A 19. század első felében tanuló soproniak számadatának forrása: Szögi: Sopron i.m. 156.

(1. táblázat). A század közepére vonatkozó adat forrása: Szögi László–Kiss József Mihály: Magyarországi diákok a bécsi egyetemeken és főiskolákon 1849–1867. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 7.) Bp., 2003. 29. (8. táblázat) A továbbiakban: Szögi–Kiss: Magyarországi diákok.

282 (Megjegyzés - Popup)

Vö: Bognár: Magyarországi diákok i.m. 22. (6. táblázat)

283 (Megjegyzés - Popup)

Vö: Szögi–Kiss: Magyarországi diákok i.m. 28–29. (8. táblázat)

284 (Megjegyzés - Popup)

Vö: Patyi: Magyarországi diákok i.m. 42–48.

285 (Megjegyzés - Popup)

A korabeli Sopron lakosságának nyelvhasználatához lásd: Vö: Thirring Gusztáv: Sopron népességének fejlődése és összetétele. (Különlenyomat a Magyar Statisztikai Szemle 1931. évfolyamának 5. számából.) Bp., 1931. 32. (A továbbiakban: Thirring: Sopron népességének) 23–32.

286 (Megjegyzés - Popup)

A korabeli soproni középfokú iskolákról átfogó képet nyújt az alábbi munka: Németh Ildikó: Sopron középfokú és középszintű iskolái a 19. században. (Dissertationes Sopronienses 1.) Sopron, 2005. Jó összefoglalás még: Környei Attila: Adatok és gondolatok a soproni iskolai oktatás XIX. és XX. századi állapotáról. SSz. 50 (1996), 188–207.

287 (Megjegyzés - Popup)

Vö: Thirring: Sopron népességének i.m. 32–38.

288 (Megjegyzés - Popup)

Vö: Molnár László: Sopron város hadtörténeti tradíciói. SSz. 52 (1998), 348–349.

289 (Megjegyzés - Popup)

Vö: Győry Tibor: Az Orvostudományi Kar története 1770–1935. (A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története III.) Bp. 1936. 681.

290 (Megjegyzés - Popup)

Az erre vonatkozó rendeletet lásd: Magyarországi Rendeletek Tára 32. folyam (1898.) II. Bp., 1898. 1470.

291 (Megjegyzés - Popup)

A német nyelvű bölcsészképzés, és a korabeli hazai nemzetiségek témához lásd: Karady, Victor: Funktionswandel der österreichischen Hochschulen in der Ausbildung der ungarischen Fachintelligenz vor und nach dem ersten Weltkrieg. In: Victor Karady – Wolfgang Mitter (Hrsg.): Bildungswesen und Sozialstruktur in Mitteleuropa im 19. und 20. Jahrhundert. Köln–Wien, 1990. 189.

292 (Megjegyzés - Popup)

Lásd erről: Horváth Zoltán: Sopron városias fejlődése a kapitalizmus első időszakában. (1848–1914) II. rész. SSz. 39 (1985), 213–235. (Különösen a 232–235. oldalak között.) (A továbbiakban: Horváth: Sopron városias fejlődése.)

293 (Megjegyzés - Popup)

*1 unitárius és 1 „protestáns”

294 (Megjegyzés - Popup)

A táblázat adatainak forrása: Thirring: Sopron népességének i.m. 20. (9/a táblázat)

295 (Megjegyzés - Popup)

A kérdéskör könyvtárnyi irodalmából hadd utaljak legalább egy alapvetőre: Karády Viktor: Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867–1945). Replika Kör, Bp., 1997.

296 (Megjegyzés - Popup)

Vö: Patyi: Magyarországi diákok i.m. 33–35.

297 (Megjegyzés - Popup)

lengyel

298 (Megjegyzés - Popup)

Minderről olvashatunk: Thirring: Sopron népességének i.m. 23–32.

299 (Megjegyzés - Popup)

Horváth: Sopron városias fejlődése i.m. 232–235.

300 (Megjegyzés - Popup)

Matusz Gy.: A soproni orsolyiták története. A soproni Szt. Orsolya rendi kath. leánygimnázium értesítője az 1915–16. iskolaévről, 5–32, az alapításról: 8–11; Bán János: Sopron újkori egyháztörténete. Sopron 1939, 344–345. A ház 1686-ban a Zuana családé, majd Gensel doktoré, 1715-től a Dobner család a tulajdonosa: Házi Jenő: A soproni belváros házai és háztulajdonosai 1687-ben. Soproni Szemle (=SSz) 19 (1965), 127–143, a később az orsolyiták tulajdonába került házakról: 134; Thirring, Gusztáv: Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től 1939-ig. Sopron, 1941, 29.

301 (Megjegyzés - Popup)

Matusz 1915/16, 26–27; Bán 1939, 346–347. Ez a ház előbb a Tam családé volt, 1734-ben Hackstock Borbáláé, majd az apácák Wiebner hadbiztos nejétől Ogerschitz Katalintól vették meg: Házi 1965, 134; Csatkai Endre: Milyen házak álltak hajdanában az Orsolyiták zárdája helyén? Soproni Hírlap 1933, II. 22; Thirring 1941, 29.

302 (Megjegyzés - Popup)

Matusz 1915/16, 27; Bán 1939, 347.

303 (Megjegyzés - Popup)

Bán 1939, 375, 410.

304 (Megjegyzés - Popup)

Házi 1965, 134; Csatkai 1933; Thirring 1941, 29. A negyedik ház 1687-től 1816-ig a Liebezeit család tulajdona, 1823-ban Kis János költő püspök vette meg, 1839-ben Niedermayer Peregrin birtoka lett: Csatkai Endre és Dercsenyi Dezső (szerk.), Sopron és környéke műemlékei. Sopron, 1956, 220.

305 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Levéltár Fasc. XXIV. 5555/1862 csomag. Ezen kívül a korábbi állapotot Storno Ferenc egy kis, a Storno műteremben lévő festménye örökítette meg.

306 (Megjegyzés - Popup)

A homlokzat fő elemeinek bemutatásánál Csatkai Endre szövegét vettem alapul. Részletes leírása megtalálható: Csatkai 1956, 223.

307 (Megjegyzés - Popup)

Így a torony szerkezetének előképe lehetett a soproni ferences templom tornya, míg az oromzatra helyezett, konzolosan kialakított torony a Szt. Lélek és a sopronbánfalvi Mária Magdolna templomnál fordul elő: Török László: A historizmus korának építésze Sopronban. SSz. 22 (1968), 230–242, főleg 238; Winkler Gábor: Sopron építésze a 19. században. Sopron, 1988, 106. j. Török László szerint a nagyméretű gótikus ablak, az oromzat alját lezáró fiatorony talapzatok, az oromzatra kiülő toronyalj konzolok, a konzolok alatt elhelyezett szobor, az előcsarnok Soller és Stüler építészek tervein, mintakönyvében fordulnak elő: Török 1968, 238.

308 (Megjegyzés - Popup)

A névhasználatról lásd Winkler 1988, 98. j.

309 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Három klasszicista építész. SSz. 6 (1942), 114–125, Handler Jakabról 121–125; Tompos Ernő: Handler Ferdinánd építész és családjának többi építész tagjai. SSz. 16 (1962), 17–32, főleg 18–20; Winkler 1988, 35–39.

310 (Megjegyzés - Popup)

Tompos 1968, 21–23; Winkler 1988, 69–77. A diadalív terve: Soproni Levéltár Fasc. V. 13063.

311 (Megjegyzés - Popup)

Winkler 1988, 79. Handler Nándor tanulmányairól nem maradt fenn információ, a bécsi Képzőművészeti Akadémián és a Polytechnikumban biztosan nem tanult, 1855-ös kelezésű vázlatkönyve alapján Stájerországban, a Rajna mentén és az észak-német városokban járhatott tanulmányúton: Tompos Ernő: Handler Ferdinánd vázlatkönyve. SSz. 20 (1966), 259–260; Winkler 1988, 86; Winkler Gábor: Handler Nándor soproni építész vázlatkönyve. Művészettörténeti Értesítő 43, 1994, 109–117. Ismereteit emellett mintakönyvekből is szerezhette, kiegészíthette.

312 (Megjegyzés - Popup)

Tompos Ernő: Sopron romantikus épületei. Művészettörténeti Értesítő 7, 1958, 177–189; Winkler 1988, 54.

313 (Megjegyzés - Popup)

Winkler 1988, 94–109.

314 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Levéltár Fasc. XXIV. 8526.

315 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Levéltár Fasc. XXIV. 8526. Az iskolaépület pincéjében az 1954-es helyreállítása során előkerültek az ókori Sopron fürdőjének maradványai. Bár a 19. századi épület alapozási falai az antik fürdő hypocaustum terébe nyúlnak, tehát az építkezés idején minden bizonnyal megtalálták a maradványokat, jelenlegi ismereteink szerint azokról feljegyzéseket vagy rajzokat nem készítettek: Kiss Ákos: A soproni egykori Orsolya-rendi iskolaépület alatti császárkori épületmaradványok. Arrabona 31–33, 1994, 19–44; Fényes Gabriella: Balnea Scarbantiae. Sopron római kori fürdője az Orsolya tér 3. szám alatt. Kézirat (műemléki szakmérnöki diplomamunka), 2006.

316 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai 1933.

317 (Megjegyzés - Popup)

Nováki Gyula: Adatok a soproni vár rondelláinak történetéhez. SSz. 16 (1962), 57–61. a helyszínrajzot a 2. képen közli.

318 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai 1933.

319 (Megjegyzés - Popup)

Thirring 1941, 70 továbbá lásd Schármár Károly helyszínrajzát: Soproni Levéltár X 102/907.

320 (Megjegyzés - Popup)

Munkásságáról lásd Kubinszky Mihály: Schármár Károly, a soproni építész (1877–1946). SSz. 54 (2000), 115–133.

321 (Megjegyzés - Popup)

A szerződések a Soproni Levéltár X 102/907 csomagban találhatóak.

322 (Megjegyzés - Popup)

Ezúton mondok köszönetet Prof. Dr. Kubinszky Mihálynak az írás elkészítéséhez nyújtott segítségéért.

323 (Megjegyzés - Popup)

Megválasztását követően néhány héttel elveszítette fiát, akinek betegsége és halála nagyban ösztökélte a „politikai narkózis” folytatására.

324 (Megjegyzés - Popup)

Ügyvédi irodáját mindvégig fenntartotta. Kliensei elsősorban Sopron megyei földbirtokosok voltak. Mivel az országgyűlési kötelezettségek miatt sokat kellett Budapesten tartózkodnia, irodájába dr. Zergényi Pál ügyvédet vonta be társnak.

325 (Megjegyzés - Popup)

Östör történetírói elkötelezettségét bizonyítják Széchenyivel kapcsolatos tanulmányai, illetve az 1906-os Sopron megyei nemzeti ellenállás megörökítését szolgáló írásai.

326 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsait, véleményét Németh László is figyelembe vette Széchenyiről szóló drámájának megírása során. A mű elkészülte előtt az író személyesen is ellátogatott Östörhöz, és konzultált vele a színdarab történeti háttéréről.

327 (Megjegyzés - Popup)

Szekfű a Három Nemzedék című, 1920-ban megjelent művében alkotta meg a maga Széchenyi-képét.

328 (Megjegyzés - Popup)

Östör József beszéde a Képviselőház 118. ülésén, 1932. október 11.

329 (Megjegyzés - Popup)

Östör nagyobb távolságot tartott Méhelytől, mint pl. Gömbös, aki, mint a „tudományos világ egy

előkelő tagjára hivatkozott, amikor Méhelyről beszélt.

330 (Megjegyzés - Popup)

Ebben az is visszatartotta, hogy maga is szoros, mondhatni baráti kapcsolatokat ápolt zsidó származású közéleti szereplőkkel.

331 (Megjegyzés - Popup)

Sopronban 1894. június 9-én érettségizett.

332 (Megjegyzés - Popup)

Jogi doktori oklevele Budapesten 1899. november 4-én kelt.

333 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap, 1903. május 13.; 1905. október 15.; 1906. június 20.; 1906. augusztus 1.; 1912. szept. 29.; 1914. április 12.; 1914. augusztus 17. V.ö. Győr-Moson-Sopron megye időszaki sajtójának bibliográfiája 1779–1995. Győr, 2000.

334 (Megjegyzés - Popup)

Horváth Zoltán: Civitas fidelissima. In: „Magyarok maradtunk” 1921–1996. Konferencia a soproni népszavazásról. Szerk. Turbuly Éva, Sopron, 1997. 45. o. 94. jegyzet.

335 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1925. április 7.; 13.; 15.

336 (Megjegyzés - Popup)

Halász H. Imre (szerk.): Soproni és Sopronmegyei fejek. Sopron, 1930.

337 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1930. dec. 28. és 29.

338 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap 1937. április 27.

339 (Megjegyzés - Popup)

Vö: Wegenetz Europäischen Geistes I-II. Wissenschaftszentren und geistige Wechselbeziehungen zwischen Mittel- und Südosteuropa vom Ende des 18. Jahrhunderts bis zum Ersten Weltkrieg. (Hrsg.: Richard Georg Plaschka – Karlheinz Mack) Wien, 1983., 1987.

340 (Megjegyzés - Popup)

Ifj. Sarkady Sándor: A soproni nemzetőrség 1848-ban. Edutech, Sopron, 1998.; Uő: Légicsaták és légiesemények 1944-1945-ben Sopron vármegyében. Edutech, Sopron, 2004. illetve Ifj. Sarkady

Sándor – Szabó Péter: Soproniak a Don-kanyarban. Edutech, Sopron, 2001.

341 (Megjegyzés - Popup)

Élet-kor. Köztörténet és magántörténelem – 1956. A Széchenyi István Gimnázium diákjainak beszélgetései az 1956-os forradalom és szabadságharc szemtanúival. Szerk.: Tóth Imre; Széchenyi Alma Mater Sopron Alapítvány, Sopron, 2006.

342 (Megjegyzés - Popup)

Bölecz Béla: Elsodort falevelek. Minerva, Bp., 2002, 463. o. és Hahn Fülöp: Egyetemünk két országban. Erdészettörténeti Közlemények, 37 (1998), 5-104.